

MASARYKOVA UNIVERZITA

Fakulta sociálních studií

Katedra psychologie

**Spravedlnost u patnáctiletých:
víra ve spravedlivý svět, metoda a souvislosti**

Disertační práce

Jiří Dalajka

Školitel: prof. PhDr. Vladimír Smékal, CSc.

Brno 2010

Poděkování:

Děkuji svému školiteli prof. PhDr. Vladimíru Smékalovi, CSc. za trpělivost při vedení této práce a svým blízkým za všestrannou podporu.

Prohlašuji, že jsem tuto práci vypracoval samostatně a použil pouze uvedenou literaturu.

Brno, 10. listopadu 2010

Jiří Dalajka

Vypracováno v souladu s výzkumným záměrem „Psychologické a sociální charakteristiky dětí, mládeže a rodiny, vývoj osobnosti v době proměn moderní společnosti“ (MSM 0021622406).

Práce vychází z dat získaných v rámci mezinárodní longitudinální studie ELSPAC.

Některé části textu byly již publikovány v odborných periodikách a monografiích:

Dalajka, J. & Širůček, J. (2010). Víra ve spravedlivý svět, psychosociální zátěž a depresivita v adolescenci: mediační model. *E-psychologie*, 4 (1), 1–15.

Dalajka, J., & Ježek, S. (2008). Belief in a just world. In S. Ježek, & L. Lacinová (Eds.), *Fifteen-year-olds in Brno: A slice of longitudinal self-reports*. (pp. 84-94). Brno: Masarykova univerzita. ISBN 978-80-210-4755-6.

Dalajka, J. (2008). Možné přístupy ke zkoumání spravedlnosti v psychologii. *Československá psychologie*, 52 (5), 489-500.

Obsah:

1.0 Úvod	7
I. Přehled dosavadních poznatků	9
2.0 Zájem o spravedlnost v sociálních vědách.....	9
3.0 Spravedlnost a psychologie.....	16
3. 1. <i>Historie zkoumání spravedlnosti v sociální psychologii</i>	<i>17</i>
3. 2. <i>Teorie motivace ke spravedlnosti aneb proč je důležitá spravedlnost?</i>	<i>19</i>
3. 3. <i>Hodnocení spravedlnosti aneb co je spravedlivé.....</i>	<i>25</i>
4.0 Víra ve spravedlivý svět	31
4. 1. <i>Charakteristika.....</i>	<i>32</i>
Fundamentální klam	33
Individuální variace víry ve spravedlivý svět	34
Demografické faktory	42
Víra ve spravedlivý svět jako osobnostní dispozice stabilní v čase a napříč situacím.....	44
4. 2. <i>Vývoj víry ve spravedlivý svět.....</i>	<i>48</i>
Rodina	50
Víra ve spravedlivý svět a osobnost.....	53
4. 3. <i>Funkce.....</i>	<i>56</i>
Víra ve spravedlivý svět jako osobní kontrakt	56
Duševní zdraví	58
Víra ve spravedlivý svět ve vztahu k orientaci na budoucnost a vnímání rizika	64
Víra ve spravedlivý svět a chování.....	67
4. 4. <i>Obrana vlastní víry ve spravedlivý svět</i>	<i>71</i>
4. 5. <i>Víra ve spravedlivý svět – metody zkoumání.....</i>	<i>73</i>
5.0 Shrnutí teoretické části	76
II Výzkumná část	78
6.0 Cíle výzkumu	78
7.0 Výzkumný vzorek	81
8.0 Studie 1: Charakteristika metody pro zjišťování víry ve spravedlivý svět.....	83
Výzkumný vzorek.....	83
Metody	83
Deskriptivní statistiky škál:	84
Diskuse ke studii 1	90

9.0 Studie 2: Víra ve spravedlivý svět a citová vazba	93
Cíl studie	93
Výzkumný vzorek	95
Metody	95
Výsledky	97
Diskuse studie 2.....	103
10.0 Studie 3: Víra ve spravedlivý svět, psychosociální zátěž a depresivita v adolescenci.....	107
Cíl studie	107
Cíl výzkumu	108
Výzkumný vzorek	109
Metody	109
Výsledky	112
Diskuse studie 3.....	116
11.0 Závěr	118
Literatura:	124
Seznam tabulek:	141
Seznam grafů:	142
Jmenný rejstřík:	143
Přílohy:.....	146
<i>Znění použitých dotazníků.....</i>	<i>146</i>
GBJW	146
PBJW	146
UBJW	147
IPPA.....	148
CTK – část psychosociální zátěž	149
MFQ.....	150
NEO – FFI.....	151
<i>Korelační matice</i>	<i>153</i>

1.0 Úvod

V každodenním životě se na různých úrovních vlastní zkušenosti potýkáme s označováním určitých skutečností jako spravedlivých nebo nespravedlivých. Již od dětského věku jsme konfrontováni s otázkami spravedlnosti, které nás poté provází celý život. Příklady lze nalézt v bezprostředních interpersonálních vztazích uvnitř rodiny, mezi vrstevníky ve škole, či v zaměstnání. Děti při rozdělování dárků mluví o tom, že je nespravedlivé, pokud sourozenec dostal větší či zajímavější hračku. Ve škole při známkování znalostí, pochvalách a trestech můžeme slyšet, že je to či ono nespravedlivé. V zaměstnání je otázka spravedlnosti spojována s odměňováním, rozhodováním o propuštění zaměstnanců atd. Ve všech případech je možné slyšet odvolávání se na (ne)spravedlnost. Množství hodnotících soudů a odkazů na spravedlnost nacházíme ve zpravodajství, ať už se jedná o noviny, rozhlas či televizi. Ze sdělovacích prostředků se dozvídáme o nejrůznějších kauzách, které vyvolávají polemiky týkající se tématu spravedlnosti.

Cílem této práce není hodnotit, zda je něco spravedlivé či ne. Naším cílem je systematicky se zaměřit na problematiku spravedlnosti v sociální psychologii se specifickým zájmem o koncept víry ve spravedlivý svět, kterému se dále věnuje i výzkumná část.

Úvodní kapitola teoretické části je uvedením do širších souvislostí pojetí spravedlnosti v sociálních vědách s cílem poukázat na rozličné pohledy a důrazy na jednotlivé aspekty v pojmání spravedlnosti v různých společenskovedních oborech. Tématu spravedlnosti v psychologii se podrobněji věnuje kapitola 3.0 Spravedlnost a psychologie. V další části (4.0 Víra ve spravedlivý svět) pak budeme podrobněji rozebírat koncept víry ve spravedlivý svět jako jeden z možných přístupů, zmíníme jeho

charakteristiky, funkce a specifika. Na teoretickou část navazuje vlastní výzkum zabývající se jednotlivými aspekty víry ve spravedlivý svět. Konkrétně se zaměříme na psychometrické vlastnosti 3 škál na zjišťování různých aspektů víry ve spravedlivý svět (obecná víra ve spravedlivý svět; osobní víra ve spravedlivý svět a víra v to, že svět není spravedlivý). Následně se zaměříme na prozkoumání víry ve spravedlivý svět v souvislosti s citovou vazbou a ve třetí studii se budeme věnovat souvislostem víry ve spravedlivý svět s duševním zdravím, konkrétně se zaměříme na funkci víry ve spravedlivý svět jako protektivního faktoru v míře prožívané psychosociální zátěže u patnáctiletých účastnících studie ELSPAC.

I. Přehled dosavadních poznatků

2.0 Zájem o spravedlnost v sociálních vědách

Kapitola ilustruje zájem sociálních věd o téma spravedlnosti. Vliv filozofického pojetí spravedlnosti je patrný ve všech sociálně vědních disciplínách. Mnohé konstrukty, které jsou diskutovány v níže uvedeném přehledu, tvoří základ uvažování o spravedlnosti jako psychologickém tématu.

Filozofie a spravedlnost

Klasickým a stále citovaným dílem v souvislosti s pojetím spravedlnosti je v sociálních vědách Aristotelova Etika Níkomachova (384–322 př. Kr. /1996). V Knize páté nazvané Spravedlnost a právo Aristoteles hovoří o spravedlnosti jako o dokonalé ctnosti, přičemž obě, spravedlnost i ctnost, vymezuje odlišně. Ctnost chápe jako vztaženou k sobě, spravedlnost naopak definuje jako zaměřenou k druhým osobám. Aristoteles dále používá vymezení spravedlnost proti nespravedlnosti. Spravedlnost popisuje jako zákonnost a rovnost, za nespravedlnost označuje to, co stojí proti zákonu a odporuje rovnosti.

K vlivným a pro psychology inspirativním myšlenkám Aristotela patří především rozdělení spravedlnosti na rozdílecí a opravnou. Spravedlnost rozdílecí (která by v současném pojetí našla ekvivalent v pojmu distribuční spravedlnosti) se zaměřuje na rozdělování nejrůznějších statků, trestů a odměn. Spravedlnost opravná se zaměřuje na vyrovnaní způsobené škody (v současném pojetí je blízko pojem restorativní spravedlnost).

K obecnému uspořádání teorií spravedlnosti ve filozofii přispívá Váně (2006) typologií postavenou na předpokladech, že spravedlnost je legitimizována skrze tři základní principy, které mají v průběhu historie různou váhu. Spravedlnost je odvozována buď 1) z *božského principu* (spravedlnost v kompetenci bohů, „Boží spravedlnost“) nebo 2) z *metafyzického principu* (odvozená od všezahrnujícího řádu bytí, přirozenosti, etiky atd.) a nebo je postavena na 3) *sociální realitě*, tzn., že je odvozena z proměnlivé sociální reality. Legitimizace postavená na proměnlivé sociální realitě je pak zatížena subjektivními hodnoceními a normativními soudy. Jak si budeme ukazovat dále, spravedlnost není jasná a pevně daná veličina. Jedinec může spravedlnost chápat různými způsoby. Různé jsou také cesty a přístupy ke zkoumání spravedlnosti. Jednotliví lidé se též liší v tom, jaký význam spravedlnosti přisuzují a jaké aspekty spravedlnosti považují za zásadní.

Téma spravedlnosti je úzce provázáno s tématem morálky. V práci se z důvodu zmiňované zatíženosti morálky normativními soudy budeme snažit přesahům na toto téma vyhnout. Bylo by však škoda nepoukázat na souvislosti morálky a spravedlnosti v systematicky rozpracovaných pojetích vybraných filozofů.

Například autoři Buchanan a Mathieu (1986) poukazují na skutečnost, že spravedlnost je jenom jedna součást morálky. Člověk může jednat nemorálně, ale neznamená to, že jedná nespravedlivě. Zmiňovaní autoři uvádějí, že filozofové si v souvislosti s tématem kladou dvě základní

otázky, které zároveň diferencují hlavní směry zájmu filozofů o téma morálky a spravedlnosti. Jedná se o otázky metaetické a o otázky normativní. Metaetické otázky se zaměřují na význam termínů používaných v morálním diskurzu, na pravidla zdůvodňování a metody poznání, a na to, která morální přesvědčení jsou pravdivá či nepravdivá. Charakteristickými pro výše uvedené jsou například otázky typu: „Jaká je distinktivní funkce termínů jako je spravedlnost a správnost v morálním diskurzu? Mohou být institucionální kroky vzhledem ke spravedlnosti či nespravedlnosti racionálně ospravedlnitelné a oprávněné?“ (Buchanan, Mathieu, 1986; s. 12). Normativní otázky se zabývají tím, co by měli lidé dělat v kontrastu s tím, co ve skutečnosti dělají, a jsou charakterizovány například otázkami typu: „Jak bychom se měli chovat, abychom byli spravedliví? Jak by měli být uspořádány a strukturovány sociální instituce, aby byly spravedlivé?“ (Buchanan, Mathieu, 1986; s. 12).

Zřetelně zde můžeme spatřit zájem o hodnotové soudy a ospravedlnitelnost určitého jednání týkajícího se principiálních zákonitostí, na rozdíl od našeho zájmu o spravedlnost v psychologii, který vychází ze snahy o pochopení individuální dynamiky, vnímání stěžejních principů spravedlnosti jedincem a vliv tohoto vnímání na jeho prožívání a chování (viz dále kapitoly 3.0. a 4.0.).

Jak již bylo řečeno, zájem filozofie o spravedlnost je principiální, což můžeme sledovat například v utilitaristickém pojetí spravedlnosti podle J. Rowlse (dle Buchanan a Mathieu, 1986). V tomto pojetí je spravedlnost nahlížena jako princip stojící na základě maximální užitečnosti. Rowls definoval tři základní principy spravedlnosti:

- 1) princip svobody – každý jedinec má stejné právo pro osobní svobody, které jsou kompatibilní se systémem svobody pro všechny (svoboda slova, svoboda vyznání, svoboda na politické participaci)
- 2) princip rovnosti příležitostí – lidé s podobnými schopnostmi a dovednostmi by měli mít rovný přístup k pracovním pozicím

3) princip difference – sociální a ekonomické instituce musí zajistit, aby se postavení těch, kteří jsou na tom nejhůř, nezhoršilo, a bylo stále přijatelné (stručně charakterizováno jako „nikdy na úkor těch nejslabších“).

Další pojetí spravedlnosti předkládá například Robert Nozicka (dle Buchanan a Mathieu, 1986; Boaz, 2002) v tzv. liberalistické teorii. Zdůrazňuje především principy jako jsou soukromé vlastnictví, individuální práva a sebeurčení a z toho vyplývající požadavek, že stát nemá právo zasahovat do osobních svobod.

Pro ucelenější přehled jednotlivých filozofických konceptů spravedlnosti je možno čerpat například u Váně (2006) v publikaci zabývající se typologií spravedlnosti ve filozofii.

Jak si ukážeme dále, je možné najít určité podobnosti mezi těmito filozofickými úvahami a přístupy, které jsou využívány v psychologii v kontextu individuálního hodnocení toho, co je spravedlivé.

Ekonomie a spravedlnost

Ekonomie se zabývá spravedlností především v kontextu hodnoty zboží na trhu a její směny. K nejvýznamnějším myslitelům na tomto poli patří Adam Smith (Worland, 1986), který hovoří o volném trhu, kde a) souhra nabídky a poptávky chrání přirozená práva a vyhovuje požadavku na spravedlivou směnu; a b) vede vlastníky k investování zdrojů tam, kde optimálně přispívají síti produktů, čímž přispívají k obecnému dobru společnosti.

Sociální interakce dále produkuje pravidla spravedlnosti, která vytvářejí morální omezení pro prosazování vlastního zájmu. Tato pravidla jsou nezbytnou podmínkou pro fungující systém trhu. Smith se pokouší ukázat tržní společnost jako střední cestu mezi egoismem a na druhé straně nerealistickým altruismem. Trh spoléhá na vlastní ekonomický zájem jako motivační sílu. Sociální systém generuje morální normy, které usměřují tyto síly způsobem, který zajišťuje společnosti profit. Podle Smitha trh

nabídky a poptávky funguje v systému vlastnických práv a zákonů směny utvořených v rámci veřejné politiky. Pravidla spravedlnosti tak omezují ekonomickou aktivitu dvěma způsoby – jako morální imperativ internalizovaný jednotlivci a jako legální normy ustanovené skrze státní správu.

Jiný přístup ke spravedlnosti v rámci ekonomie zastával například Marx (Worland, 1986). Základním východiskem Marxova myšlení je rozdělení společnosti na třídy, které je už v principu nespravedlivé. Poukazuje na to ve svých úvahách o základně a nadstavbě. Základna je podle Marxe výrobní hodnota výrobku a nadstavba je profit kapitalistů. Pokud by dělníci pracovali jen na sebe, potřebují méně hodin k uspokojení vlastní potřeby, ale dělníci pracují také na kapitalisty, což podle Marxe narušuje proporcionální rovnost (proportionate equality). Nespravedlnost je tak přirozeným důsledkem fungování kapitalistických institucí.

Výše uvedené úvahy na téma nákladů a zisků můžeme zaznamenat např. v psychologickém modelu distribuční spravedlnosti podle Sabbagh, Dar a Resh (1994) (viz kapitola 3. 3. Hodnocení spravedlnosti, aneb co je spravedlivé).

Politologie a spravedlnost

Zájem politologů v této oblasti se soustřeďuje na zodpovězení otázky o vlivu státní moci a institucí na spravedlnost. DiQuatro (1986) například vysvětluje souvislost liberalismu a spravedlnosti, když hovoří o odpovědnosti státu udržovat vhodné nastavení pro operace na trhu jako alokačnímu a distribučnímu prostředku (udržování nastavení se děje skrze daně, příjmy, regulace, udržování podmínek soutěžení na trhu, zajišťování vzdělávacích a tréninkových příležitostí, zajišťování veřejného blaha, zajišťování životního minima). Tyto úvahy jsou kritizovány například komunitními socialisty kteří oponují, že trh podporuje vykořisťování a omezuje svobodu těch, kteří systematicky na trhu prodělávají (vykořisťování

dělníci), a podkopává hodnoty kooperace a komunity. Některá šetření poukazují na skutečnost, že oblast politiky a řízení státu jsou zastoupeny v hodnocení spravedlnosti či představách o spravedlnosti u adolescentů. Ve studii zaměřené na vnímání nespravedlnosti třináctiletými se například ukázalo, že oblast politiky a řízení státu je u adolescentů zastoupena v 7,4% výpovědí (Dalajka, 2006).

Sociologie a spravedlnost

O vztahu sociologie a zkoumání spravedlnosti píše Rytina (1986) a uvádí, že se jedná spíše o implicitní než explicitní téma. Hlavní těžiště vidí autor v zájmu sociologie o sociální uspořádání, které může produkovat trvalé nerovnosti v přístupu k různým hodnotám (jako je například vzdělání, majetek či postavení). Velká část diskuse sociologů na toto téma se tak odráží v teoriích nerovnosti, protože tyto teorie zahrnují zdroje a determinanty stratifikace společnosti. Důležitým bodem se stává otázka ospravedlnění nerovností, která je součástí distribučních pravidel, procedur a procesů pro alokaci zvýhodnění a nezvýhodnění. Rytina dále uvádí, že není důležité to, zda je určité nastavení fér nebo ne, ale to, zda ho lidé žijící v tomto nastavení akceptují a v jaké míře.

Antropologie a spravedlnost

Podle Nader a Sursock (1986) antropologie uvažuje o spravedlnosti jako o možné antropologické konstantě. Autoři poukazují na tři oblasti přístupu antropologů k této problematice: 1) Přesvědčení o spravedlnosti, chování a motivace ke spravedlnosti jsou univerzálním fenoménem. 2) Význam spravedlnosti variuje v různých sociálních a kulturních kontextech. 3) Rozdílné formy spravedlnosti mohou existovat v rámci jednoho sociokulturního nastavení a často také v hierarchických a stratifikovaných sociálních strukturách.

V antropologickém přístupu psychologie může najít inspiraci v sociokulturní

podmíněnosti spravedlnosti a obezřetnosti při interpretacích zjištěných souvislostí.

Sociální politika a spravedlnost

Zájem oboru sociální politiky o spravedlnost zdůrazňuje návaznost teorie na praxi. Soltan (1986) říká, že v sociální politice je malý zájem o metaetické či filozofické předpoklady a centrum pozornosti sociální politiky se soustřeďuje na konkrétní a přesně stanovená normativní doporučení opírající se o matematické a empirické důkazy. Soltan dále poukazuje na skutečnost, že pojetí spravedlnosti v oboru sociální politiky má základy především v účelnosti přijímaných řešení a jako jeden z řešených problémů představuje oblast hodnocení institucí a jejich politiky s důrazem na případný efekt přijatých změn. Sociální politika pracuje také s pojmem sociální spravedlnosti. Tomuto tématu se budeme samostatně věnovat v kontextu hodnocení sociální spravedlnosti v kapitole 3.3.

3.0 Spravedlnost a psychologie

Následující kapitola přibližuje, jak může psychologie přispět ke zkoumání fenoménu přesvědčení o spravedlnosti či nespravedlnosti a seznamuje se základními pojmy používanými v kontextu psychologického pojetí spravedlnosti s cílem diskutovat možné přístupy k této problematice.

Naším záměrem je představit psychologické aspekty spravedlnosti ve světle výzkumů, které probíhají především v oblasti sociální psychologie, a vytvořit obecný rámec, podle kterého je možné přistupovat k takovému zkoumání. Chceme poukázat na tři oblasti studia spravedlnosti. První oblast se zaměřuje na hledání odpovědi na otázku, proč se člověk zabývá spravedlností. Více oblast pokrývající zmíněný zájem odborníků rozpracovává podkapitola 3.2 Teorie motivace ke spravedlnosti aneb proč je důležitá spravedlnost? Druhá oblast studia spravedlnosti se zaměřuje na to, podle jakých zákonitostí posuzujeme, zda je daná událost spravedlivá či ne. Tento úhel pohledu reprezentuje otázka „Co je spravedlivé?“, na kterou se pokusíme odpovědět v části 3. 3 nazvané Hodnocení spravedlnosti aneb co je spravedlivé. Třetí oblast studia spravedlnosti, které se budeme věnovat dále v samostatné kapitole 4.0 Víra ve spravedlivý svět, se věnuje vnímání spravedlnosti na individuální úrovni. Ústředním tématem je teorie spravedlivého světa (Lerner 1965; 1977), která hovoří o potřebě každého člověka věřit, že žije ve světě, kde lidé dostanou to, co si zaslouží.

Na úvod však začneme menším historickým exkurzem na téma vývoje percepce pojmu spravedlnosti v psychologii. Některé koncepty, o kterých se v kontextu historického pohledu budeme zmiňovat, jsou dále rozpracovány v navazujících kapitolách.

3. 1. Historie zkoumání spravedlnosti v sociální psychologii

Skitka a Crosby (2003) ve své studii rozčlenili vývoj zájmu sociálních psychologů o spravedlnost do několika důležitých období. Během 60. a 70. let bylo hlavním tématem pojetí člověka jako tzv. „homo economicus“. Charakteristickým pro toto období je operování s pojmem hodnota (Equity). Výzkumníci se zaměřovali na předpoklad, že lidé chtějí maximalizovat své dlouhodobé i krátkodobé zisky. Sociální interakce tak byla konceptualizována jako směna a z toho plynoucím ústředním tématem se stává distribuce. Změna v pojetí a uvažování nad spravedlností nastala díky novým poznatkům v sedmdesátých letech. Především je uváděna Lernerova koncepce motivů spravedlnosti (Lerner, 1980). Jako další přelomová práce je podle Skitka a Crosby (2003) studie Mortona Deutsche (1975), jenž uváděl, že hodnota zisku je pouze jednou z více dimenzí, na kterých staví pojetí spravedlnosti. Deutsch poukazoval na další důležité podmínky jako jsou rovnost a potřeba, čímž upozornil na limity teorií rovnováhy nákladů a zisků (Equity Theory).

V sedmdesátých a osmdesátých letech byl koncept distribuční spravedlnosti (jak se nazývá koncept zabývající se hodnotou přerozdělovaných zdrojů) doplněn konceptem takzvané procesuální spravedlnosti, kladoucí důraz na to, jak jsou jednotlivá rozhodnutí o distribuci spravedlnosti tvořeny. Studie ukázaly, že lidé jsou spokojeni s rozhodnutími „autorit“, i když na ně mají negativní dopad. Podmínkou však je jejich přesvědčení, že tato rozhodnutí jsou správná a v souladu s jejich vlastními přesvědčeními (např. Lind & Early, 1992).

V osmdesátých letech se skupina výzkumníků pod vedením Toma R. Tylera zaměřila na to, proč mají lidé potřebu spravedlnosti. Důležitým zjištěním skupiny výzkumníků bylo postavení motivace spravedlnosti na alternativním modelu založeném na identitě. Dokumentovali, že procedura

distribuce komunikuje důležitou informaci o sociální ceně a hodnotě zainteresovaných stran (Tyler, 1994). Začátek nového tisíciletí vidí Skitka a Crosby (2003) v plném rozvoji výzkumu spravedlnosti. Jsou již známy pokroky ve výzkumu procesuální spravedlnosti. Probíhající výzkumy se snaží rozpoznávat, ve kterých situacích a pro které osoby je procesuální spravedlnost důležitá, a pro koho a v jakých situacích důležitá není (například vliv ingroup a outgroup autorit na procesuální spravedlnost – Stahl, Van Prooijen & Vermunt, 2004).

Aby byl výčet výzkumných oblastí kompletní, je třeba zmínit studie zabývající se tzv. vírou ve spravedlivý svět (BJW – Belief in Just World), tedy osobním přesvědčením, že každý dostane to, co si zaslouží. Téma je předmětem našich výzkumných šetření, proto se mu budeme podrobněji věnovat v kapitole 4.0 – Víra ve spravedlivý svět.

Historický exkurz jasně naznačuje posun od tzv. tvrdých faktorů, jako jsou distribuce a pojetí nákladů a zisků k více psychologickým proměnným, jako jsou například potřeby a identita. Statické hodnocení absolutních zisků je nahrazováno dynamickými modely zaměřujícími se na proces.

3. 2. Teorie motivace ke spravedlnosti aneb proč je důležitá spravedlnost?

Proč se člověk zabývá spravedlností? Je patrné, že člověk má potřebu spravedlnosti, která motivuje jednotlivce i skupiny k boji za spravedlnost na různých společenských úrovních. Například je možné poukázat na protesty volající po tvrdších trestech za spáchanou vraždu, demonstrační stávky vyhlašované odborovými organizacemi za „spravedlivé“ (vyšší) odměny zaměstnancům, nespokojenost restituentů žádajících ukradený majetek, či dítě požadující spravedlivé známkování ve škole.

Psychologických přístupů, které se snaží vysvětlovat potřebu spravedlnosti je v současnosti rozvíjeno několik. Jednou z možností je teorie sociální směny (social exchange theory) (Emerson, 1976). Ta vychází z předpokladu, že pro funkční vztahy ve společnosti je zapotřebí, aby člověk získal za své úsilí adekvátní odměnu, která zaručuje vyváženost nákladů a zisků. Jinou možností výkladu potřeby spravedlnosti je princip založený na tzv. vztahové identitě (Tyler, 1994). Odměna jako taková tu není pojímána jako absolutní zisk, ale je ukazatelem toho, jaké sociální postavení zaujímá odměňovaný. To, že odměňovaný nedosáhne adekvátní odměny, poukazuje na nerovné postavení vůči jedinci, který odměňuje. Skitka (2003) rozšiřuje úvahy nad motivy spravedlnosti o rozměr osobní morálky a vlastní identity. Další možný výklad nabízí motiv spravedlnosti podle Lerner (1977, 2003), který jej chápe jako samostatný motiv zasahující do lidského života.

Teorie rovnováhy nákladů a zisků aneb vlastní zájem

Co nutí člověka uvažovat v kategoriích spravedlnosti? Jaké jsou zdroje těchto motivů? Existuje motiv spravedlnosti sám osobě jako základní princip, či se jedná o derivát motivů jiných? Tento problém řeší Tyler (1994),

když hovoří o dvou základních motivech stojících za potřebou spravedlnosti odrážejících se v následujících psychologických teoriích. Jednou z nich je teorie založená na sociální směně, která za klíčový považuje argument, že lidé usilují o maximalizaci svých zisků získaných ze sociálních interakcí. Proces směny je pak dále facilitován pravidly distribuční a procesuální spravedlnosti (viz dále). Z pohledu sociální směny se hovoří o vstupech a výstupech, nákladech a ziscích. Směna jako taková podléhá kolektivním a skupinou podporovaným pravidlům o správném přerozdělování. Lidé ve skupině akceptují nastavená pravidla tím, že se snaží chovat správně (v rámci těchto pravidel) a naopak očekávají, že se k nim ostatní budou chovat stejně. Hovoří se také o tzv. teorii rovnováhy nákladů a zisků (equity theory) (Adams, 1968; Tyler, 1994; Montada 1998b, Lerner, 1981; Wagstaff, 1998). Teorie rovnováhy nákladů a zisků je tradičním vysvětlením skutečnosti, proč se lidé zajímají o spravedlnost. Zájem bývá popisován jako úsilí či snaha k prosazení vlastního zájmu zmírněná realismem jinými slovy nelze maximalizovat osobní zisky díky reálným omezením. V této souvislosti je zmiňován pojem osobní kontrakt (Lerner, 1981; Hafer, Bègue, Choma, & Dempsey, 2005), díky kterému lidé věří v pravidla spravedlnosti a jsou tak schopni rozpoznat a využívat dlouhodobý zisk v interakcích s druhými na úkor krátkodobého zisku.

Identita a spravedlnost

Druhý model navržený alternativně Tylerem (1994) staví na vztahovém modelu založeném na identitě (IBRM – identity based relational model). Předpokladem IBRM modelu je, že lidé jsou predisponováni patřit do sociálních skupin, a proto jsou zaměřeni na vnímání symbolů, které komunikují informace o jejich statusu uvnitř skupiny. To znamená, že lidé hledají zdroj sebepotvrzení a důkazy o tom, že jsou akceptovanými členy sociální skupiny. Ačkoliv pro vztahový model je klíčová otázka identity, neignoruje se zde ani otázka zdrojů ve smyslu distribuční spravedlnosti.

Lidé získávají hodnotu členství ve skupině a v dlouhodobé perspektivě věří, že pokud jsou autority ve skupině férové (nestranné, mají „ty správné“ motivy a rozpoznají práva jednotlivých členů skupiny), skupina (či její autority) jim zajistí přiměřený zisk. Tyler (1994) dále uvádí tři aspekty tohoto vztahového modelu. Jedná se o pozici, důvěru a nestrannost (standing, trust, neutrality). Pozice vyjadřuje status, který jedinec ve skupině zastává. Důležité je, aby lidé měli pocit, že je s nimi zacházeno slušně, důstojně a že jsou respektována jejich práva. Pokud lidé důvěřují autoritám ve skupině, věří také tomu, že dostanou, co si zaslouží. Nestrannost odkazuje na poctivost v rozhodování, které nestaví na názorech, nýbrž na faktech. Tyler (1994) své závěry dokládá empirickými studiemi, ve kterých pro svůj IBRM model nachází potvrzení.

Odlišně k tomuto problému přistupuje Skitka (2003), a to z pozice vztahu sebesystému a zájmu o spravedlnost. Ve svém AIM modelu (accessible identity model) se zaměřuje na to, kdy se lidé zajímají o spravedlnost a jak definují co je fér a co ne. Skitka sleduje dva předpoklady, na kterých AIM model staví:

a) Čím větší mají lidé vědomí sebe sama (self-awareness), tím více přemýšlejí o spravedlnosti a „férovosti“. To znamená, že čím větší mají schopnost analyzovat sebe sama, tím více uvažují o spravedlnosti. Předpokladem jsou určité kognitivní schopnosti.

b) Osobní definice spravedlnosti či nespravedlnosti záleží na tom, jaký aspekt identity (materiální, sociální či personální) převažuje v pohledu a hodnocení při běžných aktivitách (working self-concept). Tyto tři hlavní aspekty identity – materiální, sociální a osobní, organizují vlastní pohled na sebe (self-views) a definují i to, jakým způsobem lidé hodnotí své okolí nebo události, které se jim přihodí (např. způsoby jakými jsou odměňováni atd.).

Na pojetí spravedlnosti v kontextu identity se podíváme podrobněji, prostřednictvím aspektů identity, které podle Skitka hrají roli při hodnocení spravedlnosti. *Materiální identitu* (Belk, 1988) jedinec odvozuje od toho, co

má a co vlastní. Dalším konceptem je teorie sociální identity (TSI) Henryho Tajfela (1982), která zahrnuje *osobní identitu* (přesvědčení o vlastní zručnosti, schopnostech a vlastnostech, co dokážu, co umím, jaký jsem atd.) a *sociální identitu*, která je odvozená od členství v sociálních skupinách.

Materiální a sociální identita v podstatě reflektuje již výše zmíněné teorie. Materiální identita odkazuje na teorii rovnováhy nákladů a zisků preferující absolutní zisky. Jsem to, co vlastním a chci toho vlastnit ještě více. To znamená, že na síle nabývá tzv. vlastní zájem (self-interest). Sociální identita naproti tomu odkazuje na IBMR model podle Tylera (1994), kde hraje roli postavení jedince ve skupině a to, jak je vnímán okolím. Perspektivou osobní identity zase dospějeme k tématům osobní morálky, která předurčují zájem o spravedlnost a hodnocení toho, co je spravedlivé a co ne.

Výše uvedené aspekty identity podle Skitka (2003) odpovídají také morálnímu usuzování podle Kohlberga (1977). **A)** Materiální identita odpovídá egocentrickému stádiu, ve kterém se morální schéma řídí pravidlem vlastního zájmu (self-interest). Interpersonální perspektiva se zaměřuje na hmotný zájem zaangažovaného subjektu. **B)** Sociální identita odpovídá stadiu konvenční morálky a norem, které nastupuje v časně adolescenci a je charakterizováno rozpoznáním potřeby pro kooperaci. Charakteristické jsou jednotně aplikované zákony, sociální normy a povinnosti. Dalším znakem je autoritářská orientace. Paralelu lze nalézt v Tylerově (1994) vztahovém modelu (důraz na respekt, důvěru a pozici ve skupině). **C)** Osobní identita nachází svou paralelu v postkonvenční morálce (nejkomplexnější z těchto tří) a odkazuje na osobní zkušenost. Vychází z vlastních schopností argumentovat a rozlišovat, z morální citlivosti a vlastního svědomí. Obdobnou komplexnost můžeme sledovat v pojetí procesuální spravedlnosti, které se budeme věnovat dále. Přehledně jsou jednotlivá pojetí znázorněna v Tabulce 1.

Tabulka č. 1. Srovnání pojetí spravedlnosti z pohledu motivace, identity a morálky

Motivace ke spravedlnosti	Jednotlivé aspekty identity	Stádia morálky podle Kohlberga (1977)
Teorie rovnováhy nákladů a zisků (Self interest) (Tyler, 1994; Montada, 1998b, Lerner, 1981; Wagstaff, 1998)	Materiální identita (Belk, 1988)	Egocentrické stadium morálky
Vztahový model založený na identitě (IBRM; Tyler, 1994)	Sociální identita (Tajfel, 1982)	Konvenční morálka
Diferencované hodnocení obsažené v teoriích procesuální spravedlnosti (Thibaut & Walker, 1975, cit. dle Montada, 2002; Skitka, Crosby, 2003)	Osobní identita (Tajfel, 1982)	Postkonvenční morálka

Teorie motivů spravedlnosti podle Lerner

Lerner (1977; 2003) definoval koncept nazvaný teorie motivu spravedlnosti (JMT – justice motive theory). Spravedlnost je podle JMT samostatný motiv se svými charakteristikami a vlivy na lidské emoce, myšlení a chování. Základní premisy této teorie shrnuje na základě dostupných pramenů Schmitt (1997). Hovoří o tom, že spravedlnost je v životě člověka důležitá. Hodnocení toho, co je spravedlivé, nezáleží pouze na osobním a sociálním kontraktu, ale též na vztazích mezi zaangażovanými subjekty. Lidé potřebují mít jistotu, že dostanou to, co si zaslouží a že žijí ve světě, kde jsou tato pravidla respektována a fungují. Pokud je člověk svědkem nějaké nespravedlnosti, například napadení nevinné oběti, vedou motivy spravedlnosti k pomoci nevinným obětem. Pokud je pomoc nevinným obětem nemožná, nebo možná jen za cenu příliš

vysokou, jedinec vyřeší tento konflikt spravedlnosti na kognitivní úrovni ve smyslu nastolení spravedlnosti např. zkreslením situace. Zkreslení situace může mít různé podoby, jako je například popření utrpení oběti, přičítání viny samotné oběti či zlehčování celé situace. Tento paradoxní efekt vychází ze stejného principu jako pomoc nevinným a plní funkci obrany vlastní víry ve spravedlnost. Z uvedených důvodů může potřeba spravedlnosti oklamat osobní víru ve spravedlnost. Víra ve spravedlnost může být také zachována jak kognitivním tak fyzickým útekem ze situace. Na závěr Schmitt dodává, že si lidé nejsou vědomi vlastní potřeby života ve spravedlivém světě a způsobu, jak tato potřeba ovlivňuje jejich emoce, myšlení a chování.

Pro zjišťování síly motivů spravedlnosti byla vyvinuta škála nazvaná centrality of justice (Dalbert, 2001). Schmitt (1997) o této škále hovoří jako o skutečném ukazateli motivů spravedlnosti. V podstatě se tento dotazník snaží zjistit, jak moc je člověk zaangažován v otázkách spravedlnosti a jak moc se o spravedlnost zajímá. Tím se škála odlišuje od jiných dotazníků zaměřujících se na víru ve spravedlivý svět (viz dále), které zjišťují, co si daný člověk myslí o spravedlnosti ve světě či ve vlastním životě. Tyto dvě roviny motivů spravedlnosti a víry ve spravedlivý svět, se vzájemně doplňují.

3. 3. Hodnocení spravedlnosti aneb co je spravedlivé

Odpověď na otázku, podle jakých zákonitostí posuzujeme, zda je daná událost spravedlivá či ne, nabízí teorie hodnocení sociální spravedlnosti (social justice judgments - SSJ) (Sabbagh, 2003). Mezi přístupy v rámci této teorie lze zařadit distribuční spravedlnost (pravidla distribuce), procesuální spravedlnost (jakým způsobem jsou zdroje přerozdělovány, kde není důraz na výši zisků, ale na proces jako takový), či spravedlnost retribuční zabývající se především odplatou za sociálně nepřijatelné skutky. Další kategorie je tzv. spravedlnost nápravy, která se zabývá odstraněním křivd způsobených nespravedlností. O komplexní uchopení distribuční spravedlnosti se pokusili Sabbagh, Dar a Resh (1994) v tzv. vrstevném modelu, jež nazvali facet approach. Tento model nabízí poměrně komplexní syntézu dvou úrovní, pravidel distribuce a toho, co je distribuováno.

Distribuční spravedlnost

Distribuční spravedlnost je konstrukt založený na alokaci zdrojů, který se snaží odpovědět na otázku, jak by měly být, či jak aktuálně jsou, jednotlivé zdroje přerozdělovány. Zabývá se tím, co je spravedlivé a jaká pravidla distribuce jsou vnímaná jako spravedlivá. Mezi základní pravidla distribuce jsou řazeny tři principy: rovnováha nákladů a zisků (equity), rovnost výsledků (equality) a potřeby (need) (Deutsch, 1975; Greenberg, 1981; Cook & Hegtvedt, 1983).

Pravidla rovnováhy nákladů a zisků vycházejí z racionálních ekonomických teorií. Jsou provázána s představou proporcionality mezi přispěním a výsledkem (odměnou). Dle těchto distribučních pravidel jsou odměny spravedlivé, pokud proporcionalně odpovídají investicím

(hodnocení zaměstnanců podle výkonu, tzv. úkolovou mzdou, kdy například malíř dostane zapláceno podle kvality a množství zhotovených děl). Na rozdíl od toho principu požaduje princip rovnosti rovnost výsledků (odměn). Každý jedinec by měl na základě tohoto principu dostat stejně navzdory rozdílným vstupům či investicím (tento princip je například patrný v tabulkových mzdách státních zaměstnanců, kde je garantován výdělek nezohledňující pracovní nasazení či efektivitu práce jednotlivých zaměstnanců). Třetí princip posuzuje situaci na základě potřeb, což v důsledku znamená, že je spravedlivé dát více tomu, kdo více potřebuje bez ohledu na zásluhy či přičinění (více jídla tomu, kdo má větší hlad, více léků tomu, kdo je více nemocný, bydlení pro všechny, kteří potřebují bydlet).

Deutsch (1975) odkazuje na to, že každý princip posiluje určitý typ chování a důsledků. Pravidla rovnováhy nákladů a zisků posilují soutěžení, pravidla rovnosti výsledků posilují harmonii ve skupině a distribuce na základě potřeb posiluje osobní spokojenost. V širším měřítku si lze všimnout, že tato pravidla částečně odrážejí politické ideologie jednotlivých politických stran a státních ideologií. Pravidla rovnováhy nákladů a zisků odpovídají především pravicové ideologii, zatímco pravidla rovnosti výsledků a pravidla potřeb se blíží více levicovému spektru politických idejí.

Fondacaro, Jackson a Luescher (2002) sestavili dotazník spravedlnosti v rodině (FJI – family justice inventory) a za pomoci faktorové analýzy extrahovali kromě jmenovaných principů distribuční spravedlnosti (rovnováha nákladů a zisků, rovnost výsledků, potřeby) ještě faktor kontroly nad rozhodnutími (decision control). Jedná se o možnost vyjádření svého názoru na to, jak postupovat, a možnost předkládat důkazy před tím, než padne závěrečné rozhodnutí.

Jak již bylo zmíněno, charakteristika procesu hodnocení toho, co je spravedlivé, se označuje jako social justice judgments (SJJ). Sabbagh, Dar a Resh (1994; Sabbagh, 2003) popisují SJJ jako snahu o způsob distribuce, podle které by měly být sociální zdroje alokovány tak, aby jednotlivci i

skupiny měli pocit, že dostali to, co si zaslouží. Autoři ve své studii prezentují přehledný model SJJ (Sabbagh, Dar, Resh, 1994), kde se snaží integrovat různé principy a aspekty distribuční spravedlnosti. Model má dvě základní roviny. První tvoří následující distribuční pravidla:

1) Aritmetická rovnost upřednostňuje rovné sdílení a rozdělování zdrojů všem participujícím. Tato pravidla nevěnují pozornost nerovnostem, které předcházejí situaci rozdělování, a důsledkům rozdělení na dosažení eventuální sociální rovnosti.

2) Rovnost příležitostí hovoří o tom, že každý jedinec bez ohledu na sociální status, by měl mít rovný přístup ke zdrojům a měly by mu být poskytnuty rovné podmínky k jejich dosažení. Tento princip můžeme například sledovat při zavádění tzv. pozitivní diskriminace, která se snaží zvýhodnit určitou znevýhodněnou skupinu.

3) Uspokojení potřeb je realizováno podle principu uspokojit potřeby (primární i sekundární) u všech bez ohledu na zásluhy či přičinění. Jako příklad můžeme použít sociální systém státu, který v určitém nastavení stanovuje minimální uspokojení potřeb pro všechny potřebné.

4) Odměna na základě úsilí odkazuje na to, že odměna má být distribuována na základě vědomého úsilí. Nezáleží přitom však na aktuální produktivitě odměňovaného. Pokud bychom chtěli najít charakteristický příklad, kde by bylo vhodné tento princip využívat, mohli bychom poukázat na odměňování žáků v první třídě základní školy, kde je zapotřebí především podporovat a motivovat k úsilí.

5) Odměna na základě přispění naopak žádá rozdělení zdrojů podle produktivity a není přihlíženo k úsilí, kterého (ne)bylo vynaloženo.

6) Odměna na základě schopností upřednostňuje distribuci odměn podle individuálních schopností, implicitně je tak odkazováno na potenciální sociální přispění.

Druhou rovinu tvoří podle autorů tohoto přístupu tzv. distribuovatelné zdroje – peníze, prestiž, moc a vzdělávací možnosti.

Sabbagh, Dar, a Resh, (1994) ve své studii dokazují opodstatněnost tohoto modelu schopností lidí rozlišovat jednotlivé, jimi navržené kategorie.

Procesuální spravedlnost

Procesuální spravedlnost je dalším termínem, se kterým se v teoriích hodnocení sociální spravedlnosti (SJJ) operuje. S tímto konceptem přišli jako první Thibaut a Walker (Montada, 2002; Skitka, Crosby, 2003). Procesuální spravedlnost hovoří o tom, že vnímání zisků jako spravedlivých ovlivňuje také způsob či mechanismus jejich přerozdělování. Nejedná se pouze o výši odměny, ale celý proces rozhodování je důležitý (Cook & Hegtvedt, 1983; Montada, 1998b).

Výzkumy procesuální spravedlnosti mají své místo především v psychologii organizace a řízení, kde se snaží napomáhat větší spokojenosti zaměstnanců. Příkladem může být studie Lambert, Cluse-Tolar, Pasupuleti, Hall a Jenkins (2005), ve které autoři sledovali u sociálních pracovníků vliv procesuální a distribuční spravedlnosti na spokojenost se zaměstnáním. Zjistili, že distribuční a procesuální spravedlnost jsou v tomto smyslu signifikantními prediktory spravedlnosti. Dále tito autoři hovoří o procesuální spravedlnosti v rámci pracovních vztahů. Jedná se o širokou oblast interakcí mezi zaměstnavatelem a pracovníky, jako jsou například taktnost, ohleduplnost, hodnocení a uznání (povýšení a uznání je více než výdělek). Dále upozorňují na to, že zaměstnanci chtějí a vyžadují objektivní postupy v přístupu k vlastnímu ohodnocení.

Lind a Early (1992) popisují dva principy procesuální spravedlnosti. Tzv. účinek vyjádření („voice effect“) označuje, do jaké míry se má člověk možnost k rozhodnutí vyjadřovat (a tyto vyjádřené argumenty budou posouzeny nezávislou třetí stranou, jak před rozhodnutím, tak i po něm). Druhý princip se nazývá účinek důstojnosti („the dignitary process effect“). Jedná se o způsoby vyjadřující důstojnost a respekt k tomu, koho se

rozhodnutí týkají. Uvedené způsoby vedou k vyšší míře vnímané procesuíální spravedlnosti. V opačném případě rozhodování bez respektu potlačuje důstojnost a vede k extrémně negativním reakcím.

Další faktory ovlivňující procesuíální spravedlnost popisuje Tyler (1994). Tyto faktory vycházejí z již zmiňovaného vztahového modelu založeného na identitě (IBRM).

Fondacaro, Jackson a Luescher (2002) poukazují na pět faktorů procesuíální spravedlnosti, které identifikovali v oblasti rozhodování v rodině. Jedná se o osobní respekt, rozpoznání statusu, proces kontroly, korekci a důvěru.

Jak bylo nastíněno, jednotliví autoři přistupují rozdílně k faktorům, které mají vliv na hodnocení v rámci procesuíální spravedlnosti. V současném výzkumu probíhá diferenciacce jednotlivých faktorů a jejich ověřování. I když nepanuje jednoznačná shoda, je možné konstatovat důležitost procesu utváření rozhodnutí pro následné hodnocení toho, zda bylo rozhodnutí spravedlivé či ne.

Retribuční spravedlnost

Cook a Hegtvedt (1983) hovoří o dalším typu vnímané spravedlnosti označované jako retribuční spravedlnost (spravedlnost trestů či odplaty). Vypovídá o spravedlivém vyrovnání, potrestání viníka či odškodnění oběti. Obsahem hodnocení toho, co je spravedlivé, není pouze distribuce zdrojů a podmínky, za jakých jsou zdroje přerozdělovány, ale i to, jak jsou „přerozdělovány“ tresty. Griffith a Sell (1988) hovoří o distribuci tzv. negativ outcomes (negativních výsledků, či spíše důsledků), které vymezují oproti tradičnímu zájmu distribučních pojetí také odměny (tzv. positive outcomes). V pojetí retribuční spravedlnosti se předpokládá, že člověk očekává za porušení sociálních norem trest. Porušení norem může být na mnoha úrovních. Nejčastěji se setkáváme s institucionalizovanou podobou

ve formě zákonů a důsledků jejich porušování, ale může se jednat i o záležitosti týkající se bližšího sociálního prostředí. Například pokud někdo podvádí ve škole, očekává se, že za to bude potrestán. Trest může přicházet i po nesplnění určitého pracovního úkolu. Náš zájem budí otázka, zda takové potrestání přijde a zda je adekvátní danému činu (více např. Hogan & Emler, 1981).

Spravedlnost nápravy

Pro úplnost přehledu zmíníme ještě pojem spravedlnost nápravy (restorative justice). Jedná se o způsob narovnání či odčinění způsobených křivd. Na rozdíl od retribuční spravedlnosti je spravedlnost nápravy zaměřena na oběť. Schroeder, Steel, Woodell a Bembenek (2003) poukazují na to, že jednoduché znovunastolení spravedlnosti není dostatečné, a že je také zapotřebí odškodnit oběť za způsobené bezpráví. V tradičním pohledu se jedná především o oběti trestných činů. Touto otázkou se zabývá například Roche (2006), který ve své studii popisuje institucionální možnosti odškodnění obětí.

V této kapitole jsme se zabývali různými aspekty spravedlnosti, a jak je možné k ní v sociální psychologii přistupovat. Využitelnost jednotlivých přístupů se nabízí v široké oblasti odměňování (např. psychologie práce a řízení, školní psychologie).

4.0 Víra ve spravedlivý svět

Jako specifický způsob využití chápání spravedlnosti v sociální psychologii se ukazuje koncept víry ve spravedlivý svět. Jedná se o přesvědčení jednotlivce o tom, zda je svět spravedlivý či ne. Víru v tyto principy označujeme jako víru ve spravedlivý svět. V podstatě jde o doslovný překlad anglického belief in a just world (BJW). Jako alternativa k tomuto překladu se nabízí označení víra ve spravedlnost, jak jej používá Ďuroška (2004) ve slovenském jazyce. Pokud se v souvislosti s BJW mluví o víře, nejedná se o víru v náboženském smyslu, ale ve smyslu přesvědčení, které nemusí odpovídat realitě. Obecně platí, že nelze jednoznačně dokázat pravdivost jednotlivých přesvědčení o tom, zda je svět spravedlivý, ale lidé věří, že je to tak, či onak.

4. 1. Charakteristika

Víra ve spravedlivý svět se ukazuje jako důležitý koncept vztahu člověka ke světu. Počátky tohoto konceptu spadají do roku 1965, kdy Lerner publikoval své studie týkající se vztahu atraktivity a odměňování (Lerner, 1965; 1977). Použité experimenty se zabývaly hodnocením výkonu v závislosti na jeho odměňování a atraktivitě pracovníka. Ukázaly, že pozorovatelé mají tendenci brát v úvahu odměnu, kterou pracovník dostal, jako zaslouženou i když byla náhodná, a podle této odměny posuzovat jeho úsilí (předpokládali, že odměna byla spravedlivě distribuovaná). Ve zmiňovaných studiích dospěl Lerner k závěru, že lidé mají tendenci vnímat odměnu jako zaslouženou, i když tomu tak nebylo. Na tomto základě začal Lerner uvažovat o potřebě člověka vnímat svět jako spravedlivý, tedy svět, ve kterém člověk dostane to, co si zaslouží. Na této myšlence se poté začala rozvíjet teorie spravedlivého světa (Just world theory - JWT). Velmi obecně by se konstrukt dal označit jako jistý typ attachmentu ke světu. Svět je předvídatelný a chová se podle určitých pravidel, ve kterém každý dostane to, co si zaslouží. V opačném případě je svět nepředvídatelný a žádná pravidla neplatí, je tedy nespravedlivý.

Přehled výzkumu v kontextu pojetí spravedlivého světa je možné nalézt například ve studii od Adriana Furnhama (2003). Podle tohoto autora je velká část úsilí věnována vývoji lepších a propracovanějších metod (více v kapitole 4.5. Víra ve spravedlivý svět – metody zkoumání). Poměrně velká část energie je věnována tématu tzv. znevažování oběti (victim blaming) (Mohiyeddini & Montada, 1998; van den Bos & Maas, 2009). Studie zaměřené na toto téma sledují způsob, jakým se člověk vypořádává s informacemi odporujícími jeho přesvědčení o spravedlnosti ve světě. Další oblastí zájmu jsou vztahy mezi vírou ve spravedlivý svět a procesem zvládání (Dzuka & Dalbert, 2002; Tomaka & Blascovich, 1994). Výzkumníci

nenechávají bez povšimnutí ani témata týkající se širších společenských souvislostí, například provázanost víry ve spravedlivý svět se sociopolitickými ideologiemi (Dalbert, Lipkus, Sallay & Goch, 2001; Maes & Schmitt, 1999; Schmitt, 1998). Výzkum se zaměřuje také na demografické a kulturní rozdíly v pojetí víry ve spravedlivý svět (Witt, 1989), objevuje se zájem výzkumníků o témata jako je víra a protestantská etika (Hunt, 2000; Christopher, Zabel, Jones & Marek 2008) či autoritářství a konservativismus (Connors & Heaven, 1987).

Zkoumání víry ve spravedlivý svět má tradici i v experimentální psychologii, kde se jí využívá jako nezávislé proměnné. Zkoumají se především témata spojená s reakcí na nespravedlnost ať už je zakoušená, kdy je zkoumaný subjekt v pozici oběti, nebo v situacích, kdy se zkoumaný subjekt účastní nespravedlnosti jako pozorovatel (více např. Hafer & Bègue, 2005).

Fundamentální klam

Základní myšlenku teorie spravedlivého světa vystihuje věta: Každý člověk má potřebu věřit v to, že žije ve světě, kde lidé obecně dostanou to, co si zaslouží. Víra ve spravedlivý svět umožňuje lidem konfrontovat jejich prostředí díky přesvědčení, že svět je stabilní a funguje podle řádu (Dalbert, 2001). Lerner (1980) hovoří o BJW jako o fundamentálním klamu (fundamental delusion) – fundamentální, protože lidé mají potřebu logičnosti a bezpečí, kterou jim tato víra nabízí, mají potřebu hledat pravidla a vysvětlovat si události v kauzálních souvislostech, aby je mohli ovlivňovat. Na druhou stranu se jedná o klam, protože je tato víra fakticky neopodstatněná. Lidé potřebují věřit v tyto principy, protože jim zajišťují stabilitu, kontinuitu a bezpečí správně fungujícího a předvídatelného světa. Pokud věříme v to, že princip spravedlnosti neplatí,

neplatí ani předpokládané důsledky našich činů. Například nemá cenu chodit do školy, pokud z toho nebudeme mít v budoucnu profit. V tomto smyslu se vyplatí přivlastnit si věc, která mi nepatří, pokud za tento čin nebude následovat přiměřený trest. Jak již bylo řečeno, tato víra je však iluzorní. Ne každého zloděje stihne přiměřený trest, ne každý dobrý skutek je odměněn, ne všechno vynaložené úsilí vede ke kýženému cíli (vzdělání neznamena automaticky dobré zaměstnání). Obecně však máme potřebu věřit, že tomu tak je.

Individuální variace víry ve spravedlivý svět

Konstruktu víry ve spravedlivý svět se snaží postihnout individuální variaci a úroveň této víry a pomocí různých metod ji i změřit. Montada (1998a) zformuloval pět základních oblastí, ve kterých může BJW interindividuálně a intraindividuálně variovat.

- 1) Může se lišit ve své **intenzitě**, tzn., do jaké míry (jak silně) člověk věří v to, že svět je spravedlivý (jedná se o subjektivní pohled na úroveň spravedlnosti ve světě).
- 2) Může se lišit v **oblasti světa, na který je zaměřena** (můj osobní svět v rodině a/nebo v práci, v komunitě, v sociální třídě či určité společnosti nebo ve všech společnostech a pro všechny lidi na světě).
- 3) Další variace spočívá v tom, **na co je konkrétně zaměřena** (partnerské vztahy, komerční sféra, politická scéna, soudnictví, systém sociálních podpor státu).
- 4) Také může variovat podle **způsobů distribuce** (potřeby, rovnost, zásluhy či jejich kombinace – podle toho co jedinec považuje za spravedlivé).
- 5) Poslední oblastí variace, kterou zmiňuje Montada (1998a) je **časový úsek**, ve kterém se o spravedlnosti uvažuje. Svět může být hodnocen v

přítomnosti, nebo člověk věří, že nynější nespravedlnost bude odčiněna až v delším časovém horizontu, nebo dokonce v transcendentálním světě, jak poukazuje Maes (1998) v konceptech konečné a imanentní víry ve spravedlivý svět (viz dále).

Osobní a obecná víra ve spravedlivý svět

Lipkus, Dalbert a Siegler (1996) ve výzkumech týkajících se duševní pohody (well-being) prezentovali potřebu odlišit dvě dimenze víry ve spravedlivý svět – spravedlivý svět pro sebe samého a spravedlivý svět pro ostatní. Později se ujal termín osobní víra ve spravedlivý svět a obecná víra ve spravedlivý svět (Dalbert, 1999).

Toto rozlišení vychází z přesvědčení, že se jedná o dva sice úzce propojené, ale přesto odlišné konstrukty. Na jedné straně mluvíme o víře v to, že vlastní osud, který je formován osobní zkušeností, se odehrává podle pravidel spravedlnosti, na druhé straně se jedná o obecná přesvědčení týkající se celého světa. Obecná víra koresponduje s klasickým významem víry ve spravedlivý svět, zatímco osobní víra je charakteristická například tvrzením „věřím, že obvykle dostanu to, co si zasloužím“ a zdůrazňuje především osobní relevanci ke spravedlnosti.

Toto rozlišení reflektuje situace, kdy jedinec může věřit v to, že jeho vlastní život se odehrává v pravidlech spravedlnosti, ale také je přesvědčen o tom, že to neplatí obecně a považuje sám sebe za výjimku. Ve studii na ověření platnosti tohoto rozdělení se potvrdilo, že tyto dvě dimenze lze oddělit (Dalbert, 1999). Prokázalo se například, že osobní víra ve spravedlivý svět ve srovnání s obecnou vírou ve spravedlivý svět lépe predikuje duševní zdraví. Čím byla silnější osobní víra ve spravedlivý svět, tím lepší byla aktuální pozitivní nálada respondentů, více byli spokojeni s vlastním životem a prokázala se i pozitivní souvislost ze self-esteem. Podobně Lipkus et al. (1996) zjistili silnější vazby mezi osobní vírou ve

spravedlivý svět (BJW for Self) a duševním zdravím než u obecné víry ve spravedlivý svět. Osobní víra ve spravedlivý svět lépe predikovala nižší depresivitu, nižší úroveň stresu a větší spokojenost se životem. Dále studie upozornila na silnější vazbu mezi vírou ve spravedlnost na osobní úrovni a osobností zjišťovanou za pomoci Big 5. Jedinci, kteří vnímali, že události v jejich osobním životě jsou spravedlivé, viděli sami sebe jako méně neurotické, více emocionálně stabilní, extravertované a otevřené vůči zkušenostem. Čím více se výzkumný zájem týkající se spravedlivého světa začal zabývat vztahem k duševnímu zdraví, tím více začala být aktuální potřeba tohoto rozlišení (Dalbert, 1999).

Dalším příspěvkem zabývajícím se rozlišením zmiňovaných dimenzí byly výzkumy zaměřené na spravedlivý svět ve školním prostředí. Dalbert a Maes (2002) dospěli k závěru, že osobní víra ve spravedlivý svět signifikantně predikuje školní známky, vnímanou spravedlnost (ve škole) a disstress. Čím více žáci věřili v to, že události v jejich životě jsou spravedlivé **a)** tím větší byl jejich školní výkon, **b)** tím více měli pocit, že jsou hodnoceni učitelem spravedlivě a **c)** tím méně se cítili stresovaní školní docházkou. Studenti projevovali také nižší úzkostnost při testech, celkově měli menší averzi ke škole a byli více spokojeni s vlastním výkonem ve škole.

Souhrnně Dalbert (2001) odkazuje na velmi silné korelace osobní víry ve spravedlivý svět s vnímaným stresem, self-esteem, depresivními symptomy, celkovou náladou, a spokojeností se životem, v porovnání s obecnou vírou ve spravedlivý svět.

Víra v nespravedlivý svět

Výzkumníci na základě šetření dospěli k vytvoření samostatného konceptu, když v rámci víry ve spravedlivý svět uvažují o dimenzi víry v nespravedlivý svět (Belief in an unjust world – BUW). Na počátku zájmu o víru ve spravedlivý svět se předpokládalo, že se jedná o bipolární dimenzi,

kdy na jednom pólu je víra ve spravedlivý svět a na opačném víra v nespravedlivý svět. Na základě výzkumných poznatků však došlo k revizi a oddělení těchto dvou konstruktů.

Dalbert et al. (2001) při objasňování struktury a validity BUW potvrdil rozdílnost jednotlivých konstruktů. Pouze víra ve spravedlivý svět pozitivně korelovala s náboženstvím, s ukazateli duševní pohody a preferencí pro tradiční politické strany. Dále autoři zjistili rozdílné úrovně korelace mezi obecnou vírou ve spravedlivý svět a BUW u vězňů a u dozorců. Zatímco u dozorců tyto dvě škály signifikantně negativně korelovaly, u vězňů nebyl žádný vztah mezi těmito proměnnými potvrzen. U vězňů byla víra v nespravedlivý svět v porovnání s dozorci výrazně preferovaná, což vedlo autory k závěru, že víra v nespravedlnost je silná u jedinců, kteří porušují sociální normy. Na základě těchto výsledků vyslovili autoři hypotézu, že BUW může plnit funkci strategie zvládání pro jedince, kteří páchají trestnou činnost. U těchto jedinců dochází k zavržení osobního kontraktu se světem (Lerner, 1977). Pokud je dle jejich představ svět nespravedlivý, je pro ně jednodušší vypořádat se s důsledky vlastních činů.

K podobnému závěru dochází také Lench a Chang (2007), kteří testovali škálu nespravedlivého vidění světa (Unjust World Views scale – UJVS). Zjistili, že tato škála dosahuje dostatečné validity a reliability a na jejím základě potvrdili vztah k obraným strategiím zvládání (strategie zaměřené na popření a únik od problému, behaviorální únik, mentální únik, únik skrze drogy a alkohol), zlosti a vnímání budoucích rizik. UJVS vykazovala pozitivní korelaci s dlouhodobou úzkostností (trait anxiety), depresivní symptomatologií a neuroticismem (NEO osobnostní inventář), negativně korelovala s optimismem. Na závěr autoři konstatují, že víra v nespravedlivý svět poskytuje self-protektivní funkci. Například v situaci negativního zážitku poskytuje lidem zdůvodnění, proč nejsou schopni ovlivnit tuto událost. Tato událost totiž nastala v důsledku nespravedlivého světa, a vlastní přičinění v tom nehrálo žádnou roli. Lench a Chang (2007)

odkazují na skutečnost, že víra v nespravedlivý svět je spíše situačně podmíněný stav, okamžitá reakce na právě zažitou nespravedlnost, která po určité době odezní. Jedinec pak pozvolna začíná nabývat přesvědčení, že vlastní investovaná energie se vyplatí. Avšak v situacích, kdy jedinec opakovaně a neustále zažívá nespravedlnost, může být tato víra chronicky vysoká. Postupně se může stát stabilní osobnostní dispozicí, jak poukazuje ve studii věnované vězňům a dozorcům Dalbert et al. (2001) Vězňové mohou zažívat mnoho nespravedlností ve vlastním životě, což vede k jejich chronickému zvýšení přesvědčení o nespravedlivém světě. A toto získané přesvědčení o nespravedlnosti pak může vést jedince také k páchání trestné činnosti.

Konečná a imanentní víra ve spravedlivý svět

Rozdělení na konečnou (Ultimate justice) a imanentní spravedlnost (Immanent justice) odkazuje na tendence jedince uvažovat o spravedlnosti ve dvou různých časových úrovních. Za prvé je možno uvažovat o spravedlnosti v událostech, které se právě odehrávají. Druhá možnost odkazuje na tendence věřit, že události, které teprve přijdou, napraví jakoukoliv nespravedlnost, které se stala. První tendence je možno vztáhnout k fenoménu, který pozoroval Piaget (1932/2007) u dětí. Děti vnímali události jako bezprostřední a spravedlivé důsledky předchozí činnosti. Toto pojetí označuje Maes (1998) stejně jako Piaget imanentní spravedlnost. Druhá tendence je úzce propojena s určitými náboženskými doktrínami, ve kterých náprava pro současnou nespravedlnost na zemi je nabízena skrze příslib vyšší spravedlnosti – například v jiném světě (království nebeské, poslední soud) či v jiném časovém horizontu (reinkarnace). Toto pojetí označuje Maes jako konečnou spravedlnost. I v lidové moudrosti můžeme nalézt rčení ilustrující princip konečné spravedlnosti, například „boží mlýny melou pomalu ale jistě“, „na každého

jednou dojde“ atd.

Maes a Kals (2004) hovoří o tom, že imanentní spravedlnost je pro jedince, kteří v ni věří, inherentní princip, podle kterého se spravedlnost a veškeré události spojené se spravedlností řídí. Na rozdíl od konečné spravedlnosti kdy veškerá nespravedlnost bude vyřešena a odčiněna později v budoucnosti. Jak poznamenává Piaget (1932/2007) pokud je jedinec přesvědčen o platnosti inherentního principu, bude jeho úspěch svědčit o výjimečné morální poctivosti. Naopak jedincův neúspěch bude vypovídat o nectnostech a morálních přečinech. Na druhou stranu mohou lidé věřit v konečnou spravedlnost a domnívat se, že ačkoliv se nespravedlnost může ve světě vyskytovat, bude časem kompenzována. To znamená, že konečná spravedlnost implikuje méně rezolutní a více otevřenou percepci nastalé situace, což připouští, že situace může být ambivalentní a dvojznačná. Je možné vysledovat kořeny obou přístupů ke spravedlnosti v židovsko-křesťanské tradici, kdy Bible je zásobárnou příkladů reflektujících zmiňované přístupy (Maes, 1998).

V raných experimentech demonstrovali Lerner a Simmons (1966) rozdílné způsoby uchování víry v to, že svět je spravedlivý. V experimentu, který byl subjektům prezentován jako výzkum zkoumající učení, účastníci pokusu znevažovali nevinné oběti, které dostávaly elektrické šoky. Znevažovali je však pouze v případě, pokud věřili, že v budoucí části experimentu bude tato „nespravedlnost“ (elektrošoky) pokračovat. Brali tuto nespravedlnost jako jednoznačnou a znevažováním obětí se snažili vypořádat se s touto skutečností nespravedlnosti. Pokud se však domnívali, že oběť dostane v budoucnu nějakou náhradu (to znamená, že utrpěná nespravedlnost bude v budoucnosti kompenzována), neznevažovali více domnělou oběť a jejich smysl pro spravedlnost byl uspokojen představou, že v dlouhodobějším horizontu bude bezpráví odčiněno.

Význam dělení spravedlnosti na imanentní a konečnou byl demonstrován v oblastech zdraví a nemoci (Maes, 1998), prosociálních

závazků (Maes, 1998) a politiky (Maes & Schmitt, 1999). V oblasti politiky byly nalezeny rozdíly v ochotě převzít odpovědnost (vyšší ochota byla u konečné spravedlnosti) a preferencích určitého distribučního principu. Pouze imanentní spravedlnost korelovala s principem hodnoty, zatímco konečná spravedlnost korelovala s preferencí pro pravidla rovnosti a potřeb (Maes & Schmitt, 1999).

Víra v konečnou spravedlnost umožňuje jedinci snášet nespravedlnost bez nutnosti vzdát se základní víry ve spravedlivý svět. V rámci konečné spravedlnosti není stanoven žádný závazný limit, kdy by měla být spravedlnost znovunastolena. Časový rámec může zahrnovat celý život, či ho může přesahovat.

Maes (1998) na základě faktorové analýzy potvrdil existenci 4 odlišných faktorů pro BJW. Jedná se o faktory: 1) imanentní spravedlnost; 2) obecná víra ve spravedlivý svět; 3) víra v konečnou spravedlnost a 4) víra v nespravedlivý svět. Autor dále ve své studii zjistil, že imanentní a konečná spravedlnost se významně liší v síle vztahů k ostatním systémům přesvědčení (přesvědčení o vlastní kontrole, přesvědčení o svobodě) stejně jako k dalším kognitivním, emočním a behaviorálním ukazatelům včetně síly odsouzení oběti, stylů vnímání, emocí spojených s nemocí, projevenému chování vůči obětem a chování, které je vztažené k vlastnímu zdraví. Často zmiňovaný vztah mezi vírou ve spravedlivý svět a znevažováním oběti (například van den Bos & Maas, 2009) byl signifikantně silnější pro imanentní spravedlnost. Naopak víra v konečnou spravedlnost byla asociována s pozitivním dojmem o oběti a připisováním odpovědnosti za bezpráví jeho strůjci. Pouze imanentní spravedlnost byla spojena s obviňováním a akceptováním sankcí pro oběť, zatímco konečná spravedlnost nevykazovala žádné negativní korelace. Podobné výsledky byly pozorovány při přebírání odpovědnosti. Oběť, která věřila v konečnou spravedlnost, méně přebírala odpovědnost za nespravedlnost, která se jí stala. U imanentní spravedlnosti tomu bylo naopak. To znamená, že víra v

imanentní spravedlnost vede jedince k názoru, že si dané znevýhodnění (například být obětí) zaslouží, což ohrožuje jeho self-esteem. Naopak, víra v konečnou spravedlnost má pozitivní vztah s adaptačními procesy jako například schopnost najít pozitivní smysl v závažném onemocnění.

V dalším výzkumu těchto dimenzí víry ve spravedlivý svět se zaměřili Maes a Kals (2002) na souvislosti se školním prostředím. Ve vztahu k well-being dospěli autoři k výsledkům, které naznačují, že konečná spravedlnost je asociována s nižší úrovní stresu. Na druhou stranu imanentní spravedlnost byla spojena s vyšší úrovní školní úzkostnosti, větším strachem z ostatních (rodiče, učitelé, spolužáci) a nižší úrovní nadšení. Jako další dimenzi, ve které se projevuje rozdělení na imanentní a konečnou spravedlnost, popisují Maes a Kals (2004) konkrétní situaci učení, ve které jsou žáci konfrontováni s úkoly určujícími jejich aspirační úroveň. Žáci v těchto úkolech odhadovali vlastní šance na vyřešení dané úlohy a uvažovali o zdrojích úspěchu a neúspěchu. V dřívějším výzkumu zjistili Dalbert a Maes (2002), že víra ve spravedlivý svět podporuje interní atribuci, zprostředkovává úroveň aspirace a jistotu úspěchu. To znamená, že vytváří příznivé podmínky pro chování směřující k dosažení úspěchu. Maes a Kals (2004), kteří však sledovali vztahy s aspirační úrovní v dimenzích imanentní a konečné spravedlnosti, zjistili, že pouze imanentní spravedlnost je spojena s vysokou aspirační úrovní.

Vztaženo k socializaci a těmito dvou dimenzím našli Maes a Kals (2004) souvislosti s přátelskou a podporující výchovou a konečnou spravedlností. Naopak přísná autoritativní výchova vede podle autorů k víře v imanentní spravedlnost. Imanentní spravedlnost implikuje morální vidění světa, řízené principy, které jsou srovnatelné s přísným pojetím výchovy. Naopak tolerance pro nejednoznačnost a zdůrazňování pozitivních postojů do budoucna i přes negativní zkušenosti je posilováno přátelským a podporujícím rodičovským stylem.

Souhrnně se k této diferenci na konečnou a imanentní

spravedlnost vyjadřují Maes a Schmitt (1999) v tom smyslu, že víra ve znovunastolení spravedlnosti v delším časovém horizontu zvyšuje nejen snahu přispět k obraně vlastního přesvědčení o spravedlnosti, ale stává se také mnohem zdravějším přesvědčením, které pak v důsledku chrání před rizikovým chováním. Zatímco víra ve spravedlivý svět je tradičně vztažena k přesvědčení o vnitřní kontrole, ukazuje se, že pouze imanentní spravedlnost koresponduje s vlastní kontrolou prostředí, zatímco konečná spravedlnost je spjata s externí kontrolou (osud, náboženství). Imanentní spravedlnost koreluje s nesmiřitelností, přísností a zdůrazňováním zodpovědnosti, zatímco konečná spravedlnost koresponduje s mírností, pochopením, smírem a přesvědčením, že lidské chyby utvářejí svět zajímavějším a atraktivnějším (Maes & Schmitt, 1999). Lidé, kteří vnímají spravedlnost v bezprostředních souvislostech (imanentní spravedlnost) jsou také více citliví na vlastní zkušenost s nespravedlností na rozdíl od jedinců, kteří spíše vidí spravedlnost v širších časových horizontech (očekávají budoucí kompenzaci).

Demografické faktory

Některé studie hledaly rozdíly v úrovni víry ve spravedlivý svět (BJW) mezi různými skupinami. Na základě metaanalytické studie O'Connor, Morrisoti, McLeod, & Anderson (1996) neshledali autoři rozdíl mezi úrovní víry ve spravedlivý svět u mužů a u žen.

Witt (1989) zjistil, že respondenti, kteří bydlí ve velkých městech, mají nižší úroveň víry ve spravedlivý svět než respondenti z vesnic. Witt toto zjištění interpretoval hypotézou, že lidé ve městech na rozdíl od lidí žijících na venkově mají pocit menší kontroly nad vlastním životem. Hunt (2000) pro změnu sledoval rozdíly v úrovni BJW mezi Latinskými Američany, Africkými Američany a bílými Američany v Kalifornii. Zjistil u Latino Američanů vyšší

úroveň BJW a nižší u Afroameričanů, dále byly potvrzeny signifikantní rozdíly v socioekonomickém statusu a rozdíly vzhledem k pohlaví, kde vyšší úroveň víry ve spravedlivý svět byla u mužů nižšího socioekonomického statusu. Dále Hunt zjistil vztah mezi religiozitou (protestantismus, katolictví) a BJW. Zatímco u protestantismu byl potvrzený pozitivní vztah pro bílé Američany, pro katolicismus byl pozitivní vztah potvrzen u Latino Američanů.

Joseph a Stringer (1998) porovnávali rozdíl v BJW mezi katolíky a protestanty ze Severního Irska, neidentifikovali však žádné významné rozdíly. Crozier a Joseph (1997) našli pouze slabý vztah mezi religiozitou a BJW. Dalbert a Katona-Sallay (1996) porovnávali schopnosti dotazníku víry ve spravedlivý svět u německé a maďarské populace. Zjistili silnější pozitivní vztah mezi BJW a religiozitou na maďarském vzorku na rozdíl od německé populace. Toto zjištění zdůvodňují tradičně silným vlivem římskokatolické víry na maďarskou populaci.

Při sledování kulturních rozdílů můžeme uvažovat o dvou interpretačních rovinách, které by mohly vysvětlovat uvedené skutečnosti. Na jedné straně se jedná o kulturní podmíněnost ve smyslu postojů a hodnot dané kultury, v další rovině by se mohlo jednat o rozdílnou osobní zkušenost, která je spojena s životem v určité komunitě (například život v ghettu).

Bègue a Furrmeyer (2000) se ve své studii věnovali rozdílům v úrovni víry ve spravedlivý svět u osob s nízkým a s vysokým socioekonomickým statutem s experimentální podmínkou ohodnocení sociálního vlivu (social power). Autoři rozdělili osoby s nízkým a vysokým socioekonomickým statutem vždy na dvě poloviny a po vyplnění dotazníku jim řízeně sdělili, zda dosahují vysoké či nízké úrovně sociálního vlivu. Z výsledků studie vyplývá, že lidé s nízkým socioekonomickým statutem jsou více citliví na situační podmíněnost. U osob, kterým bylo řečeno, že mají nízkou úroveň sociálního vlivu (náhodně distribuováno), byla zjištěna nižší úroveň BJW,

narozdíl od těch, kteří byli označeni jako lidé s vysokou úrovní vlivu. Osoby s vysokým sociálním statusem byli vůči experimentální podmínce imunní.

K zajímavým poznatkům dospěl Furnham (1991), který srovnával úroveň víry ve spravedlivý svět ve dvanácti zemích. K zjištěním patřilo například to, že nejvyšší úroveň jak víry ve spravedlivý svět tak úroveň víry v nespravedlivý svět byla v Indii. Druhá v pořadí byla Jižní Afrika. Jedná se o země, kde je poměrně hojně rozšířená chudoba. Naopak země jako Velká Británie a Izrael vykazovaly nejnižší úroveň víry ve spravedlivý svět. Dále se ukázalo, že víra v nespravedlivý svět signifikantně koreluje s úrovní hrubého domácího produktu dané země, to znamená, že lidé z nejchudších zemí mají tendenci věřit v to, že svět není spravedlivé místo.

Víra ve spravedlivý svět jako osobnostní dispozice stabilní v čase a napříč situacím

Víra ve spravedlivý svět je charakterizována jako osobnostní dispozice (Dalbert, 2001). Dalbert považuje tuto osobnostní dispozici za mimořádně stabilní a upozorňuje především na souvislosti s duševním zdravím; situační podmíněnost vylučuje. Podle autorky je víra ve spravedlivý svět dispozice, která ovlivňuje situační kognici a emoce. Jako taková by měla zůstat stabilní v čase a neměla by být ovlivnitelná ani experimentální manipulací.

Stabilita v čase byla prokázána ve studii Schneider, Meissner, Montada & Reichle (1987; cit. dle Dalbert, 2001). V tomto výzkumu respondenti nejdříve vyplnili dotazník obecné víry ve spravedlivý svět (GBJW). Po měsíci došlo k posouzení jednotlivých respondentů třetími osobami (přátelé či příbuzní, kteří daného respondenta dobře znali). Korelace mezi jednotlivými výpověďmi byla $r=0,41$ ($p<.001$). Interpretace takové shody mezi vlastním sebeposouzením a posouzením třetí osobou

naznačuje, že GBJW je vysoce stabilní konstrukt. V další studii byla stabilita v čase sledována s odstupem tří měsíců (Dalbert & Schneider, 1995; cit. dle Dalbert 2001). Test a retest korelace byla $r = .73$ ($p < .001$). Konstrukt je tedy možno považovat za relativně stabilní, situační složka je zřetelně potlačena oproti „rysové“ – to však neznamená, že je zcela nepřítomna.

Na základě několika experimentů testovala Claudia Dalbert (1999) **stabilitu konstruktů BJW napříč situacím**. Respondenti byli konfrontováni s nespravedlivostí (ať už vlastní, či druhých) jako kontrolovanou podmínkou. Pokud byli jedinci konfrontováni s vlastním nespravedlivým chováním, nedocházelo u nich k poklesu ani obecné ani osobní víry ve spravedlivý svět. Podobně, pokud byli respondenti konfrontováni se spravedlivým chováním, nedošlo ke zvýšení úrovně víry ve spravedlivý svět. V dalším experimentu měli participantů za úkol popsat situaci, ve které se cítili naštvaní (emoce vyvolaná nespravedlností). Následně byla měřená obecná a osobní víra ve spravedlivý svět (GBJW a PBJW). Výsledky nezjistily žádné rozdíly mezi experimentální a kontrolní podmínkou, vyvolání vzpomínky tedy nevedlo ke změně víry ve spravedlivý svět. Dále byla potvrzena stabilita napříč situacemi při testování respondentů v zásadě rozdílných prostředích (Dalbert, & Yamauchi 1994; cit. dle Dalbert 2001). Ačkoliv tyto rozdílné skupiny (členové imigrantských rodin x členové neimigrantských rodin; skupiny rozdílného socioekonomického statusu) se lišily v hodnocení konkrétních situací z pohledu spravedlnosti, nelišily se v úrovni naměřené GBJW. Jak jsme však zmiňovali v předcházející části této práce (v kapitole Demografické faktory, str. 42) některé studie rozdíly v úrovni sledovaných proměnných našly, což svědčí o potřebnosti dalších výzkumů v této oblasti.

Stabilita BJW napříč kritickým životním událostem

Dalo by se předpokládat, že stresující zážitky (například dlouhodobá nezaměstnanost, válečné zážitky) budou mít určitý vliv na BJW. Pokud jsou

jedinci konfrontováni se zátěžovými životními událostmi jako je např. narození postiženého dítěte, mohou mít pochybnosti o tom, zda je svět spravedlivý. Dalbert (2001) dokazuje na základě studie, ve které byly dotazovány nezaměstnané ženy a matky s postiženým dítětem, že GBJW zůstává stabilní i přes dlouhodobou zátěž. Autoři studie předpokládali, že příčina nezaměstnanosti je připisována okolím (jiným lidem či institucím) zatímco narození postiženého dítěte je vnímáno jako osud. Autoři si stanovili dvě hypotézy: 1. Ženy budou vnímat nezaměstnanost jako větší nespravedlnost, než osudem podmíněné narození postiženého dítěte. a 2. Mezi oběma skupinami nebude rozdíl ve zjištěné GBJW. Obě hypotézy se potvrdily. Dále autoři zjistili, že čím více ženy věřili v to, že svět je spravedlivý, tím méně hodnotili vlastní osud jako nespravedlivý. Toto zjištění platilo jak pro nezaměstnané, tak pro ženy s postiženým dítětem. V jiné studii autoři Overcash, Calhoun, Cann, & Tedeschi (1996) porovnávali dvacet pět respondentů, kteří prodělali traumatickou zkušenost, s kontrolní skupinou. Ačkoliv skupina s traumatickou zkušeností vykazovala více klinických symptomů, nebyl nalezen rozdíl ve sledovaném ukazateli víry ve spravedlivý svět mezi sledovanými skupinami. K podobnému zjištění o neexistenci vlivu kritických životních událostí na víru ve spravedlivý svět (zjišťováno škálou Just World Scale – JWS; Rubin & Peplau, 1973) dospěli Dalbert, Lipkus, Sallay a Goch (2001). Autoři nenalezli rozdíly mezi vězni a dozorci v GBJW. Zjistili však signifikantní rozdíl ve sledované škále víry v nespravedlivý svět (BUJ), kde vězni vykazovali vyšší skóry. Výsledky podnítily diskuzi výzkumníků o specifické funkci BUJ a postupném vyčlenění BUJ jako samostatné dimenze. Ve zmiňované studii (Dalbert, 2001) byla zaznamenána difference mezi tzv. „fairness ratings“ (ohodnocení situace, popř. toho, zda je konkrétní událost spravedlivá či ne) a vírou ve spravedlivý svět jako přesvědčení o fungujícím principu spravedlnosti ve světě. Tato distinkce ukazuje na situačně podmíněné „fairness ratings“ a na stabilní osobnostní charakteristiku obecné víry ve spravedlivý svět. Ve slovenské

studii (Džuka, 2001) autor zjišťoval rozdíl úrovně víry ve spravedlivý svět u studujících a nezaměstnaných. Hypotéza, která předpokládala, že vlivem negativního zážitku – nezaměstnanosti, bude úroveň víry ve spravedlivý svět nižší, se nepotvrdila.

Shrneme-li výše uvedená zjištění, dospíváme k závěru, že byla prokázána stabilita obecné víry ve spravedlivý svět, kterou lze tímto pokládat za rysovou složku osobnosti. Stabilitě osobní víry ve spravedlivý svět se věnovala studie od Dalbert (1999) zaměřená na změnu osobní víry ve spravedlivý svět při konfrontaci s (ne)spravedlností. Bylo zjištěno, že přímá konfrontace s (ne)spravedlností nemá na tento konstrukt vliv. Podobně studie Džuky (2001) neprokázala rozdíl u dvou skupin (studujících – nezaměstnaní) v úrovni osobní víry ve spravedlivý svět. Vzhledem k omezeným poznatkům je potřeba brát stabilitu osobní víry ve spravedlivý svět s jistou opatrností. I když se na základě studie Dalbert (1999) jeví konstrukt osobní víry ve spravedlivý svět jako stabilní, tzn., že i když byli respondenti konfrontováni s (ne)spravedlností, vykazovali stejnou míru víry ve spravedlivý svět. Dynamika konstruktů však není jednoznačně popsána. Nabízí se otázka za jakých předpokladů (a zda) dochází ke změnám této charakteristiky.

4. 2. Vývoj víry ve spravedlivý svět

Za základní mechanismus, který se podílí ve vývoji jedince na utváření koncepce spravedlivého světa, pokládá Lerner (1980) generalizaci minulé zkušenosti. Ta může být založena na osobním pozorování, popřípadě ji zprostředkovávají kulturní moudrost a morální příběhy čerpající z náboženství, folklóru či příběhy vytvořené prostřednictvím masových médií.

Přínos pro psychologické pojetí spravedlnosti v jednotlivých fázích vývoje jedince přináší Piaget (1932/2007). Do 7–8 mi let dítě podle Piageta neodděluje čin (špatné chování) od zasloužené odplaty (trestu). Odplata je zákonitým vyústěním situace, dítě není schopno vnímat (oddělit) míru zavinění a pohnutky (úmysl). Posuzování těchto skutečností, které Piaget označuje jako imanentní spravedlnost, souvisí s vnitřní organizací zkušeností dítěte a specifickými zákonitostmi kognitivního vývoje. Starší děti se více orientují ve vlastních zkušenostech a postupně začínají diferencovat mezi jednotlivými událostmi. Děti jsou postupně schopné identifikovat nahodilost odplaty za špatné činy. Postupně se vyvíjí víra ve spravedlivý svět, která integruje dřívější zkušenost a variuje mezi přesvědčením, že svět je spravedlivé místo, případně, že neexistuje žádná spravedlnost. Víra ve spravedlivý svět tak může být interpretována jako vyzrálější verze imanentní spravedlnosti – jako víra, že lidé si obecně zaslouží vlastní osud, což je doprovázeno schopností identifikovat kauzalitu a nahodilost.

Navazující úvahy odkazují na vývojové hledisko distribučních pravidel u dětí. Lze popsat několik stádií těchto pravidel v závislosti na specifických formách sociálních vztahů (Lerner, 1991 dle Stock, 2003). Z hlediska vývoje sociálních vztahů jsou zmiňovány tři stádia. V prvním stádiu dítě nerozlišuje mezi sebou a druhými a z hlediska distribuce je důležitým a převažujícím pravidlem uspokojování potřeb. V následujícím

stádiu si začíná dítě postupně uvědomovat svoji jedinečnost a začíná odlišovat sebe od druhých, stále však nedokáže příliš diferencovat jednotlivé vztahy a vnímá je jako shodné. Jednotné vztahy jsou asociovány s pravidly distribuce na základě rovnosti. Ve třetím stádiu pak dítě postupně vnímá rozdíly mezi druhými, dokáže diferencovat a vnímat rozdílné charakteristiky, rozlišuje i jednotlivé vztahy s těmito druhými. Stádium je spojeno s distribučními pravidly odvozenými na základě principu proporcionality.

Damon (1975) se snažil navázat na úvahy o nezbytném předpokladu určité kognitivní úrovně (jak bylo popsáno v například v AIM modelu (Skitka, 2003), viz kapitola 3.2 Teorie motivace ke spravedlnosti aneb proč je důležitá spravedlnost?) pro vývoj morálního zdůvodňování. Zaměřil se na vývoj specifického morálního konceptu – pozitivní spravedlnosti v souvislosti s kognitivními schopnostmi u dětí mezi 4 a 8 rokem života. Pozitivní spravedlnost popisuje autor jako aspekt spravedlnosti, který se zaměřuje na problémy spojené s prosociální interakcí (například se jedná o spravedlivé rozdělování, problémy spojené s vlastnictvím a osobními právy, o zodpovědnost za blaho druhého – aktivity jako je sdílení, střídání, pomáhání atd.). Ve výzkumu dospěl autor k potvrzení silné souvislosti mezi pozitivní spravedlností a úrovní matematicko-logických schopností. Vzhledem k povaze provedeného výzkumu však nebylo možné zjistit příčinný vztah.

Ve studiích zaměřených na souvislost mezi vývojem distribuční spravedlnosti a sociální třídou u předškolních a dětí ze třetích tříd dospěli Enright, Enright, Manheim, a Harris, (1980) a Enright, Enright, a Lapsley (1981) k výsledkům, které podpořily vliv sociálněekonomického postavení na vývoj distribuční spravedlnosti. Výsledky autoři přičítají kvalitativně odlišným zkušenostem s distribucí spravedlnosti, které mají děti z různého sociálněekonomického prostředí.

Během adolescence dochází k diferenciaci dvou základních konceptů – obecné víry ve spravedlivý svět a osobní víry ve spravedlivý

svět. Dalbert a Stoeber (2006) uvádějí, že je adolescence klíčovým obdobím pro formování víry ve spravedlivý svět.

Oppenheimer (2005) se snažil objasnit vztah mezi vírou ve spravedlivý svět a vývojem morálky podle Kohlberga (1977). Na základě jeho výzkumu se však tato domněnka o vztahu nepotvrdila. Víra ve spravedlivý svět nebyla asociována například s postoji adolescentů vůči lidským právům, zatímco tyto postoje byly v pozitivním vztahu k morálnímu vývoji. Ačkoliv nebyla zjištěna souvislost mezi BJW a morálním vývojem, byl pozorován postupný nárůst obecné víry ve spravedlivý svět po 12tém roku věku dítěte, zatímco nárůst morální úrovně 5/6 stádia dle Kohlberga se ukazoval až od 15-ti let věku dítěte.

Jak dokazují výzkumy, sociální postoje, do kterých můžeme zařadit i víru ve spravedlivý svět, se vytvářejí jak na základě genetické výbavy tak vlivem prostředí (Olson, Vernon, Harris & Jang, 2001; Tesser, 1993; Abrahamson, Baker, & Caspi, 2002). V období dětství a adolescence je základním prostředím pro jedince jeho primární rodina, která sehrává pro vývoj BJW klíčovou roli.

Rodina

Dalbert a Radant (2004) se ve své studii zaměřili na vztah rodinného prostředí a víry ve spravedlivý svět, konkrétně se zaměřili na souvislosti rodinného klimatu s vírou ve spravedlivý svět. Docházejí k závěru, že harmonické rodinné prostředí s nízkou mírou konfliktů a nízkou manipulací vede k silnější osobní víře ve spravedlivý svět u dětí. Dále se ukazuje, že emočně vřelé rodinné prostředí je důležité pro rozvoj osobní víry ve spravedlivý svět, na rozdíl od prostředí orientovaného na pravidla, které hraje méně důležitou roli (Dalbert 2001).

V jiné studii se pro změnu autoři Schönplug a Bilz (2004) věnují

tzv. přenosu (Transmission) víry ve spravedlivý svět z rodičů na děti. Ve svém výzkumu potvrzují intergenerační vztah a identifikují podmínky, které vedou k podobné úrovni víry ve spravedlivý svět mezi rodiči a dětmi. Zjistili například, že na intergenerační přenos neměly vliv radikální změny v sociální oblasti (sjednocení východního a západního Německa). Dále rozebírají důležitost věku dítěte pro přenos. V rozmezí mezi 19 až 24 lety se ukázal nárůst koeficientu přenosu (transmission coefficient) v souvislosti se zvyšujícím se věkem. Autoři zjištěný poznatek interpretují jako intenzivnější přejímání skepse rodičů v pohledu na spravedlnost ve světě v průběhu dospívání dětí.

Citová vazba (attachment) a víra ve spravedlivý svět

Zkušenosti z rodiny významně formují utváření postojů ke světu (více viz Oskamp & Schultz, 2005), tedy i víry ve spravedlivý svět. Citovou vazbu můžeme chápat jako jednu z charakteristik rodinného prostředí, která se spolupodílí nejen na emoční, ale i kognitivní stránce vývoje osobnosti adolescenta.

V řadě různých studií byl dokumentován pozitivní vliv citové vazby na vývoj dítěte. Byla například prokázána souvislost mezi citovou vazbou a různými aspekty adaptace a projevy chování na straně dítěte. Například Armsden a Greenberg (1987) prokázali, že kvalita citové vazby (zjišťovaná metodou IPPA) v pozdní adolescenci je vysoce provázaná s duševní pohodou, self-esteem a spokojeností s vlastním životem. Dále tito autoři zjistili, že kvalita citové vazby predikuje depresivitu/úzkostnost a zášť/odcizení adolescentů. Podobně také Muris, Meesters, van Melick, & Zwambag (2001) dokazují, že nízká úroveň dimenze citové vazby označované jako důvěra a vysoká úroveň dimenze označované jako odcizení jsou spojeny s vysokou úrovní úzkostnosti a depresivity. Zjištěna byla také souvislost mezi vnímanou rodičovskou citovou vazbou, především v dimenzi odcizení a agresivním chováním (Butler, Fearon, Atkinson &

Parker, 2007). Výzkumy také potvrzují, že vztah s rodiči charakterizovaný vysokou mírou akceptace, vřelosti a důvěry mezi dětmi a jejich rodiči je pozitivně asociován se self-esteem u dětí (Gecas, 1971). Wilkinson a Walford (2001) poukazují na skutečnost, že kvalita citové vazby predikuje zvýšení well-being a snížení distresu.

Jedním ze způsobů, jak můžeme nahlížet vztah mezi citovou vazbou a vírou ve spravedlivý svět, je chápání víry ve spravedlivý svět jako funkce citové vazby. Citová vazba vzniká v dětství mezi dítětem a attachmentovou figurou (osoba na kterou se subjekt váže), obvykle rodiči. Ústředním tématem citové vazby je pocit jistoty a bezpečí plynoucí právě z jistoty emočního vztahu s attachmentovou figurou, jistoty, že tato osoba je nablízku a jistoty, že v případě potřeby poskytne ochranu a pomoc (více viz Armseden & Greenberg, 1987).

Zájem o problematiku citové vazby se nezaměřuje pouze na období dětství, kdy se vazba utváří. Vývoj citové vazby od dětství do dospívání popisují například Bretherton & Munholland (1999). V průběhu interakcí mezi dítětem a rodiči si dítě vytváří mentální reprezentaci vztahu s rodiči, to znamená, že zkušenosti s jednou osobou, například s otcem, může být generalizována na otcovství obecně. Tato reprezentace poskytuje základ pro předvídání a interpretaci chování rodičů. Bowlby (1973; 1979 dle Furman, Simon, Shaffer & Bouchey, 2002) označuje tyto reprezentace jako pracovní modely (working models). Podle Bowlbyho tyto modely neovlivňují pouze kognici, emoce a chování dítěte vůči rodičům v dětství, ale v průběhu vývoje jedince se podílí také na utváření reprezentací ostatních blízkých vztahů jako je například přátelství (Furman et al., 2002) nebo utváření reprezentací romantických vztahů (Black & Schutte, 2006). Kontinuita citové vazby mezi dětstvím a dalším vývojem (dospíváním a dospělostí) je tak skrze zmiňované pracovní modely zachována.

Utvořené a generalizované modely určují a podílejí se na tom, jaké má dítě očekávání ve vztahu k ostatním osobám, například k učitelům a

blízkým přátelům (Berlin & Cassidy, 1999; Weinfield, Sroufe, Egeland & Carlson, 1999). Současně modely přispívají k vytváření představ o světě, který je vnímán jako více či méně důvěryhodné místo. Například Catlin a Epstein (1992) zjistili, že pozitivní a podporující vztah s rodiči v dětství predikuje přesvědčení o smysluplném a předvídatelném světě.

Úvahy o souvislostech mezi BJW a citovou vazbou vycházejí z předpokladu, že generalizovaný vztah s blízkou osobou (attachmentovou figurou) se dále projevuje ve vztahu ke světu obecně. Zjednodušeně lze BJW chápat jako určitou formu citové vazby ke světu, který je v základu založen na rané zkušenosti s rodiči (attachmentovými figurami). Společným jmenovatelem je potřeba jistoty a bezpečí, která je v dětství saturována především blízkými osobami, zatímco během dospívání a dospělosti se rozšiřuje na celý svět. Získaný pocit jistoty a bezpečí vyplývá z předvídatelnosti vnějšího světa, z představy určitého fungujícího řádu, který se odráží v představě spravedlivého světa. Vlastní zkušenost se vztahy s attachmentovou figurou v dětství a utváření vztahů a atmosféra v rodině během dalšího vývoje spoluutvářejí představu o tom, jak funguje svět obecně.

Víra ve spravedlivý svět a osobnost

Jak již bylo zmíněno výše, víra ve spravedlivý svět se ukazuje jako osobnostní dimenze, která je stabilní v čase a odolává různým situacím i obtížným událostem v životě jedince. V této souvislosti má smysl zabývat se otázkou, které osobnostní proměnné mohou být spojovány s vírou ve spravedlivý svět.

Wolfradt a Dalbert (2003) zjišťovali vztahy mezi obecnou vírou ve spravedlivý svět s preferovanými hodnotami (konformita, bezpečí, a self-directions – „svoboda“) a osobnostními rysy (NEO-FFI). Z výsledků studie

vyplývá, že čím více lidé věří, že svět je spravedlivý, tím více jsou pro ně důležité hodnoty konformity a bezpečí. Naopak hodnoty vlastní svobody (self-direction) byly v negativním vztahu s vírou ve spravedlivý svět. Jedinci se silnou vírou ve spravedlivý svět vykazovali sklony ke svědomitosti a negativní vztah k otevřenosti.

V jiné studii Lipkus, Dalbert & Siegler (1996) pracovali se dvěma škálami víry ve spravedlivý svět – spravedlivý svět pro sebe a spravedlivý svět pro ostatní (podobné vymezení jako mezi osobní a obecnou vírou ve spravedlivý svět). Na dvou rozdílných vzorcích respondentů (studenti) autoři zjistili konzistentní a silnou korelaci víry ve spravedlivý svět pro sebe s neuroticismem (NEO). V dimenzích extraverze a otevřenost vůči zkušenosti se signifikantní vztah prokázal pouze na jednom vzorku a v dimenzích přívětivost a svědomitost se neukázal žádný vztah. V dimenzi víry ve spravedlivý svět pro ostatní se vztah s neuroticismem nepotvrdil.

Lench a Chang (2008) při objasňování struktury a funkcí konstruktů víry v nespravedlivý svět dospěli k signifikantní pozitivní korelaci jejich dotazníku UJVS (Unjust World Views scale) a neuroticismu (NEO).

Dzuka a Dalbert (2002) ve studii zaměřené na souvislosti mezi zvládáním a vírou ve spravedlivý svět ve vztahu s nezaměstnaností, použili i dotazník osobnosti FPI (Freiburg Personality Inventory). Mimo jiné zjistili, že osobní víra ve spravedlivý svět negativně korelovala s emoční labilitou (ale signifikantně pouze u vzorku univerzitních studentů). Otevřenost negativně korelovala s obecnou vírou ve spravedlivý svět opět pouze u vzorku univerzitních studentů.

Rubin a Peplau (1975) se zajímali také o vztah víry ve spravedlivý svět a autoritářské osobnosti. Ve své studii dospěli ke korelaci 0,56 mezi vírou ve spravedlivý svět a F-škálou na vzorku studentů. Na základě výsledků dokumentovali, že lidé s vysokou vírou ve spravedlivý svět mají tendenci idealizovat si vůdce a uznávat autority. Interpretace zjištění vychází z představy, že pokud je svět spravedlivý, také vůdcové se

spravedlivým způsobem zasloužili o své postavení díky svým schopnostem a dovednostem.

Na základě uvedených poznatků můžeme konstatovat poměrně významné souvislosti mezi konceptem víry ve spravedlivý svět a některými trvalými charakteristikami osobnosti.

4. 3. Funkce

Víra ve spravedlivý svět plní v životě jedince důležité funkce. Umožňuje lidem vnímat své prostředí jako stabilní a poskytující potřebný řád. Bez této víry je obtížné sledovat dlouhodobé cíle (Hafer, 2000; Hafer & Bègue, 2005). Víra ve spravedlivý svět dále zprostředkovává významnou adaptační funkci a umožňuje plánování a směřování vlastního chování. Má pozitivní vztah k procesu zvládání zátěžových situací jako například zvládání hněvu (Dalbert, 2002), zvládání „nespravedlivého osudu“ (Dalbert, 1998). Dalbert (2001) shrnuje tři základní funkce BJW, které ovlivňují duševní zdraví jedince. První funkce se vztahuje k procesu přizpůsobení se jedince (assimilation). Jedná se o pozitivní vztah ke stresu, hněvu a self-esteem. Druhá funkce se vztahuje k pojmu důvěra. BJW má pozitivní vliv na důvěru (máme na mysli důvěru v mnoha rovinách, například důvěra v rodině, důvěra v autority, důvěra ke světu ...) a orientaci na budoucnost (vnímání rizika, investice do budoucna a zaměření na dlouhodobé cíle). Třetí funkce se vztahuje k motivaci jedince a jedná se například o pozitivní vztah k výkonovému chování.

Na oblasti, ve kterých se funkce víry ve spravedlivý svět projevují, se podíváme podrobněji.

Víra ve spravedlivý svět jako osobní kontrakt

S představou víry ve spravedlivý svět jako osobním kontraktu mezi jedincem a jeho sociálním světem přišel Lerner (1977) a poukazuje v něm na zvnitřněné přesvědčení o (ne)existenci určitých pravidel.

Souhrnně Dalbert a Sallay (2004) informují o třech obecných funkcích BJW, které odkazují na osobní kontrakt. První funkce je obsažena

v přesvědčení, že víra ve spravedlivý svět poskytuje důvěru ve spravedlivé zacházení s jedincem. Druhou funkcí je poskytnutí vztahového rámce, který umožňuje jednotlivcům smysluplně interpretovat události v jejich osobním životě. Třetí funkce je spojována s osobním závazkem chovat se „správně“. Osobní kontrakt reguluje vzájemnou závislost mezi jedinci a jejich sociálním prostředím. Čím je víra ve spravedlivý svět silnější, tím více budou jedinci brát tento osobní kontrakt jako závazný (Dalbert, 2001).

Simmons (1981) předpokládá, že během vývoje si dítě tříbí schopnost kalkulovat ceny a zisky v očekávání výsledků vlastních investic. Pokud dítě vyrůstá ve stabilním prostředí, umožňujícím rozvíjet základní důvěru a představu spravedlivého světa, ve kterém jsou výsledky přiměřené investicím, pak je ochotno odsunout bezprostřední potěšení výměnou za dlouhodobé zisky. Jinými slovy se dítě zaváže k osobnímu kontraktu, který předpokládá, že si lidé zaslouží to, co získají. Osobní kontrakt, který jedinec v dětství uzavře, a znovupotvrzuje v průběhu dospělosti, reprezentuje vnitřní dialog mezi touhou dítěte po okamžitém uspokojení a racionálním zvažováním možné (větší) odměny.

Lerner (1977) ve své práci reflektuje vývoj osobního kontraktu. V první fázi vývoje dítě reaguje bezprostředně na impulzy, které se zdají být dominantní v jeho okolí. Postupně se dítě naučí odkládat bezprostřední potěšení v zájmu toho, že dostane přiměřenou odměnu (Lerner hovoří o tom, že se dítě přesune z období principu "potěšení" do období principu "reality"). Pro potvrzení osobního kontraktu je zapotřebí, aby se očekávaná odměna skutečně dostavila. Jedinci nejenom očekávají, ale jsou přesvědčeni, že si odměnu (výsledek) zaslouží, protože naplnili za sebe část „sjednané“ dohody. V procesu dospívání se přesvědčení o tom, že si zasloužíme výsledky (odměny, důsledky) postupně stává klíčovým v každodenních aktivitách adolescenta. Aby jedinec vytrval ve svém snažení za očekávaným výsledkem, musí být přesvědčen, že jeho snaha nevyjde nadarmo. Pokud jedinec postrádá základní víru ve spravedlnost, pak podle

Lerner (1977) zruší svůj osobní kontrakt a chová se jako by žil v džungli se všemi doprovodnými efekty. Osobní kontrakt tak podporuje investice do dlouhodobých cílů více než jednání uskutečněné na základě bezprostředních impulsů.

Osobní kontrakt podle Hafer (2000) rovněž obsahuje závazek chovat se spravedlivě vůči světu, který se chová spravedlivě k jedinci. Autorka ve své studii prezentuje pozitivní korelaci mezi vírou ve spravedlivý svět a tendencí dosáhnout cílů čestným (spravedlivým) způsobem (méně delikvence). Ti, kteří si udrželi svůj osobní kontrakt a chovali se „správně“ (spravedlivě), vykazovali také vysokou úroveň self-esteem. Naopak, nespravedlivé chování ve světě, který se k jedinci chová spravedlivě, narušuje jeho osobní kontrakt a v konečném důsledku ohrožuje jeho self-esteem. Lidé, jejichž osobní víra ve spravedlivý svět byla nízká, měli ale tendenci vnímat takové chování jako méně závazné, což znamená, že jejich očima neférové jednání neznamenal porušení osobního kontraktu.

Osobní kontrakt rozvíjí pocit pohody (well-being) a pomáhá překonávat negativní životní události (Correia & Vala, 2004). Dalbert et al. (2001) např. zjistili, že lidé se silným přesvědčením o nespravedlivém světě, měli sklon k porušování sociálních norem, což naopak poukazuje na zrušení osobního kontraktu.

Duševní zdraví

Dalbert (1999) zmiňuje tři důvody, které podporují hypotézu o tom, že víra ve spravedlivý svět pozitivně ovlivňuje duševní zdraví. 1) víra ve spravedlivý svět je pozitivní iluze, která podporuje jedince, aby vnímal svět jako smysluplný. Takové vidění světa zvyšuje jeho pocit kompetence a kontroly nad světem a posiluje pozitivní náhled na vlastní budoucnost (Lerner, 1980). Pozitivní iluze pak vedou ke stabilnímu duševnímu zdraví,

prožívání subjektivní duševní pohody a silného self-esteem. 2) Druhý argument se zaměřuje na roli víry ve spravedlivý svět v každodenních aktivitách. Spravedlivý svět, ve kterém se lidé chovají „správně“ (spravedlivě) a ve kterém dostane každý to, co si zaslouží, může být interpretován jako podmínka pro každodenní činnost. Tato víra umožňuje lidem, aby se cítili relativně bezpečně. Mají pocit ochrany před možností, že se stanou obětí nespravedlnosti za předpokladu, že se budou sami chovat spravedlivě. Dobré skutky tak budou odměněny a lidé mají důvod investovat do vlastní budoucnosti (Haffer, 2000). Takové chování má pozitivní vliv na každodenní činnosti, což v důsledku pozitivně ovlivňuje duševní zdraví. 3) třetí argument poukazuje na skutečnost, že víra ve spravedlivý svět ovlivňuje mechanismy zvládání obětí zažívajících nespravedlnost. Víra ve spravedlivý svět tak poskytuje důležitou adaptační funkci a oběti nespravedlnosti jsou motivováni k obraně a obhajobě této víry. Dalbert (1997) uvádí, že čím více jedinec věří v to, že svět je spravedlivý, tím menší má pravděpodobnost, že bude mít sklony k depresivitě.

V situacích, kdy je jedinec konfrontován s nespravedlností, se projevuje i další funkce BJW. Dalbert a Filke (2007) se zaměřili na zkušenosti s nespravedlností, které provokují pocity hněvu. Jedinci s vysokou úrovní BJW lépe asimilovali zážitky nespravedlnosti díky strategiím obrany vlastního BJW (podrobněji se mechanismům obrany vlastního BJW budeme věnovat v kapitole 4.4 Obrana vlastní víry ve spravedlivý svět). Podle dalších experimentů (Dalbert, 2002) jedinci s vysokou úrovní BJW vykazují méně hněvu v situacích, které potencionálně vyvolávají hněv. Dále s menší pravděpodobností verbalizují hněv, či jej dávají najevo v rovině chování.

Dalbert (1998) si ve své studii klade otázku, zda je obecná víra ve spravedlivý svět ve vztahu s různými dimenzemi osobní pohody. Výsledky ukazují na přímé vztahy především s dimenzí rysové osobní pohody. Obecná víra ve spravedlivý svět a aktuální dimenze osobní pohody

(aktuální stavy a nálady), ať už pozitivní nebo negativní, nevykazovaly přímý vztah.

Víra ve spravedlivý svět a zvládání

V následující kapitole se budeme věnovat především způsobům, jakými BJW ovlivňuje jedincovo zvládání obtížných situací.

Obecně se uvažuje o tom, že jednou z funkcí víry ve spravedlivý svět je obrana před pocitem nespravedlnosti (podrobněji se jí budeme věnovat v kapitole 4.4. Obrana vlastní víry ve spravedlivý svět). Pokud se člověk, který věří ve spravedlivý svět, ocitne v situaci, ve které čelí nespravedlnosti a reálné nastolení spravedlnosti není možné, snaží se tuto spravedlnost nastolit alespoň na kognitivní úrovni (Lerner, 1980). Jako příklad je možno uvést situaci, kdy se narodí rodičům postižené dítě, což je skutečnost, kterou nelze zvrátit. Můžeme popsat několik mechanismů zmiňovaného kognitivního znovunastolení spravedlnosti. Jedinec může přehodnotit postoj k vlastnímu osudu ve smyslu obvinění sebe sama (za situaci si jedinec může sám, díky nesprávné životosprávě – interní atribuce). Jiný mechanismus umožňuje přehodnotit událost a vnímat ji pozitivněji než by se dalo očekávat (narození postiženého dítěte jako výzva ke změně životního stylu). Událost, která je vnímaná jako spravedlivá nebo způsobená vlastním zapříčiněním, už není posuzovaná jako nespravedlivá. Kognitivní mechanismy pomáhají bránit jedincovo přesvědčení o tom, že svět je spravedlivý.

Podrobněji se nyní zaměříme na zapojení obranných mechanismů BJW na zvládání obtížných situací.

BJW a atribuce příčin

Podle Hafer a Correy (1999) je víra ve spravedlivý svět silněji asociována s interními než externími atribucemi. K tomuto zjištění dospěli

autoři při hledání mediátorů mezi vírou ve spravedlivý svět a pozitivními emocemi. Interní atribuce vedou k pocitu kontroly nad událostmi a pocitu fungujícího řádu ve světě, což naznačuje, že se jedná o adaptivní a pozitivní proces. Zmiňována je i možnost maladaptivního působení interních atribucí v případě některých událostí. Ukazuje se například, že sebeobviňování u obětí trestných činů může zhoršovat proces zvládání této situace. Fetchenhauer, Jacobs, & Belschak (2005) při zkoumání vztahu mezi osobní vírou ve spravedlivý svět (PBJW) a následným zvládáním u respondentů, kteří se stali oběťmi sexuálního násilí, dochází k zajímavým poznatkům. Dle předpokladů by oběti s vysokým PBJW měly vykazovat vysokou úroveň interních atribucí, což vede k sebeobviňování a horší schopnosti vypořádat se s důsledky. Výsledky však ukázaly, že PBJW je pozitivně vztaženo ke zvládání této negativní skutečnosti. Autoři rozdělili interní atribuce na interní atribuce zaměřené na vlastní chování (choval/a jsem se špatně, nebyl/a jsem dost opatrná) a interní atribuce vztahující se k osobnostním charakteristikám (jsem typická oběť, příčiny jsou v tom jaký/á jsem). Výsledky ukázaly, že interní atribuce vztahující se k osobnostním charakteristikám, byly negativně korelovány s PBJW a oběti v tomto případě vykazovaly nejmenší schopnost vypořádat se s prožitou traumatizující situací. Interní atribuce zaměřené na vlastní chování vykazovaly nesignifikantní, ale pozitivní vztah ke zvládání (neprůkaznost autoři přičítají malému vzorku respondentů). Naopak externí atribuce vykazovaly vztah ke schopnosti zvládnutí takovéto situace, především v kombinaci s vysokou osobní vírou ve spravedlivý svět (jedinci se ocitli ve špatný čas na špatném místě).

Dalbert (1998, 2001) poukazuje také na nepřímý vliv víry ve spravedlivý svět (BJW) na well-being. Ve studii zaměřené na matky s postiženými dětmi poukazuje na souvislosti mezi BJW a kauzálními atribucemi příčin. Studie potvrzuje provázání mezi BJW a nereálnými atribucemi příčin problémů dítěte (ať už problémů spojených s postižením

dítěte, nebo akutních problémů, které dítě zažívá). Tyto kauzální interní atribuce v případě problémů spojených s postižením jako nevratné změny, souvisely s nárůstem depresivních symptomů matek. Interní atribuce v takovéto nezměnitelné situaci souvisejí s nárůstem viny a zhoršením well-being. Na druhou stranu v situaci akutních problémů dítěte, vázaných například na problémy spojenými s příjmem potravy, hněvem atd., jsou interní atribuce propojeny s vyšším self-esteem a nižší úrovní depresivních symptomů než tomu bylo u matek, které nereflektovaly vlastní podíl na akutních problémech dítěte. Dále se ukazovalo, že matky, které vykazovaly realistické interní atribuce (hodnoceno třetí osobou) akutních problémů dítěte, na tom byly lépe z hlediska depresivních symptomů, než tomu bylo u matek s nerealistickými interními atribucemi (u nerealistických interních atribucí nastává problém při konfrontaci s realitou a zjištěním neschopnosti realitu ovlivňovat). Pokud se pokusíme zjednodušeně shrnout tato zjištění, dospějeme k rozdělení interních atribucí podle jejich obsahu (na co jsou zaměřeny) a rozdělení podle míry realismu těchto atribucí. Atribuce s různým obsahem jsou z hlediska adaptace spojeny s různými efekty. Interní atribuce vztažené ke specifickým akutním problémům mají adaptivní efekt a interní atribuce vztažené k nevratnému postižení maladaptivní efekt. Se zvyšujícím se realismem těchto atribucí jsou oba tyto efekty (adaptivní v případě specifických akutních problémů a maladaptivní v případě postižení) posilovány.

Obecně se hovoří o tom, že víra ve spravedlivý svět poskytuje jedinci tzv. nárazník před stresujícími událostmi nebo nárazník proti pocíťovanému hněvu. BJW poskytuje ochranu vlastního self-esteem jedince především v souvislosti s pocitem kontroly ve stresujících podmínkách (Dalbert, 2001) i za předpokladu, že se tato kontrola nezakládá na realitě.

Víra ve spravedlivý svět a otázka „Proč zrovna já?“

K zajímavým výsledkům souvislostí mezi duševním zdravím a BJW, dospěly i studie zaměřené na problematiku nezaměstnanosti. Džuka a Dalbert (2002) zjistili, že osobní víra ve spravedlivý svět má pozitivní vliv na duševní zdraví u všech participantů, ať už se jednalo o studenty nebo krátkodobě nezaměstnané. Z výsledků však vyplývají rozdílné mechanismy vysvětlující vztah PBJW u jednotlivých skupin k duševnímu zdraví. Pro nezaměstnané poskytuje PBJW zdroje zvládání a stimuluje mechanismy zvládání ke zlehčení zakoušené nespravedlnosti (propuštění, nemožnost najít si zaměstnání). Nezaměstnaní participanté vnímají příčiny nezaměstnanosti ve vlastním jednání, což je chrání před nepříjemnou otázkou „proč zrovna já“ (Dalbert, 1997). V obtížné životní situaci, jakou nezaměstnanost je, jedinci nepřestávají hledat vnitřní zdroje, protože věří ve vlastní ovlivnění dané situace. U studentů vliv PBJW na duševní zdraví spočívá v důvěře v druhé lidi (Zuckerman & Gerbasi, 1977), důvěře v budoucnost a investování do dlouhodobých cílů. Tento mechanismus je platný v běžných každodenních úkolech a činnostech, kde podporuje důvěru, investice atd.

Víra ve spravedlivý svět a důvěra

Dosavadní výzkum prokazuje souvislosti mezi vírou ve spravedlivý svět (BJW) a důvěrou. Bègue (2002) sledoval vztahy mezi čtyřmi dimenzemi víry ve spravedlivý svět (BJW for self – BJW pro sebe; BJW for others – BJW pro ostatní; imanentní a konečná spravedlnost), náboženskou vírou a důvěrou v druhé (interpersonal trust). V tomto výzkumu byl potvrzen silný vztah mezi důvěrou v druhé a BJW pro sebe ($r=0,51$) a BJW pro ostatní ($r=0,54$). Jako významný prediktor důvěry v druhé se ve studii ukázal BJW pro ostatní. Obdobný vztah byl potvrzen i v dalších studiích. Fink a Guttenplan (1975; citace dle Rubin & Peplau, 1975) zjistili silnou korelaci mezi JW (spravedlivý svět / just world) a Rotters Interpersonal Trust

Scale ($r=0,55$). V tomto smyslu by se daly interpretovat i výsledky autorů Peplau a Tyler (1975; citace dle Rubin & Peplau, 1975), kteří zjistili, že jedinci, jež věří v BJW, byli méně cyničtí vůči politikům a politice. Obecně lze tedy uvažovat o pozitivním vztahu mezi vírou ve spravedlivý svět a důvěrou.

Víra ve spravedlivý svět ve vztahu k orientaci na budoucnost a vnímání rizika

V této kapitole se budeme věnovat funkcím BJW, které se vztahují především k charakteristikám souvisejícím se schopností sledovat dlouhodobé cíle a s motivací k výkonovému chování.

Základní domněnka víry ve spravedlivý svět vycházející z teorie motivů spravedlnosti se opírá o to, že jedinec bude dostávat od druhých to, co si zaslouží. V každodenním životě je toto přesvědčení důležitým zdrojem pro řešení běžných úkolů a obtíží. Lidé, kteří mají vysoké BJW, jsou přesvědčeni o tom, že jim bude opláceno spravedlivě podle toho, co si zaslouží. Už v samotném konceptu víry ve spravedlivý svět je tak zakomponována složka příčin a následků. Tyto následky přichází buď v nejbližší či vzdálenější budoucnosti (toto téma bylo podrobněji rozebíráno v části kapitoly 4.1 věnující se imanentní a konečné spravedlnosti). Hafer (2000) v souvislosti s tématem diskutuje dvě myšlenky (a) v lidských vztazích je investice do dlouhodobých cílů v centru důležitosti a (b) díky snaze o tyto cíle se lidé zajímají o spravedlnost. V podstatě poukazuje na to, že potřeba spravedlnosti vyrůstá se zájmu o budoucnost. Pokud by lidé neměli zájem o budoucnost, neměli by ani zájem o spravedlnost. Lidé se zajímají o to, jaké důsledky budou mít jednotlivé činy a zda jsou tyto důsledky spravedlivé.

Obecně se vztah víry ve spravedlivý svět k budoucnosti dá nahlížet

třemi způsoby:

- 1) *Investice a spravedlivá odměna* – jedinec, který investuje, je také přesvědčen o tom, že si zaslouží, aby se mu tato investice vrátila. Pokud svět funguje podle pravidel spravedlnosti, zaslouží si odměnu. Jedná se o víceméně racionální hledisko investice a očekávané spravedlivé odměny. Jedinec s vysokou úrovní BJW věří, že dlouhodobé investice budou odměněny úspěchem. To znamená, že jedinci posilují motivaci investovat do vlastní budoucnosti či dlouhodobých cílů. Naproti tomu, ti kteří nevěří, že svět je spravedlivý, budou zvažovat takovou investici do budoucna, protože její návratnost je velmi nejistá.
- 2) *Důvěra ve svět* – druhou oblastí je obecná důvěra v budoucnost. Díky víře ve spravedlivý svět je jedinec přesvědčen o tom, že svět funguje podle pravidel a je předvídatelný. To znamená, že budoucnost nepředstavuje hrozbu. Důvěra ve svět jako takový ovlivňuje i ochotu do takového předvídatelného světa investovat. Lerner (1980) hovoří přímo o tom, že víra ve spravedlivý svět naplňuje potřebu člověka žít v předvídatelném prostředí, ve kterém budou investice jedince odměněny podle toho, co si zaslouží. Lidé, kteří věří v to, že svět je spravedlivý, jsou také přesvědčeni, že dobří lidé budou odměněni dobrou budoucností, zatímco zlí budou čelit trestům a špatnému osudu (Dalbert, 2001). Lidem se stane to, co si zaslouží. Jedná se o obecnou důvěru v dobrou budoucnost za předpokladu, že se jedinec bude chovat „správně“ (je zapotřebí upozornit, že toto „správně“ může být z pohledu jednotlivců vnímáno zcela rozdílně).
- 3) *Důvěra v osobních vztazích* – třetí oblast se vztahuje k individuální rovině důvěry v druhé. Jedinec, který věří ve spravedlivý svět, je ochotný důvěřovat konkrétním druhým lidem. To se opět odráží ve vztahu k investicím do budoucnosti. Propojení důvěry a víry ve

spravedlivý svět lze například ilustrovat již zmíněnou studií Zuckerman a Gerbasi (1997). Tito autoři zjistili, že jedinci s vysokou úrovní víry ve spravedlivý svět jsou méně podezřívaví v kontaktu s druhými osobami.

Hafer (2000) zkoumal ve dvou experimentech a jedné korelační studii funkci víry ve spravedlivý svět v každodenním životě. Autorka zjistila, že v situacích potencionálně ohrožujících jedincovo BJW měli participantů zaměřením na dlouhodobé investice tendenci více znevažovat oběti, na rozdíl od jedinců, kteří nebyli takto zaměřeni. Z toho vyplývá, že u jedinců zaměřených na dlouhodobé cíle se více projevovaly funkce spojené právě s vírou ve spravedlivý svět. Výše uvedená zjištění byla dále podpořena v korelační studii, ve které se potvrdilo, že tendence zaměřovat se na dlouhodobé investice byla asociována se silnějším BJW. K podobným výsledkům dospívají i další studie (např. Hafer et al., 2005).

Posuneme-li přemýšlení o dlouhodobých investicích o krok dál, dostaneme se k souvislostem víry ve spravedlivý svět a vnímání rizika. Dlouhodobé investice jsou úzce svázány s tím, jak jedinec vnímá potencionální riziko svých investic.

BJW dává jedincům důvěru, že v budoucnosti dostanou to, co si zaslouží. Očekává se, že tato důvěra ovlivňuje také subjektivní vnímání rizika. Tento předpoklad byl zkoumán například ve studii Lambert, Burroughs, a Nguyen (1999). Autoři si všímali vztahu tří proměnných: víry ve spravedlivý svět, vnímání rizika (např. lidé ztratí disketu s důležitými daty; přijdou o život při dopravním neštěstí) a autoritářství (right-wing authoritarianism – RWA, konzervativismus, potřeba silného lídra atd.). Výsledky ukázaly, že vztah mezi vnímáním rizika a BJW byl prokázán pouze u jedinců, kteří vysoko skórovali na škále autoritářství. To znamená, že lidé, kteří věří, že svět je spravedlivý a tendují k autoritářským postojům,

vnímají menší riziko a nepředpokládají, že se jim cokoli nepříjemného přihodí. Autoři tato zjištění vnímají jako podporu tzv. Buffer Hypothesis (hypotéza nárazníku), která vypovídá o ochranné funkci BJW před stresem. Lidé, kteří mají vysoké BJW, se cítí méně osobně ohroženi (ve smyslu vnímání rizika) v nebezpečném světě (autoritářství), na rozdíl od těch, kteří mají nízké BJW. Zajímavé je i alternativní vysvětlení zjištěných skutečností nabízené zmíněnými autory. Autoři odkazují na úroveň vývoje ega, která poukazuje na schopnost jedince více či méně komplexně vnímat sociální prostředí. Lidé zastávající autoritářství jsou na nedospělé úrovni vývoje ega a přemýšlejí o příčinách a následcích v poměrně jednoduchých souvislostech, mají přímočarý náhled na svět a zastávají jednoduchá morální pravidla. Takovým jednoduchým pravidlem může být například postoj, že dobré věci se stávají dobrým lidem (což je společné pro BJW). Naopak lidé, kteří skórují nízko na škále autoritářství, vnímají okolní svět komplexněji a jednoduchá pravidla víry ve spravedlivý svět nahrazují složitějšími.

K podobnému zjištění jako předcházející autoři dospěla Dalbert (2001). Ve své studii potvrdila obrannou funkci BJW, která redukuje vnímání rizika u těch, kteří se cítí ohroženi.

Víra ve spravedlivý svět a chování

V následující části se zaměříme na to, jakým způsobem se víra ve spravedlivý svět odráží v chování jedince. Konkrétně se zaměříme na oblast výkonového a rizikového chování.

Pozitivní vztah k výkonovému chování

K tématu přispěli Tomaka a Blascovich (1994) ve studii zaměřené na zprostředkující roli BJW mezi stresem a procesy zvládání v laboratorním

experimentu sledující výkon v matematických úkolech. Předpoklad vztahu byl založen na poznatcích, že BJW redukuje úroveň stresu, což by se dále mělo projevit ve sledovaném výkonu. Výsledky experimentu ukazují, že lidé s vysokým BJW hodnotili ve větší míře než lidé s nízkým BJW nadcházející úkol jako výzvu. Po ukončení úkolu vypovídali o nižší úrovni stresu narozdíl od lidí s nízkým BJW. Během vlastního úkolu vykazovali jedinci s vysokým BJW méně fyziologických reakcí spojených se stresem (srdeční aktivita, nižší kožní odpor) a celkově podávali lepší výkon než jedinci s nízkým BJW. Studie potvrzuje předpoklad, že lidé s vysokým BJW vnímají potencionálně stresující úkoly jako výzvu, narozdíl od jedinců s nízkým BJW, kteří takové úkoly vnímají jako větší hrozbu.

Vliv BJW na výkonové chování je typicky sledováno ve školním či pracovním prostředí. My se vzhledem k našemu zájmu o období adolescence zaměříme na školní prostředí. Například Dalbert a Maes (2002) zjistili u žáků, že BJW podporuje interní atribuce a působí jako moderátor aspirační úrovně a přesvědčení o budoucím úspěchu, což jsou předpoklady pro dosažení vysokého výkonu. V jiné studii Dalbert (2004) zjišťuje, že žáci často odkazují na nespravedlivost dějící se ve škole. Pokud mají žáci popsat spravedlivé či nespravedlivé události ve škole, většina se zaměřuje na distribuci známek od učitelů. Známkování je dle všeho klíčové téma a žáci mají pocit, že stejné výstupy by měly být známkovány stejně. Dále chtějí, aby s nimi bylo zacházeno se vzájemným respektem, konzistentně a nezaopatě. Mezi žáky byly zjištěny následující rozdíly. U méně úspěšných žáků ze slabšího sociálního prostředí se ukazuje jako jeden z významných faktorů, který by se měl odrazit ve známkování, žáková snaha. Dále se ukazuje, že chlapci se více bojí distribuční spravedlnosti (známkování) zatímco dívky se více soustředí na interpersonální zacházení (zacházení s respektem). Celkově se ukazuje, že obecná víra ve spravedlivý svět a školní specifické zkušenosti (ne)spravedlnosti ovlivňují různé oblasti školní kariéry a vývoje v adolescenci. Silnější BJW a

zkušenost spravedlnosti ve škole jsou v pozitivním vztahu s postojem k institucím, s přesvědčením o schopnosti kontrolovat vlastní život, s dosahováním lepších výsledků a menším distresem, který žáci pociťují ve škole (Dalbert & Maes, 2002; Dalbert, 2004).

Víra ve spravedlivý svět a vztah k rizikovému chování

Pokud se zaměříme na vztah víry ve spravedlivý svět a rizikového chování, můžeme identifikovat dva směry uvažování nad tímto vztahem.

První směr uvažování je teoretický a podle dostupné literatury nebyl přímo reflektován ve výzkumných studiích. Odkazuje na mechanismus, díky kterému je víra ve spravedlivý svět spojena s nižší úrovní rizikového chování. Tyto úvahy vycházejí z poznatků teorie motivů spravedlnosti, podle níž má jedinec, který věří v to, že svět je spravedlivý, snahu „chovat se správně“, aby byl také po zásluze odměněn (například Dalbert, 2001). Víra ve spravedlivý svět vede k přesvědčení jedince, že za případné rizikové chování ponese také následky.

Druhý pohled je ryze výzkumný a říká, že na základě výzkumných poznatků je přesvědčivě prezentována souvislost BJW se snížením vnímaného rizika, což v důsledku může vést k rizikovému chování.

Vnímání rizika v souvislosti s BJW sledoval Lambert et al. (1999). Ve dvou studiích zaměřených na vliv BJW a pravicového autoritářství (right-wing authoritarianism – RWA) na vnímání rizika dospěli autoři k výsledkům, které poukazují na skutečnost, že obě proměnné mají interaktivní efekt na vnímání rizika v širokém spektru situací (jako je například strach z únosu či onemocnění AIDS). U osob, které skórovaly vysoko na škále autoritářství, a které věřily v to, že svět je spravedlivý, bylo vnímání rizika daleko menší než u osob, které tuto víru neměly. U lidí s nízkým sklonem k autoritářství nebyl vztah mezi BJW a vnímáním rizika prokázán. Autoritářská osobnost je spojována s vnímáním světa, který je místem plným hrozeb a nebezpečí na rozdíl od osob s nízkou úrovní autoritářství (Altemeyer, 1988; cit. dle

Lambert et al., 1999). Podle Lambertovy studie to tedy znamená, že BJW účinně snižuje takovéto vnímání rizika spojené s autoritářstvím.

Další studií zabývající se souvislostem mezi vírou ve spravedlivý svět a snížením vnímání rizika je studie autorů Hafer, Bogaert a McMullen (2001). Studie se zaměřila na používání kondomů u mužů. Autoři dospěli ke zjištění, že sledovaní jedinci, kteří věřili v to, že svět je spravedlivý, vnímali menší riziko při pohlavním styku (možnost, že by se mohli nakazit AIDS) a v důsledku provozovali v menší míře chráněný sex.

V kontextu rizikového chování přišli Callan, Ellard, Shead a Hodgins (2008) se zajímavou hypotézou. Tito autoři se snažili propojit teorie o spravedlivém světě a relativní deprivaci, konkrétně u patologických hráčů (relativní deprivaci autoři popisují jako pocit jedince pramenící z přesvědčení, že se mu nedostalo zasloužených odměn či výsledků vztažených k jeho referenční úrovni, měřeno vlastním čtyřpoložkovým dotazníkem). Podle autorů studie gambling poskytuje pro některé jedince způsob jak dosáhnout spravedlnosti (toho co si jedinec zaslouží). Gambling nabízí možnost získat očekávané a požadované zisky (peníze, status), o kterých se tito jedinci domnívají, že si je zasloužili, ale z nějakého důvodu je nezískávají z konvenčních zdrojů (například zaměstnání). Výzkum hypotézu potvrdil.

Z dosavadních poznatků vyplývá, že mezi autory studií nepanuje jednotná shoda na souvislosti BJW a rizikového chování. Jsou popsány určité dílčí souvislosti, ale není například reflektována teoretická nejednotnost s teorií motivů spravedlnosti, jak jsme poukázali v této části. Základní otázky, které by poskytly odpovědi na otázku za jakých podmínek BJW podporuje, či naopak zamezuje rizikovému chování, však stále čekají na zodpovězení.

4. 4. Obrana vlastní víry ve spravedlivý svět

V předchozí kapitole věnované funkcím víry ve spravedlivý svět (duševní zdraví; zvládání) jsme se několikrát zmínili o obranně této víry. Jedná se o potřebu udržet si představu o spravedlivém světě, i když neodpovídá realitě (pozitivní iluze). To může paradoxně vést i k různým negativním konsekvencím, například k neposkytnutí pomoci druhé osobě, když je jí třeba.

V zájmu obrany vlastního přesvědčení o spravedlivém světě má člověk tendenci vysvětlovat si nespravedlivé události jako by byly spravedlivé a má tendenci přehlížet situace, které se ho netýkají, nebo si alespoň namlouvá, že se ho netýkají.

Podle Lenera (1980) lidé využívají několik různých strategií pro udržení BJW (grafické znázornění v Tabulce č. 2). V zásadě je možné rozdělit je na racionální a iracionální. Racionální strategie jsou prevence a restituce. Na jedné straně se jedná o snahu předcházet nespravedlnosti, na druhé straně se jedná o obnovení spravedlnosti v situacích, kdy nespravedlnost již nastala (pomoc a kompenzace oběti, přijetí limitů, omezení či nastavení priorit o tom kdo a kdy má pomoci). Tyto strategie Lerner označuje jako racionální, protože zahrnují akceptaci nespravedlnosti a jsou odůvodněnou odpovědí na ni.

Iracionální strategie jsou podle Lenera (1980) dvojího druhu. První v sobě zahrnují odmítnutí či popření nespravedlnosti, které je člověk svědkem (ať už přímo či zprostředkovaně). V podstatě se jedná o útěk z takové situace a odmítání si připustit, že nespravedlnost existuje (Lerner zmiňuje příklad „zavírání očí“ před existencí uzavřených komunit s velkou chudobou). Další možností iracionálních strategií je reinterpretace trojího druhu. Reinterpretace výsledků (či spíše důsledků, oběť bude profitovat z útoku, stane se slavnou atd.), reinterpretace příčin (oběť si sama zapříčinila

to, co se jí stalo) a reinterpretace oběti (například členové minorit, cizinci, handicapovaní).

Těmito způsoby se pozorovatel snaží dosáhnout toho, aby jeho představa o spravedlivém světě neutrpěla. Získává tak pocit vlastního bezpečí. Na oblast obran vlastního přesvědčení o spravedlnosti se zaměřily četné experimenty, které shodně dokládají vliv BJW pozorovatele na hodnocení viny oběti (např. Corriera, Vala & Aguiar, 2001; Corriera & Vala 2003, Kleinke & Meyer 1990). Obdobné mechanismy fungují i z pohledu samotné oběti, která se snaží odpovědět na otázku, proč se stala obětí útoku. Oběti s vyšší mírou víry ve spravedlivý svět mají tendenci přičítat větší měrou útok svému vlastnímu chování (Dalbert 2001).

Tabulka č. 2. Rozdělení strategií pro udržení víry ve spravedlivý svět podle Lerner (1980)

Racionální	Prevence (předcházení nespravedlnosti)	
	Restituce (obnovení spravedlnosti v situacích, kdy nespravedlnost již nastala – pomoc a kompenzace oběti, přijetí limitů, omezení či nastavení priorit o tom kdo a kdy má pomoci)	
Iracionální	Odmítání nespravedlnosti (útěk ze situace a odmítání si připustit, že existuje nespravedlnost, příklad „zavírání očí“ před existencí uzavřených komunit s velkou chudobou)	
	Reinterpretace	Výsledků (či důsledků, oběť bude profitovat z útoku, stane se slavnou atd.)
		Příčin (oběť si sama zapříčinila to, co se jí stalo)
		Oběti (například členové minorit, cizinci, handicapovaní)

4. 5. Víra ve spravedlivý svět – metody zkoumání

V následující části se zaměříme na přehled metod využívaných při výzkumu víry ve spravedlivý svět. Počátky zkoumání na tomto poli se věnovaly především experimentům, které se zaměřovaly na hledání víry ve spravedlivý svět na chování osob vystavených nespravedlnosti, ať už byly v roli obětí nebo pozorovatelů takové události. Obsáhlou a shrnující práci na toto téma publikoval Hafer a Bègue (2005). Autoři přehledně dokumentují obecné charakteristiky prováděných experimentů:

- Většina experimentů se zaměřuje na reakci pozorovatelů (třetí strany) na situace, ve kterých se ocitne někdo jiný, nepoměrně méně experimentů se věnuje situacím, kdy byl jedinec sám vystaven nespravedlnosti.
- Reakce osob, které profitují z určité nespravedlnosti, je ve výzkumu obecně přehlížena.
- Experimenty se zaměřují především na určité typy obětí (oběti sexuálního násilí, oběti nemocí, obzvláště AIDS).
- Jako závislé proměnné je většinou využíváno zhodnocení vinny či odpovědnosti oběti za jeho/její osud a zhodnocení osobnostních charakteristik oběti. Tyto proměnné jsou používány především pro testování obviňování a znevažování oběti (victim blaming; victim derogation).
- Většina experimentů není designována na testování teoretických poznatků, ale snaží se aplikovat současné poznatky teorie spravedlivého světa na rozdílné typy testovaných skupin.

Paralelně s linií experimentálního přístupu se postupně začal profilovat druhý směr výzkumů zaměřených na dotazníkové studie. Na původní Lernerovy myšlenky navázali Rubin a Peplau (in Dalbert, 2001; Furnham, Procter, 1998), kteří vytvořili jednu z prvních škál na měření spravedlivého světa. Tato škála je označována jako Rubin & Peplau scale

(Rubin & Peplau, 1975). Zájem o konstrukt spravedlivého světa byl tímto odstartován a narůstal. Ústřední motiv spravedlnosti, jak o něm hovořil Lerner, se postupně začal diferencovat na jednotlivé dílčí a specifické konstrukty jak již bylo popsáno v předchozích kapitolách (imanentní a konečná spravedlnost (Maes, 1998; Maes & Kals, 2002), obecná a osobní víra ve spravedlnost (Dalbert, 1999; 2002), popř. Lipkus et al. (1996) snaha poukázat na rozdělení víry ve spravedlnost podle zaměření – spravedlnost pro mě nebo pro druhé).

Vývoj metod ke zjišťování BJW kopíruje vývoj konstruktu BJW. Jak již bylo zmíněno, jako první rozšířená metoda zaměřená na zkoumání víry ve spravedlnost byla konstruována **Rubin & Peplau Scale**. Jedná se o baterii 20 položek (k dispozici v publikaci Mudrak, 2005) zaměřených na konkrétní oblasti života, ve kterých se hodnotí zda jsou spravedlivé či ne (například známkování studentů ve škole, trestání dětí rodiči, odsouzení nevinných atd.). V kritice Rubin & Peplau Scale poukazoval Schmitt (1997) na potřebu metody, která obecněji uchopí víru ve spravedlnost a nebude vázána na konkrétní oblasti života, určitá distribuční pravidla či na osoby, které chrání či potlačují spravedlnost. Záměrem je, aby si respondenti sami vybrali svoje vlastní oblasti (sféry, kritéria, "činitele", a významy), když vyjadřují svou víru ve spravedlnost. Metodou, která se snažila odstranit poukazované nedostatky je **Škála obecné víry ve spravedlivý svět** (GBJW - General Belief in a Just World Scale; Dalbert, 2001; Schmitt, 1997). Claudia Dalbert (1999) posléze doplnila tuto škálu novou škálou zaměřenou na **osobní vírou ve spravedlivý svět** (PBJW – Personal Belief in a Just World Scale), kterou tvoří položky vyjadřující přesvědčení o tom, že věci, které se jedinci v životě stávají, jsou spravedlivé. Jako další vyčlenila Dalbert negativní pohled na spravedlnost jako samostatnou dimenzi, které odpovídá **škála obecné víry v nespravedlivý svět** (BUW – General Belief in an Unjust World Scale; Dalbert et al., 2001). Tato škála měří víru v to, že svět je obecně nespravedlivý. Těmto třem metodám se

budeme věnovat dále ve výzkumné části.

Dalbert (2001) dále představuje metodu nazvanou **Justice Centrality Scale** (JCS – původní verze má 6 položek, nynější aktuální 13). Schmitt (1997) hovoří o této metodě jako o přímém ukazateli motivů spravedlnosti. Podle Schmidta měří především sílu úrovně s jakou se člověk zajímá o spravedlnost, zda se o ni vůbec zajímá, jak moc je respondent schopen vnímat, zda je něco spravedlivé či ne. GBJW na rozdíl od této škály sleduje především valenci přesvědčení. Tyto dvě roviny motivů spravedlnosti a víry ve spravedlivý svět se vzájemně doplňují.

V našem prostředí můžeme poukázat na metodu **SVN** (senzitivita vůči nespravedlnosti; Lovaš, 1995), která je podobně zaměřená jako výše zmíněná JCS. Tato metoda se oproti JCS zaměřuje na negativní vymezování se vůči nespravedlnosti v interpersonálních vztazích.

Další dostupnou metodou, která má podobné zaměření jako škály na osobní a obecnou víru ve spravedlivý svět jsou dotazníky označované jako **Víra ve spravedlivý svět pro sebe a víra ve spravedlivý svět pro ostatní** (BJW-self a BJW-others; Lipkus et al., 1996). Jednotlivé položky jsou k dispozici v publikaci Sutton a Douglas (2005). Každá škála má osm položek. Položky jsou formulovány podobně, liší se pouze v zaměření na sebe či na ostatní. (Například znění, „Mám pocit, že svět je ke mně spravedlivý“, a znění „Mám pocit, že svět je k ostatním spravedlivý“).

Komplexnější přehled metod zaměřených na zkoumání víry ve spravedlivý svět lze nalézt například v publikacích Furnham (2003) či Mudrak (2005).

5.0 Shrnutí teoretické části

Z přehledu vyplývá, že s tématem spravedlnosti je v psychologii poměrně široce zacházeno. V textu jsme se seznámili s různými hledisky nahlížení na problematiku v psychologii. Snažili jsme se systematicky postupovat od obecných souvislostí a přesahů do příbuzných sociálních věd, představili jsme různá psychologická vymezení až po koncept víry ve spravedlivý svět, který je stěžejním konceptem této práce. Hlavní tezí víry ve spravedlivý svět je přesvědčení, že každý člověk má potřebu věřit v to, že svět je spravedlivé místo, kde každý dostane to, co si zaslouží. Tento koncept byl posléze diskutován z různých hledisek. Postupně jsme se věnovali jeho charakteristikám, vývoji a funkcím.

Celkově lze říci, že Víra ve spravedlivý svět je nahlížena jako důležitý koncept vztahu člověka ke světu. Tento koncept odkazuje na základní myšlenku teorie spravedlivého světa o potřebě člověka vnímat svět jako spravedlivý formulovanou Lernerem (1965, 1977). Víra ve spravedlivý svět souvisí s přesvědčením o předvídatelnosti světa, ve kterém platí určitá pravidla. Dalbert (2001) popisuje tři základní funkce víry ve spravedlivý svět. Jedná se o protektivní vliv na duševní zdraví (redukce stresu, hněvu, pozitivnější self-esteem), vliv na důvěru a orientaci na budoucnost (vnímání rizika, investice do budoucna a zaměření na dlouhodobé cíle) a třetí funkcí je pozitivní vztah víry ve spravedlivý svět k výkonovému chování. Víra ve spravedlivý svět může být interpretována jako tzv. osobní kontrakt (Lerner, 1977) mezi subjekty a jejich sociálním světem. V tomto kontraktu se jedná o přesvědčení člověka, že svět (sociální okolí jedince) se bude chovat spravedlivě, to znamená, že pokud se bude dotyčný chovat „správně“, čekají ho v životě jenom „dobré věci“ a naopak. Funkce víry ve spravedlivý svět se pak přímo vztahuje k tomuto osobnímu kontraktu. Osobní kontrakt

dále rozvíjí well-being a pomáhá překonávat negativní životní události (Correia & Vala, 2004). Víra ve spravedlivý svět umožňuje lidem vnímat své prostředí jako stabilní a dodržující určitý řád, poskytuje důležitou adaptační funkci, umožňuje plánování a směřování vlastního chování a sledování dlouhodobých cílů (Hafer, 2000; Hafer & Bègue, 2005). Víra ve spravedlivý svět má pozitivní vztah k procesu zvládání zátěžových situací (Dalbert, 2002), zvládání „těžkého osudu“ (Dalbert, 1998) a celkově působí pozitivně na duševní zdraví (Dalbert, 2001). Dále je popisován vliv BJW na snížení vnímání rizika (Hafer et al, 2000). O konceptu víry ve spravedlivý svět se uvažuje jako o osobnostní dispozici, která je stabilní v čase (Dalbert, 2001), stabilní napříč situacemi (Dalbert, 1999) a byla prokázána i stabilita napříč kritickými životními událostmi (Dalbert, 2001; Overcash et al., 1996; Dalbert et al., 2001).

II Výzkumná část

6.0 Cíle výzkumu

Výzkumných záměrů této práce je několik. V první řadě se budeme snažit přiblížit v Česku nevyužívanou metodu víry ve spravedlivý svět. Zaměříme se na její psychometrické vlastnosti a možnosti využití. Následně se zaměříme na prozkoumání víry ve spravedlivý svět v souvislosti s citovou vazbou (attachmentem) a ve třetí části se budeme věnovat souvislostem s duševním zdravím u patnáctiletých účastnících studie ELSPAC.

- **V první studii (studie 1) se budeme věnovat problematice metody, její struktury, homogenitě a použitelnosti pro další zkoumání.**

Sledování konstruktů víry ve spravedlivý svět navazovalo na zjištění z rozhovoru ve 13-ti letém vyšetření studie ELSPAC, kdy 60% dotázaných dětí odpovědělo na otázku „Je svět, ve kterém žijeme, podle tebe spravedlivý?“ záporně (Dalajka, 2006). Ve snaze získat komplexnější informace a nahlédnout za dichotomické odpovědi, který dotazník nabízel,

byly pro další výzkum zvoleny tři škály zjišťující úroveň víry ve spravedlivý svět v různých dimenzích: škála obecné víry ve spravedlivý svět (General Belief in a Just World Scale – GBJW; Dalbert, 2001; Schmitt, 1997), škála osobní víry ve spravedlivý svět (Personal Belief in a Just World Scale – PBJW; Dalbert 1999) a škála víry v nespravedlivý svět (General Belief in an Unjust World Scale – BUW; Dalbert, et al., 2001).

Důvodů k výběru uvedených škál pro účely našeho zkoumání je několik. Jednotlivé škály byly sestaveny v Německu, dá se tedy uvažovat o jisté kulturní blízkosti odpovídající našemu prostředí. Jedná se o poměrně mladé škály, které vycházejí z kritiky a omezení původní, hojně vyžívané metody Rubin & Peplau Scale (Schmitt, 1997). Další výhodou námi zvolených škál je jejich rozšířenost. Jedná se o škály často využívané v psychologickém výzkumu (Furnham, 2003) a je dostupná celá řada studií opírající se o tyto metody. Nabízí se tedy možnost srovnání s jinými studiemi. Metoda byla přeložena například do maďarštiny (Dalbert & Katona-Sallay, 1996) a slovenštiny (Džuka, 2001) atd.

- **ve druhé studii (studie 2) se zaměříme na problematiku citové vazby ve vztahu k víře ve spravedlivý svět.**

Vycházíme z předpokladu, že zkušenosti adolescentů ve vztahu k rodiči (v našem případě rodičovská citová vazba) mají souvislost s úrovní víry ve spravedlivý svět. Dosavadní poznatky naznačují, že výchova v rodině ovlivňuje to, jak dospívající vnímají spravedlnost ve světě. Například Dalbert a Radant (2004) hodnotili charakteristiky rodinného prostředí ve třech odlišných dimenzích: péče, zákazy a výchova zaměřená na autonomii ve vztahu k víře ve spravedlivý svět. Ve své studii dospěli k závěru, že péče je rozhodující faktor ve vývoji osobní víry ve spravedlivý svět (PBJW). Obdobný vztah předpokládáme s rodičovskou citovou vazbou, to znamená, že víra ve spravedlivý svět bude s citovou vazbou v pozitivním vztahu.

- **Třetí část (studie 3) se bude věnovat souvislostem mezi depresivitou a vírou ve spravedlivý svět**

Tato část se bude opírat o poznatky, podle kterých je víra ve spravedlivý svět spojena s duševním zdravím (např. Correia & Vala, 2004). Naším předpokladem je, že víra ve spravedlivý svět bude v pozitivním vztahu s mírou prožívané zátěže. Na základě dosavadních poznatků je důvodné se domnívat, že depresivita bude prediktorem prožívané zátěže. To znamená, že bude mít přímý vliv na míru závažnosti problémů vnímaných jedincem. Do tohoto vztahu bude podle našich předpokladů zasahovat víra ve spravedlivý svět (jako stabilní osobnostní konstrukt) ve smyslu snižování efektu depresivity na vnímané problémy. Jinými slovy předpokládáme, že víra ve spravedlivý svět bude tlumit úroveň vztahu mezi depresivitou a prožíváním problémů.

7.0 Výzkumný vzorek

Výzkumu se zúčastnilo 554 patnáctiletých respondentů (273 dívek, 281 chlapců), kteří dlouhodobě participují na longitudinálním výzkumu ELSPAC (European Longitudinal Study of Pregnancy and Childhood) probíhajícím v Brně (více o projektu Ježek & Lacinová, 2008; Smékal & Macek, 2002; Smékal, Lacinová & Kukla, 2004; Sejrková, 1999). Sběr dat proběhl v období od dubna 2004 do června 2006 na pracovišti Institutu výzkumu dětí, mládeže a rodiny při FSS MU. Respondenti během šetření vyplnili baterii testových metod. Jedná se o respondenty, kteří byli ochotní docházet na pravidelné longitudinální šetření (úbytek vzorku v individuálních psychologických vyšetřeních v 8, 11, 13 a 15 letech viz tabulka č. 3) a vydrželi ve vzorku až do 15 let. Původní vzorek byl sestaven ze všech dětí, které se narodily v období od 1. 3. 1991 – 30. 6. 1992 s trvalým bydlištěm v Brně. V průběhu let došlo ke značnému úbytku a na individuální psychologické vyšetření dítěte (adolescenta) v patnácti letech bylo ochotných přijít již jen 554 respondentů, což je přibližně jedna desetina z původního vzorku.

Jedná se tedy o specifický vzorek charakteristický vysokou angažovaností rodičů do procesu výchovy a vysokou motivovaností respondentů a rodičů ke spolupráci.

Tabulka č. 3. Úbytek vzorku během jednotlivých vln individuálního psychologického vyšetření

Věk dítěte při vyšetření	Období sběru dat	Počet respondentů
8	březen 1999 – červen 2000	N=883
11	duben 2002 – červen 2003	N=876
13	duben 2004 – červen 2005	N=617
15	duben 2006 – červen 2007	N=554

8.0 Studie 1: Charakteristika metody pro zjišťování víry ve spravedlivý svět

V následující studii se budeme věnovat metodě pro zjišťování víry ve spravedlivý svět a možnostem jejího využití. Jedná se o tři škály GBJW, PBJW a BUW.

Výzkumný vzorek

Výzkumný vzorek jsme představili v kapitole 7.0.

Metody

Anglická verze tří škál víry ve spravedlivý svět byla využita pro překlad a použití v České republice (anglické verze jednotlivých škál jsou dostupné například na www – viz seznam literatury, či Dalbert, 2001). Jedná se o následující škály:

Škála obecné víry ve spravedlivý svět (GBJW – General Belief in a Just World Scale, 6 položek; Dalbert, 2001): Měří důvěru v to, že svět je v základě spravedlivé místo, kde každý dostane to, co si zaslouží (např.: „Myslím si, že svět je v podstatě spravedlivý.“; „Věřím, že obecně lidé dostanou, co si zaslouží.“...); $\alpha = .68$ (Dalbert, 1999); $\alpha = .74$ (Dalbert et al., 2001); $\alpha = .65$ (Oppenheimer, 2005).

Škála osobní víry ve spravedlivý svět (PBJW – Personal Belief in a Just World Scale, 7 položek; Dalbert, 1999): měří víru v to, že události v životě

dotazovaného jsou spravedlivé (např.: „Věřím, že obvykle dostanu, co si zasloužím.“; „Celkově jsou události v mém životě spravedlivé.“...); $\alpha = .82$ (Dalbert, 1999); $\alpha = .76$ (Oppenheimer, 2005).

Škála víry v nespravedlivý svět (BUW – Belief in an Unjust World Scale ; 4 položky; Dalbert, et al., 2001): Měří víru v to, že svět je obecně nespravedlivý (např.: „Hodně lidí doplatí na nespravedlivý osud.“; „Myslím si, že svět je v podstatě nespravedlivý.“...); $\alpha = .66$ (Dalbert, Lipkus, Sallay & Goch, 2001)

Každá položka jednotlivých škál je hodnocena na šestibodové stupnici (silně souhlasím – silně nesouhlasím). Jednotlivé položky byly přeloženy, posléze byl překlad konzultován s dalšími odborníky. Všechny tři škály byly sloučeny do jednoho dotazníku. Po provedené pilotáži na 256 respondentech byly přeformulovány některé položky z důvodu zvýšení obsahové validity metody. Revidované verze byly využity ve vyšetření patnáctiletých. Plné znění dotazníku je k dispozici v příloze.

Deskriptivní statistiky škál:

Sumační škálové skóry jsou u všech tří škál počítány jako průměr hodnocení jednotlivých položek (s tolerancí jedné chybějící hodnoty). Základní deskriptivní charakteristiky použitých škál (Tabulka č. 4) jsou uspokojivé. Rozložení hodnot je přibližně symetrické, unimodální a pokrývá téměř celý rozsah možných hodnot.

Tabulka č. 4. Deskriptivní statistiky použitých škál (GBJW, PBJW, BUW)

	N	Min.	Max.	M	SD
Obecná víra ve spravedlivý svět	552	1.17	5.83	3.44	0.81
Osobní víra ve spravedlivý svět	552	1	5.43	2.87	0.61
Víra v nespravedlivý svět	551	1	6	3.16	0.78

Odhady vnitřní konzistence Cronbachovým koeficientem α uvádíme v tabulce č. 5. spolu s výsledky předchozích studií. Odhady vnitřní konzistence jsou uspokojivé u škál GBJW a PBJW, u třetí sledované škály BUW byla hodnota tohoto ukazatele poměrně nízká ($\alpha = 0,57$).

Tabulka č. 5. Hodnoty Cronbachova alpha v dostupných studiích

	Naše studie	Dalbert (1999)	Dalbert, Lipkus, Sallay, Goch (2001)	Oppenheimer (2005)	Džuka (2001)
Obecná víra ve spravedlivý svět	.75	.68	.74	.65	.66
Osobní víra ve spravedlivý svět	.74	.82	x	.76	.79
Víra v nespravedlivý svět	.57	x	.66	x	x

Všechny tři škály spolu korelují (Tabulka č. 6). Vzhledem k tomu, že korelace mezi latentními proměnnými byly vysoké, rozhodli jsme se ověřit strukturu konstruktů víry ve spravedlivý svět konfirmatorní faktorovou analýzou. Pro všechny modely byla použita metoda diagonálně vážených nejmenších čtverců (robust diagonally weighted least squares) v programu LISREL 8.80. Přehled ukazatelů vhodnosti modelů je prezentován v tabulce č. 7.

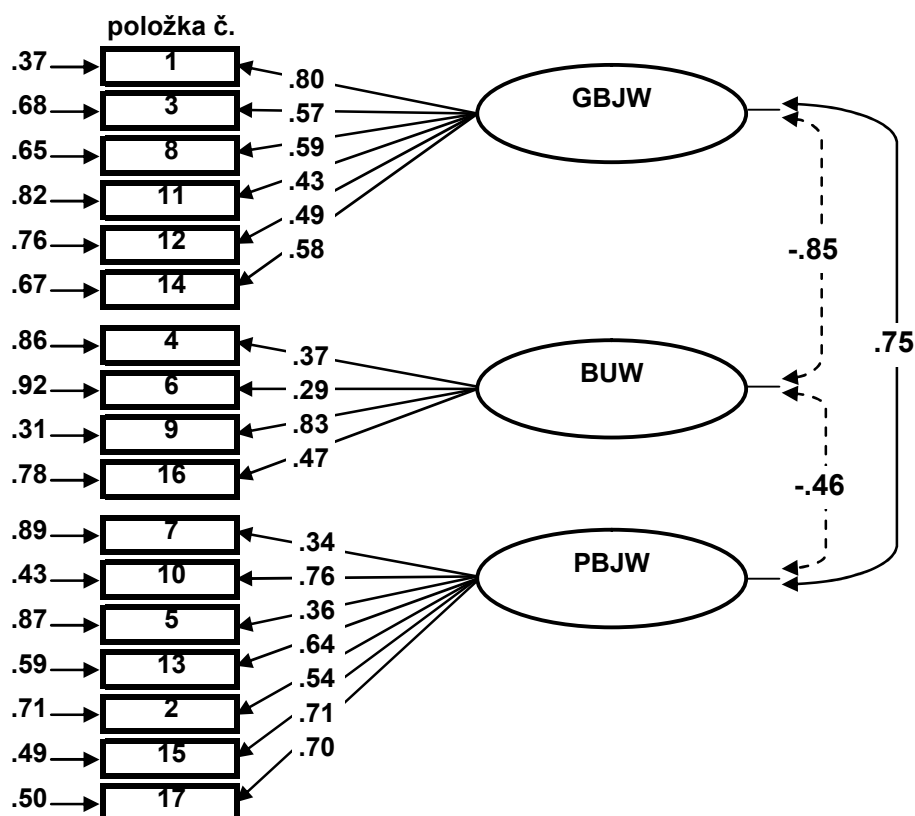
Tabulka č. 6. Korelace mezi použitými škálami.

	Obecná víra ve spravedlivý svět	Osobní víra ve spravedlivý svět
Osobní víra ve spravedlivý svět	.55**	
Víra v nespravedlivý svět	-.38**	-.21**

** p < .01

Model 1 (viz graf č. 1) reflektuje zjišťovanou strukturu tří faktorů víry ve spravedlnost (PBJW, GBJW, BUW). Výsledek nám ukázal poměrně malou shodu s daty. Největší nejasnosti se týkaly škály BUW. Faktorové náboje byly poměrně slabé (s výjimkou položky 9, „Myslím si, že svět je v podstatě nespravedlivý“).

Graf č. 1. Model 1 – očekávaná třífaktorová struktura tří korelovaných škál (GBJW, BUW, PBJW)

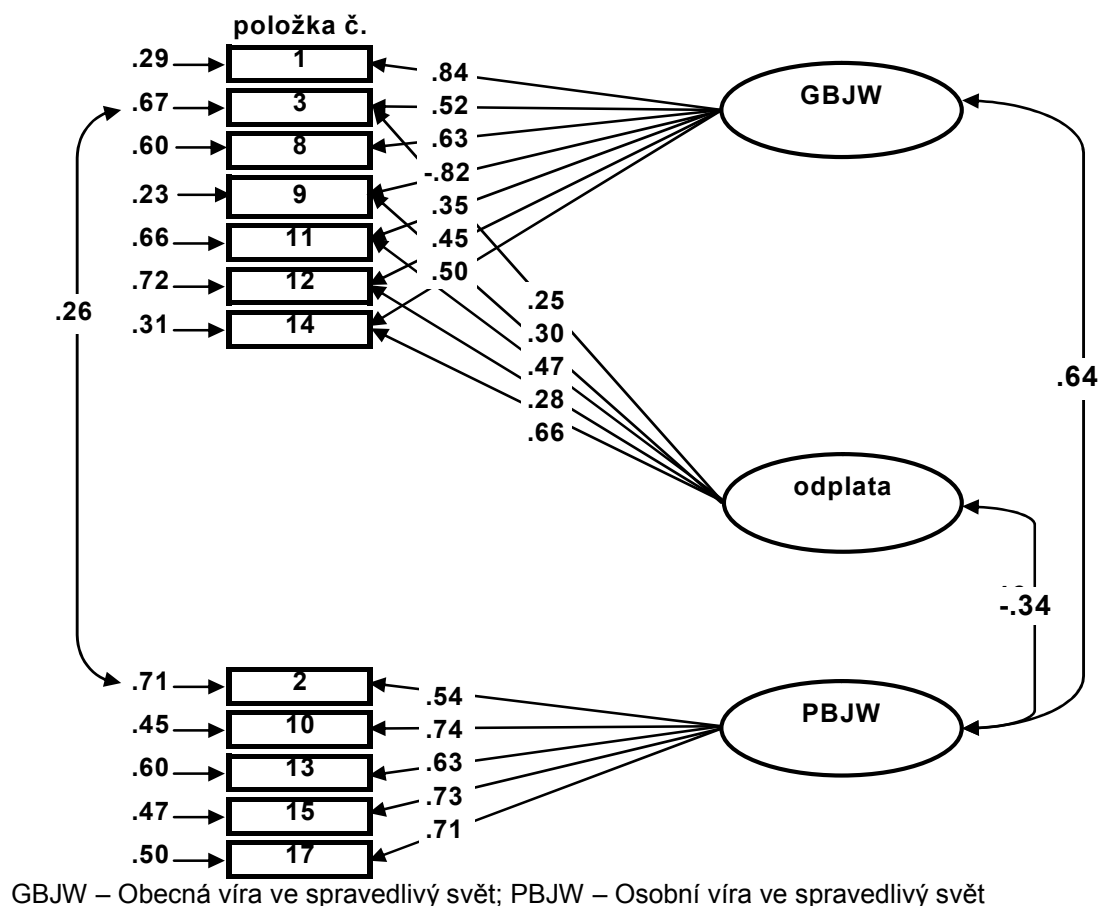
GBJW – Obecná víra ve spravedlivý svět; PBJW – Osobní víra ve spravedlivý svět; BUW – víra v nespravedlivý svět

Tabulka č. 7. Ukazatele dobré shody pro odhadované modely víry ve spravedlivý svět

Model	$\chi^2 / S-B\chi^2 / df$	P	RMR	RMSEA	GFI	CFI	Hoelter's N
Model 1	789/456/116	.00	.073	.078	.84	.93	163
Model 2	149/82/46	.00	.056	.040	.95	.99	419
Model 3	86/46/29	.03	.037	.035	.99	.99	553

Vzhledem k neuspokojivé shodě s daty modelu 1 jsme vyzkoušeli alternativní model – model č. 2 (viz graf č. 2.). S odkazem na nízké náboje položek faktoru *přesvědčení o nespravedlivém světě* jsme se rozhodli tuto latentní proměnnou z modelu vyřadit spolu s jejími zdrojovými položkami. Výjimkou byla položka 9, která vykazovala poměrně stabilní vztah s faktorem GBJW. Předpokládali jsme pouze dva faktory GBJW a PBJW. Konzistentní struktura modifikačních indexů však ukazovala na existenci další významné latentní proměnné sycené těmi položkami GBJW, které se týkaly (spravedlivé) odplaty: položky č.: 3 (Věřím, že obecně lidé dostanou, co si zaslouží); 9 (položka z BUW: Myslím si, že svět je v podstatě nespravedlivý); 11 (Jsem přesvědčený/á, že lidé dříve či později jsou odškodněni za nespravedlnost, která se jim přihodila), 12 (Myslím si, že se lidé snaží být fér, když činí důležitá rozhodnutí); 14 (Jsem přesvědčený/á, že spravedlnost vždycky zvítězí nad nespravedlností). V modelu č. 2 faktor odplaty koreluje s faktorem osobní spravedlnosti (PBWJ; 0,44); s GBWJ je ortogonální. Tento faktor ukazuje na složitost konstruktu obecného přesvědčení o spravedlivém světě a potenciální nutnost jeho dalšího pročeňování.

Graf č. 2. Redukovaný model 2 bez škály víra v nespravedlivý svět (s výjimkou otázky 9).

Ve snaze získat co nejvhodnější model jsme přistoupili k redukci počtu položek zahrnutých v našem modelu a vytvořili redukovaný model 3 se dvěma faktory GBJW a PBJW (Graf č. 3). Model se s daty uspokojivě shoduje. Poměrně vysoká reziduální kovariance mezi položkami 2 a 3 je dána jejich blízkostí kombinovanou se shodným obsahem otázky lišící se pouze tím, že položka 2 je zaměřena na vlastní život dotazovaného (Věřím, že obvykle dostanu, co si zasloužím) a položka 3 na svět obecně (Věřím, že obecně lidé dostanou, co si zaslouží).

Obecná víra ve spravedlivý svět – R (redukována):

- Cronbachovo alpha 0.737 (GBJW-R)

2) Věřím, že obvykle dostanu, co si zasloužím.

10) Celkově jsou události v mém životě spravedlivé.

- 13) V mém životě je nespravedlnost spíše výjimkou než pravidlem.
- 15) Věřím, že většina věcí, které se mi v životě stanou, jsou spravedlivé.
- 17) Myslím si, že důležitá rozhodnutí týkající se mě jsou obvykle spravedlivé.

Cronbachovo α 0.766 (PBJW-R).

Diskuse ke studii 1

Zjištěná vnitřní konzistence škál GBJW a PBJW vyhovuje našim požadavkům. Jako problematická z tohoto pohledu se ukazuje škála BUW. Hodnota Cronbachova α v porovnání se studií od Dalbert et al. (2001) dosahuje nižší hodnoty.

PBJW se zdá být poměrně homogenní škálou. Tato škála drží poměrně jasnou strukturu napříč jednotlivými modely, které jsme testovali. GBJW se zdá být více heterogenním konceptem obsahujícím více faktorů. Jeden takový faktor se ukázal v modelu č. 2 a odkazuje na skutečnost, že nespravedlnost existuje, ale dochází k její kompenzaci. Model č. 2 odkazuje na vnímání spravedlnosti jako na komplexnější vztah mezi spravedlností a nespravedlností jako dvou faktorů, které jsou ve vzájemné interakci. Podobná specifika konceptu jsou reflektována v rozdělení na konečnou a imanentní spravedlnost (Maes, 1998; Maes & Kals, 2002, 2004). V této diferenciaci může být spravedlnost uchopena buď jako imanentní vnitřní princip, který je (či není) obsažen v jednotlivých procesech světa anebo konečná spravedlnost poukazuje na delší časový horizont, kdy jednotlivé nespravedlnosti dospívají k určitému narovnání, aby bylo dosaženo spravedlnosti. Tato tendence je například reflektována v náboženských doktrínách, ve kterých je konsolidace současné nespravedlnosti na zemi

nabízena skrze příslib vyšší spravedlnosti v posmrtném životě.

K podobným zjištěním dospěli i Dalbert a Kattona-Sallay (1996) ve studii zabývající se strukturou víry ve spravedlnost v maďarském prostředí. Zjistili, že jednotliví respondenti diferencovali mezi vírou ve spravedlivý svět a vírou v budoucí kompenzaci nespravedlnosti.

Struktura BUW je v naší studii poněkud nejasná. Škála vykazovala poměrně nízký koeficient Cronbachova α , dále vykazovala silnou korelaci vůči GBJW a v konfirmatorní faktorové analýze netvořil soudržný faktor. Dalbert et al. (2001) při objasňování struktury a validity BUW zjistili rozdílné úrovně korelace mezi GBJW a BUW u vězňů a u dozorců. Zatímco u dozorců tyto dvě škály signifikantně korelovaly, u vězňů tento vztah nebyl nalezen. Vězňové v porovnání s dozorci výrazně preferovali víru v nespravedlivý. Na základě tohoto zjištění autoři studie soudí, že víra v nespravedlnost je silná u jedinců, kteří porušují sociální pravidla – dopouští se trestné činnosti. Následně autoři zformulovali hypotézu, že BUW může být strategie zvládání pro jedince, kteří páchají trestnou činností. Otázkou pak zůstává, jaké místo má BUW u jedinců, kteří trestnou činnost nepáchají, jako je tomu u našeho vzorku. Dalším důvodem pro nedostatečnou úroveň psychometrických vlastností BUW v našem šetření mohou být kulturní rozdíly, či nedostatečná formulace českého překladu.

Shrneme-li jednotlivé poznatky, můžeme konstatovat:

- poměrně stabilní konstrukt osobní víry ve spravedlivý svět
- z faktoru obecné víry ve spravedlivý svět v neredukované podobě se vyčlenil další faktor podporující úvahy o konečné spravedlnosti a budoucí kompenzaci
- dimenze víry v nespravedlivý svět ukazovala na poměrně slabou shodu s daty
- z použitých položek lze vytvořit 2 základní škály (GBJW-R, PBJW-R) odpovídající teoretickým předpokladům

Domníváme se, že metodu lze využít k prozkoumání prediktorů a konsekvencí konceptu víry ve spravedlivý svět.

Vzhledem k našim poznatkům budeme v dalších studiích této práce pracovat výhradně s upravenou verzí škál, které budeme označovat jako GBJW-R a PBJW-R.

9.0 Studie 2: Víra ve spravedlivý svět a citová vazba

Cíl studie

Záměrem této studie je ověřit předpoklad vztahu mezi osobní vírou ve spravedlivý svět a citovou vazbou u adolescentů.

Naším základním předpokladem je, že osobní víru ve spravedlivý svět lze primárně predikovat ze dvou zdrojů – z obecné víry ve spravedlivý svět a z citové vazby. Byť lze předpokládat, že nejsilnějším prediktorem PBJW-R je GBJW-R, rozdíly mezi GBJW-R a PBJW-R naznačují, že PBJW-R má specifickou osobní složku, kterou lze predikovat pomocí vztahu s rodiči (citová vazba).

Naší hypotézou je, že vysoká úroveň citové vazby bude predikovat vyšší míru osobní víry ve spravedlivý svět. Jinými slovy předpokládáme, že výchova v rodině (reprezentovaná vztahy s rodiči – citová vazba reportovaná adolescentem) bude v pozitivním vztahu s představou adolescentů o tom, zda jsou události v jejich životě spravedlivé.

Dále předpokládáme, že tento vztah zůstane signifikantní i po té, kdy jej budeme kontrolovat na vliv proměnných, které by mohly ovlivňovat zmiňovaný vztah. Jedná se o proměnné pohlaví, obecná víra ve spravedlivý svět a osobnostní proměnné NEO: neuroticismus, otevřenost a přívětivost. Tyto tři dimenze osobnosti reprezentují naše předpoklady souvislostí osobnosti a PBJW. Neuroticismus odkazuje na stabilitu/labilitu jedince, má pozitivní vztah k duševnímu zdraví a vyrovnanosti jedince (Hřebíčková & Urbánek, 2001). Předpokládáme, že jedinci s nízkou úrovní

neuroticismu budou vykazovat vyšší úroveň PBJW (události v jejich osobním životě jsou spravedlivé, což odkazuje na stabilitu a jistotu). Naopak v dimenzi otevřenost předpokládáme, že vysoká úroveň bude propojena s nízkou úrovní BJW (lidé kteří věří ve spravedlivý svět, vykazují vysokou úroveň konzervativizmu a nemají potřebu věci měnit (Rubin & Peplau, 1975). U třetí dimenze přívětivost předpokládáme pozitivní vztah k PBJW-R. Tato dimenze odkazuje na interpersonální chování, a předpokládáme, že jedinci, kteří věří, že se jim v životě stávají dobré věci, budou také více přátelští a budou více důvěřovat ostatním (vztahy mezi BJW a důvěrou – Bègue, 2002).

Vzhledem k dosavadním poznatkům předpokládáme vztahy mezi osobnostních dimenzí NEO a citovou vazbou. Mikulincer a Shaver (2008) na základě přehledu více než 30 výzkumů poukazují na konzistentní souvislosti negativních dimenzí citové vazby (úzkostná a odmítavá citová vazba) s neuroticismem. Jedinci s negativním citovou vazbou prožívají častěji negativní nálady, stěžují si na emocionální problémy a mají problémy s přizpůsobivostí (souvislost s NEO – neuroticismus). K dalším poznatkům patří, že pozitivní citová vazba podporuje exploraci nového, přijímání neobvyklých informací a jevů a rozvoj flexibilních kognitivních struktur. Negativní citová vazba vede k pocitům ohrožení ze změn a nových informací (NEO – otevřenost). V oblasti mezilidských vztahů se jedinci s negativní citovou vazbou snaží o kontrolu. Takoví jedinci se bojí odmítnutí a ze stejných důvodů se bojí také intimity a volnosti ve vztazích (NEO – přívětivost) (Mikulincer & Shaver, 2008).

Výzkumný vzorek

Výzkumný vzorek jsme popsali v kapitole 7.0.

Metody

Víra ve spravedlivý svět

Pro zjišťování víry ve spravedlivý svět byly využity škály **PBJW-R** a **GBJW-R**. Blíže jsme metody popsali v kapitole 8.0. Studie 1: Charakteristika metody pro zjišťování víry ve spravedlivý svět

IPPA

Inventář rodičovského a vrstevnického attachmentu (Inventory of parent and peer attachment – IPPA; Armsden & Greenberg, 1987).

Pro zhodnocení kvality rodičovské citové vazby vnímané adolescentem byl použit český překlad originální verze Armsden, Greenbergova (1987) Inventáře rodičovské a vrstevnické citové vazby (Inventory of Parent and Peer Attachment) pro měření citové vazby u starších adolescentů (více o metodě viz Širůček & Lacinová 2008). V našem výzkumu jsme použili pouze část týkající se rodičovské citové vazby. Bylo použito 25 položek oproti původním 28 položkám podle Armsden a Greenberga. Tři položky byly vyřazeny na základě pilotáže českého překladu z důvodů zvýšení psychometrických vlastností dotazníku. Vnímaná rodičovská citová vazba byla hodnocena ve třech dimenzích: důvěra (9 položek; $\alpha = 0,87$; například: „Rodiče berou vážně mé názory“), Komunikace (8 položek; $\alpha = 0,86$; například: „Svěřuji se rodičům se svými problémy a nesnázemi“) a Odcizení (8 položek; $\alpha = 0,80$; například: „nevím,

na koho se mohu spolehnout”). Hodnocení jednotlivých položek probíhalo na pětibodové škále (1 = vždy nebo téměř vždy; 5 = nikdy nebo téměř nikdy). Protože spolu všechny tři dimenze vysoce korelují, vytvořili jsme pro potřeby našeho výzkumu celkovou průměrovou škálu odkazující na celkovou úroveň citové vazby. Souhrnná vnitřní konzistence takto vytvořené škály z jednotlivých dimenzí citové vazby je $\alpha = 0,97$.

NEO – FFI, pětifaktorový osobnostní inventář

Pro zjišťování osobnosti byla využita česká verze pětifaktorového osobnostního inventáře NEO, která vychází z pětifaktorového modelu osobnosti, postaveném na faktorové analýze lexikálního popisu osobnosti (blíže o metodě například Hřebíčková & Urbánek, 2001; Costa & McCrae, 1988; Costa & McCrae, 1989; Costa & McCrae, 1992). Použitý inventář zjišťuje pět obecných dimenzí osobnosti (neuroticismus, extraverte, otevřenost, přívětivost, svědomitost) v našem výzkumu byly využity tři:

Neuroticismus – škála zjišťuje individuální rozdíly v emocionální stabilitě a emocionální labilitě, dále zjišťuje, jak jsou prožívány negativní emoce. Jedinci vykazující vysokou míru neuroticismu jsou psychicky nestabilní a snadno se rozruší, naopak nízká úroveň neuroticismu poukazuje na to, že je jedinec klidný, vyrovnaný a nenechá se snadno vyvést z míry (12 položek); $\alpha = .81$ (Hřebíčková & Urbánek, 2001); $\alpha = .93$, $\alpha = .94$ (Costa & McCrae, 1988).

Otevřenost – zjišťuje míru aktivního vyhledávání nových zážitků, toleranci k neznámému a tendenci k objevování nového (12 položek); $\alpha = .67$ (Hřebíčková & Urbánek, 2001); $\alpha = .89$, $\alpha = .91$ (Costa & McCrae, 1988).

Přívětivost – odkazuje na nejdůležitější charakteristiku této dimenze – altruismus. Lidé skórující vysoko v této dimenzi mají pochopení pro druhé a jsou ochotní vždy pomáhat. Naopak jedinci s nízkým skórem se popisují jako nepřátelští a egoističtí (12 položek); $\alpha = .72$ (Hřebíčková & Urbánek,

2001) ; $\alpha = .76$, $\alpha = .88$ (Costa & McCrae, 1988).

Výsledky

Deskriptivní statistika a korelace

V první fázi byla provedena deskripce jednotlivých proměnných. V tabulce č. 8 jsou uvedeny hodnoty průměru a směrodatné odchylky jednotlivých proměnných (PBJW-R; GBJW-R; IPPA; NEO: neuroticismus, otevřenost, přívětivost). V tabulce je doplněn i údaj reliability Cronbachovo Alpha. Dále jsou v této tabulce zaneseny hodnoty korelací (Pearsonův korelační koeficient) mezi jednotlivými proměnnými.

Na základě odhadů vnitřní konzistence Cronbachovým koeficientem α , můžeme konstatovat, že jednotlivé škály dostačují našim požadavkům. Při porovnání průměrů jednotlivých škál z hlediska pohlaví nebyly zjištěny signifikantní rozdíly.

Tabulka č. 8. Deskriptivní statistika a korelace mezi proměnnými

Proměnná	M	SD	1	2	3	4	5	6
1. Osobní víra ve spravedlivý svět - R	4,13	.61	(.74)					
2. Obecná víra ve spravedlivý svět -R	3,56	.81	.52**	(.75)				
3. IPPA – Citová vazba	4,56	.57	.39**	.14**	(.97)			
4. NEO – Neuroticismus	3,50	.67	-.37**	-.21**	-.36**	(.84)		
5. NEO – Otevřenost	3,75	.49	.04	-.07	.12**	.16**	(.62)	
6. NEO – Přívětivost	3,67	.48	.38**	.17**	.42**	-.24**	.08	(.69)

Pozn. Koeficient Cronbachovo Alpha je umístěn v závorkách na diagonále.

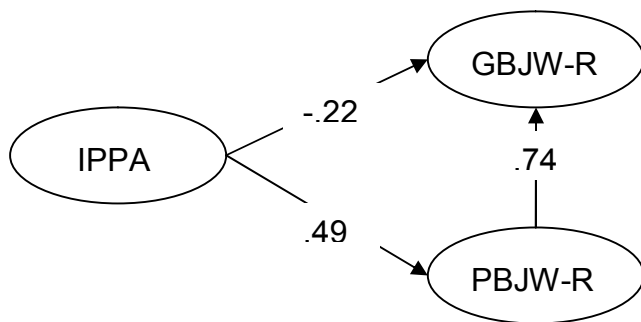
* $p < .05$, ** $p < .01$.

Na základě korelací jsme zjistili signifikantní vztahy mezi proměnnými PBJW-R a sledovanými proměnnými s výjimkou osobnostní

dimenze NEO otevřenost ($R=.07$). Nejsilnější korelační vztah je mezi dimenzemi víry ve spravedlivý svět GBJW-R a PBJW-R ($R= .52$). Silný vztah je pozorován mezi PBJW-R a citovou vazbou ($R= .39$). Z osobnostních dimenzí NEO vykazuje nejsilnější korelační vztah s PBJW-R dimenze přívětivost ($R=.38$). Korelace ukázaly, že rodičovská citová vazba v tomto vzorku je v signifikantním vztahu s oběma dimenzemi GBJW-R a PBJW-R. Z výsledku je dále patrné, že silnější korelační vztah s citovou vazbou má PBJW-R.

Ve druhém kroku jsme pro ověření směru předpokládaného vztahu vytvořili dva modely, které se lišily ve směru vztahu mezi GBJW-R a PBJW-R. Pro analýzu jsme využili program LISREL 8.80. Odhad parametrů modelu proběhl metodou maximální věrohodnosti, analyzována byla kovarianční matice. V jednotlivých modelech jsou latentní proměnné odhadovány z tzv. „balíčků“ („parcels“; blíže např. Hall, Snell & Foust, 1999) vytvořených v případě citové vazby z jednotlivých subškál a v případě PBJW-R a GBJW-R jako součtové skóry několika položek škály (pro každý balíček byla škála náhodně rozdělena na dvě poloviny položek). Model č. 1 (Graf č. 4) vychází z předpokladu, že citová vazba reprezentující v tomto případě přímou zkušenost s výchovou odkazující na vztah s rodiči, má vliv na to, jak jedinec v osobním životě hodnotí události jako spravedlivé (PBJW-R). Prostřednictvím tohoto hodnocení spravedlnosti v osobním životě si jedinec vytváří představu o spravedlnosti ve světě. V mediačním modelu č. 1 jsme zaznamenali překvapivě negativní výsledek vztahu mezi citovou vazbou a GBJW-R. Hodnota tohoto vztahu byla poměrně nízká. Ukazuje se tedy, že vztah mezi citovou vazbou a GBJW-R je zprostředkovaný skrze osobní víru ve spravedlivý svět

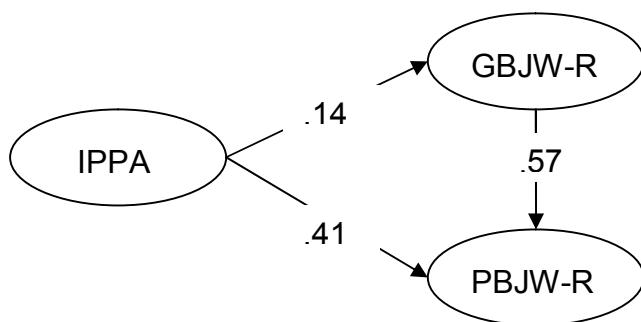
Graf č. 4 Mediační model 1, kde PBJW-R je mediátorem vztahu mezi citovou vazbou a GBJW-R

GBJW-R: Obecná víra ve spravedlivý svět; PBJW-R: Osobní víra ve spravedlivý svět;
IPPA: Citová vazba.

Druhý model (Graf č. 5) obrací směr vztahu mezi GBJW-R a PBJW-R. I v tomto modelu se ukazuje, že vztah mezi citovou vazbou a GBJW-R je velmi slabý, i když nenabývá záporných hodnot. Tento model vychází z předpokladu, že citová vazba reprezentovaná pozitivní zkušeností z rodinného prostředí je generalizována na celý svět. Pozitivní vidění světa jako spravedlivého následně ovlivňuje hodnocení událostí ve vlastním životě jako spravedlivých. Tento předpoklad se nepotvrdil a ukazuje se, že GBJW-R čerpá svou variabilitu z jiných zdrojů než je citová vazba.

Graf č. 5 Mediační model 2, kde GBJW-R je mediátorem vztahu mezi citovou vazbou a PBJW-R.

GBJW-R: Obecná víra ve spravedlivý svět; PBJW-R: Osobní víra ve spravedlivý svět;
IPPA: Citová vazba.

Tabulka č. 9. Standardizované regresní parametry

Parametr	Mediační model 1	Mediační model 2
Citová vazba – > Obecná víra ve spravedlivý svět	-.22	.14
Citová vazba – > Osobní víra ve spravedlivý svět	.49	.41
Osobní víra ve spravedlivý svět – > Obecná víra ve spravedlivý svět	.74	-
Obecná víra ve spravedlnost – > osobní víra ve spravedlivý svět	-	.57

Tabulka č. 10. Ukazatele dobré shody pro odhadované modely GBJW-R, PBJW-R a citové vazby jsou pro oba modely shodné.

Test dobré shody	Mediační model 1	Mediační model 2
Chi Square/df ratio	11.36/11=1.038	11.36/11=1.038
RMSEA	0.0079	0.0079
Hoelter's (critical) N	1154	1154
Standardized RMR	0.018	0.018
GFI	0.99	0.99
AGFI	0.98	0.98

Ukazatele dobré shody jsou pro oba modely shodné (Tabulka č. 10). Pro naši potřebu odhadu směru vztahu vycházíme z rozložení jednotlivých korelací mezi proměnnými. Z tohoto pohledu se nám jeví jako smysluplnější první model (Graf č. 4), který je schopný vysvětlit více rozptylu sledovaných proměnných (Tabulka č. 9). Na tomto základě jsme vytvořili předpoklad pro PBJW-R jako závisle proměnné v dalších analýzách.

V dalším kroku jsme přistoupili k testování za pomoci hierarchické regresní analýzy, kde jsme jako závislou proměnnou použili PBJW-R. V prvním kroku byl pro proměnnou PBJW-R využit jako prediktor ukazatel GBJW-R, v dalších krocích jsme pak postupně přidávali proměnnou citové vazby (IPPA) a proměnné týkající se osobnosti (NEO – neuroticismus, otevřenost, přívětivost).

V tabulce č. 11 prezentujeme výsledný model signifikantních prediktorů PBJW-R.

Pro srovnání vlivu pohlaví jsme tyto analýzy prováděli zvlášť pro chlapce a pro dívky. Výsledky však nenaznačují mezi pohlavími rozdíl jak z hlediska struktury sledovaných prediktorů, tak z hlediska zjištěných hodnot. U obou pohlaví model vysvětluje téměř polovinu variance PBJW. To znamená, že vzhledem k ukazateli vnitřní konzistence $\alpha=.7$ model

vysvětluje většinu systematické variability PBJW.

Ve výsledném modelu jsme dospěli k pěti signifikantním prediktorům PBJW-R: u chlapců se jednalo o GBJW-R ($\beta=.43$, $p<.001$); IPPA – citová vazba ($\beta=.23$, $p<.001$); neuroticismus ($\beta=-.18$, $p<.001$); otevřenost ($\beta=.07$, $p=.16$); přívětivost ($\beta=.16$, $p=.07$). U dívek to byly obdobně prediktory GBJW-R ($\beta=.42$, $p<.001$); IPPA – citová vazba ($\beta=.17$, $p=.004$); neuroticismus ($\beta=-.16$, $p=.003$); otevřenost ($\beta=.06$, $p=.21$); přívětivost ($\beta=.20$, $p<.001$).

Tabulka č. 11. Analýza lineární regrese proměnných predikujících Osobní víru ve spravedlivý svět – R.

Prediktory	Osobní víra ve spravedlivý svět-R – chlapci				Osobní víra ve spravedlivý svět-R – dívky			
	B	SE	β	R^2	B	SE	β	R^2
Krok 1				.28				.25
Obecná víra ve spravedlivý svět-R	.46	.05	.53***		.40	.04	.50***	
Krok 2				.41				.34
Obecná víra ve spravedlivý svět-R	.41	.04	.47***		.37	.04	.47***	
IPPA – Citová vazba	.54	.07	.36***		.33	.05	.31***	
Krok 3				.46				.40
Obecná víra ve spravedlivý svět-R	.37	.04	.43***		.34	.04	.42***	
IPPA – Citová vazba	.35	.08	.23***		-.17	.06	.17**	
NEO – Neuroticismus	-.22	.06	-.18***		-.16	.05	-.16**	
NEO – Otevřenost	.11	.08	.07		.09	.07	.06	
NEO – Přívětivost	.22	.08	.16		.28	.08	.20***	

Pozn. Chlapci: adjusted $R^2 = .28$, $F(1,267) = 103.8$, $p<.001$ v kroku 1; adjusted $R^2 = .40$, $F(2,266) = 91.5$, $p<.001$ v kroku 2; adjusted $R^2 = .45$, $F(5,263) = 45.2$, $p<.001$ v kroku 3. Dívky: adjusted $R^2 = .25$, $F(1,259) = 88.2$, $p<.001$ v kroku 1; adjusted $R^2 = .34$, $F(2,258) = 68.6$, $p<.001$ v kroku 2; adjusted $R^2 = .39$, $F(5,255) = 34.4$, $p<.001$ v kroku 3.

* $p < .05$. ** $p < .01$. *** $p < .001$.

Diskuse studie 2

Studie zkoumala vztahy mezi dimenzemi víry ve spravedlivý svět a rodičovskou citovou vazbou. Výsledky ukázaly, že obecná víra ve spravedlivý svět a osobní víra ve spravedlivý svět signifikantně korelují s celkovou škálou rodičovské citové vazby IPPA. Toto zjištění potvrzuje naše očekávání souvislosti mezi citovou vazbou (vztahem mezi rodiči a dětmi) a vztahy dospívajících ke světu.

Ukazuje se, že představy dospívajících o rodičovské citové vazbě vykazují silnou souvislost především s osobní vírou ve spravedlivý svět (PBJW). Zjištění přímo navazuje na poznatky Dalbert a Radant (2004), kteří ve své studii potvrdili důležitost vlivu rodiny pro PBJW. Ve studii se konkrétně jednalo o dimenzi rodičovství, která je označovaná jako péče. Je charakterizovaná jako pozitivní emoční orientace v rodině a definovaná jako harmonické rodinné klima s nízkou tendencí k manipulacím a nízkou četností konfliktů.

Hafer, Bogaert, & McMullen (2001) ve studii zaměřené na rizikové chování u mužů nezjistili signifikantní korelační vztahy mezi BJW (měřeno sedmipoložkovou škálou Globální víry ve spravedlivý svět) a citovou vazbou (bezpečná, odmítavá, nejistá/ambivalentní). Tito autoři použili škálu, která je zaměřena na obecné přesvědčení o světě. V naší studii byly vztahy mezi podobně zaměřenou škálou obecné víry ve spravedlivý svět sice signifikantní, ale poměrně nízké. Nejsilnější vztahy se naopak ukazovaly v dimenzi osobní víry ve spravedlivý svět, ve které hraje významnou roli přímá zkušenost s ne/spravedlností a přesvědčení o tom, že události ve vlastním životě jsou spravedlivé.

Možné interpretace navazují na poznatky uvedené v teoretické části práce. Můžeme zformulovat tři důvody zjištěného vztahu. Za prvé, jedinec vzhledem k důvěře, která panuje v rodině, nabývá přesvědčení, že

události v jeho životě jsou spravedlivé. V tomto případě chápeme citovou vazbu jako ukazatel harmonického rodinného klimatu, který je podle Dalbert a Radant (2004) v pozitivním vztahu s BJW. Za druhé, tento vztah jinak konceptuálně uchopený, je možné nahlížet též ve smyslu, že BJW je „dospělejší“ verze citové vazby. Jinými slovy můžeme tento vztah chápat jako generalizovanou citovou vazbu, která se neomezuje pouze na vztah s rodiči, ale celkově se vztahuje na okolí jedince a jeho život (Catlin & Epstein, 1992; Collins & Read, 1990). Budeme-li uvažovat v opačném kauzálním směru, pak třetím možným důvodem pro zjištěný vztah je vysvětlení, že vyšší úroveň BJW znamená také vyšší důvěru v ostatní a tím i pozitivnější hodnocení vztahu s rodiči. Vzhledem k průřezovým datům není možné jednoznačně určit směr příčinných souvislostí a v této fázi musíme přijmout možnost všech tří interpretací.

Určitým vodítkem pro úvahy ve směru vztahu mezi citovou vazbou a jednotlivými dimenzemi víry ve spravedlivý svět se nám staly mediační modely. Je zapotřebí zdůraznit, že se jedná o průřezová data a nelze jednoznačně určit kauzální směr. V našem případě nám modely posloužily jako východisko pro další analýzy. Vzhledem k rozložení jednotlivých vztahů v navržených modelech předpokládáme, že citová vazba je provázaná s osobní vírou ve spravedlivý svět a skrze tuto osobní rovinu je poté ovlivňována obecná víra ve spravedlivý svět. To znamená, že citová vazba je v přímém vztahu s osobní vírou ve spravedlivý svět a vztah mezi citovou vazbou a GBJW-R je zprostředkovaný.

Pozitivní vztah mezi citovou vazbou a osobní vírou ve spravedlivý svět odkazuje především na přímou zkušenost s blízkým okolím. Jedinec je přesvědčen, že události v jeho osobním životě jsou spravedlivé. Jedincův osobní život se odehrává z velké části v rámci rodiny, to znamená, že velkou roli hraje vztah s rodiči. Pokud panuje důvěra mezi jednotlivými členy rodiny, dá se předpokládat, že hodnocení těchto vztahů bude souviset s vnímáním spravedlnosti. Pokud bude panovat v rodině nedůvěra, jedinci

budou pochybovat o spravedlnosti mezi jednotlivými členy. Vztah mezi osobní vírou ve spravedlivý svět a citovou vazbou tak odkazuje na přímou zkušenost s rodinným prostředím

Zajímavý výsledek se ukázal v modelu 1 (graf č. 4), kdy korelační vztah mezi citovou vazbou a obecnou vírou ve spravedlivý svět nabýval záporné hodnoty. Hodnota tohoto vztahu byla poměrně nízká. Možné vysvětlení může mít souvislost s tzv. transferem víry ve spravedlivý svět z rodičů na děti, jak jej popisují Schonpflug a Bilz (2004) ve své studii. Modelová situace zjištěného negativního vztahu by mohla mít následující podobu: rodiče mají s dětmi dobrý vztah a míra citové vazby je poměrně vysoká, přesto jsou rodiče přesvědčeni, že svět je nespravedlivý a tuto představu o nespravedlnosti předávají svým dětem.

Výsledky jak korelační tak i regresní analýzy ukazují souvislost mezi osobní vírou ve spravedlivý svět a neuroticismem. To znamená, že lidé, kteří jsou přesvědčeni, že události v jejich životě jsou spravedlivé, méně podléhají negativním náladám a mají méně problémů s adaptabilitou narozdíl od osob s nízkou vírou ve spravedlivý svět. Toto zjištění se potvrzuje i v případě, že vztah kontrolujeme na vliv dalších sledovaných proměnných. Ukazuje se také, že adolescenti, kteří věří, že se jim v životě stávají dobré věci, jsou více přátelští a více důvěřují ostatním. Toto zjištění je v souladu s poznatky Bègue (2002); Fink a Guttenplan (1975, cit. dle Rubin & Peplau, 1975). Osobnostní dimenze otevřenost na rozdíl od našich předpokladů nevykazovala v korelačním matici vztah ani s jednou dimenzí víry ve spravedlivý svět. V regresní analýze se však projevila slabá, ale signifikantní schopnost této dimenze osobnosti predikovat PBJW-R. To znamená, že souvislost můžeme potvrdit, ale je zapotřebí poukázat na zásadní vliv neuroticismu, rodičovské citové vazby a přívětivosti na tento vztah.

V regresní analýze se dále ukázalo, že rodičovská citová vazba je specifickým signifikantním prediktorem PBJW-R. Ve výsledném modelu byly

zahrnuty jako prediktory proměnné GBJW-R, citové vazby a osobnostní proměnné NEO. Ukázalo se, že tento model je schopný predikovat 46% rozptylu u chlapců a 40% rozptylu u dívek. To znamená, že PBJW má specifickou osobní složku, kterou lze predikovat pomocí vztahu s rodiči (citová vazba).

Dále se nám v našem regresním modelu neprokával rozdíl mezi chlapci a děvčaty jak ve struktuře tak z pohledu zjištěných hodnot.

Pokud ve stručnosti shrneme naše zjištění, dospějeme k potvrzení, že citová vazba, potažmo důvěra, která je obsažena v rodinném prostředí, úzce souvisí (je v pozitivním vztahu) s tím, jak hodnotí dospívající události v jejich životě z hlediska spravedlnosti.

10.0 Studie 3: Víra ve spravedlivý svět, psychosociální zátěž a depresivita v adolescenci

Cíl studie

V souvislosti s dosavadními poznatky o vztazích mezi vírou ve spravedlivý svět a duševním zdravím předpokládáme vztahy mezi vírou ve spravedlivý svět a depresivitou. V naší studii nepoužíváme depresivitu ve smyslu psychiatrické diagnózy, ale zaměřujeme se na negativní náladu a pocity respondentů. V souladu s Ritter, Benson a Snyder (1990) předpokládáme negativní korelaci mezi vírou ve spravedlivý svět a depresivitou. Naším cílem je dále popsat model vztahů mezi depresivitou, vnímanou zátěží a vírou ve spravedlivý svět.

Ritter et al. (1990) v obdobné studii vycházeli z předpokladu, že lidé, kteří věří ve spravedlivý svět, budou méně depresivní. V jejich studii postavené na průřezových datech, autoři pojmají depresivitu jako reakci na chronické stresory, tzn. jako závisle proměnnou. Jejich model zahrnoval jako prediktory pocit kontroly nad vlastním životem a víru ve spravedlivý svět. Výsledky prokazují, že tyto dva sledované prediktory jsou na sobě nezávislé. Víra ve spravedlivý svět je negativně korelována s depresivitou a vstupuje do vztahu mezi ekonomickými obtížemi, věkem a depresivitou sledovaných respondentů.

Naším záměrem je prozkoumat vztahy mezi vírou ve spravedlivý svět a depresivitou z odlišného pohledu. Předpokládáme, že depresivita je v kontextu víry ve spravedlivý svět a prožívané zátěže spíše prediktorem, který má přímý vliv na míru závažnosti člověkem vnímaných problémů. Do tohoto vztahu bude podle našich předpokladů zasahovat víra ve spravedlivý

svět (jako stabilní osobnostní konstrukt) ve smyslu snižování efektu depresivity na vnímané problémy.

Cíl výzkumu

Dosud prezentované poznatky prokazují souvislost víry ve spravedlivý svět s duševním zdravím, to znamená i s negativní afektivitou – depresivitou a též s mírou prožívané psychosociální zátěže. Depresivita přitom vystupuje jako stabilní osobnostní rys, víra ve spravedlnost se jeví také jako rysová stabilní charakteristika (Dalbert, 2001). Oproti těmto dvěma konstruktům zahrnuje míra prožívané psychosociální zátěže výrazně větší podíl situačně determinovaného rozptylu – stabilita jednotlivých dimenzí metody použité v této studii je v rozmezí r od 0,33 po 0,54.

Domníváme se tedy, že míra prožívané zátěže je situační charakteristikou, která je do značné míry spoluurčována depresivitou coby tendencí přijímat zátěž jako závažnější. Pokud platí předpoklad o pozitivním vlivu víry ve spravedlnost na kapacitu zvládání, potom by měla víra ve spravedlnost modulovat souvislost depresivity a míry prožívané zátěže jako protektivní faktor. Z formálního hlediska se tedy bude jednat o tzv. mediační model (Baron & Kenny, 1986; Kenny, 2009).

Zjednodušeně řečeno, předpokládáme že, víra ve spravedlnost bude účinně snižovat vliv depresivity na míru prožívané psychosociální zátěže. Cílem studie je prověřit tuto hypotézu.

Výzkumný vzorek

Výzkumný vzorek jsme představili v kapitole 7.0.

Metody

Víra ve spravedlivý svět

Pro zjišťování víry ve spravedlivý svět byly využity škály PBJW-R a GBJW-R viz kapitola 8.0 Studie 1: Charakteristika metody pro zjišťování víry ve spravedlivý svět

MFQ

Dotazník nálady a pocitů (The Mood and Feelings Questionnaire - MFQ; Sund, Larsson & Wichstrom, 2001): jedná se o upravenou a zkrácenou 15-ti položkovou pilotovanou verzi škály depresivity. Dotazník se ptá na to, jak se respondent/ka cítil/a během posledních 14 dnů. Respondenti poté hodnotí tvrzení typu „Cítil/a jsem se mizerně“; „Měl/a jsem pocit, že mě v budoucnosti nic dobrého nečeká“ na tříbodové škále ano/ občas / vůbec ne (více o metodě viz Masopustová, Michalčáková, Lacinová & Ježek, 2008). Vnitřní konzistence škály u tohoto výběru (Cronbachovo alfa) je $\alpha = 0,88$.

Depresivita jako stabilní rys osobnosti

Naše studie vychází z předpokladu depresivity (depresivní nálada a depresivní pocity) jako rysové charakteristiky, která je stabilní v čase, jak dokládá například studie Sund, Larsson a Wichstrom (2001) využívající stejný dotazník. Autoři dokládají dobrou test-retest korelaci pro interval tři týdnů ($r=0,84$) a tří měsíců ($r=0,80$) na vzorku 2560 respondentů. Studie

věnující se depresivní náladě opakovaně potvrzují stabilitu tohoto fenoménu. Například autorům Holsen, Kraft & Vittersø (2000) se podařila prokázat stabilita depresivní nálady v rozmezí 6-ti let (ve 13, 15, 18, 19 věku jednotlivých respondentů). K podobnému závěru dospěli i Devine, Kempton a Forehand (1994) u respondentů v rozmezí 13 až 19-ti let. Jejich výsledky ukazují, že depresivní symptomatologie je relativně stabilní a že depresivní nálada během adolescence je asociována s různými problémy v pozdějším životě (predikuje nižší úroveň self-esteem a prosociálních kompetencí). Depresivita tedy není v tomto textu podávána v distinkci norma versus patologie, ale jako osobnostní rys úzce související též s anxiétou, respektive negativní afektivitou. Bagley (1980) v této souvislosti užil termínu „general psychoneurosis“, který reflektuje fakt, že symptomatika depresivní a anxiózní složky je u běžné populace úzce spojena a při užití pouze sebehodnotících škál nelze tyto dvě složky účelně odlišit.

CTK

Dotazník CTK (blíže Kohoutek, Mareš & Ježek, 2008) sleduje strukturu psychosociální zátěže a preferované strategie zvládání. Metoda je v současné době ve vývoji a na základě poznatků ze studie ELSPAC a satelitních projektů dochází k postupným úpravám. Pracovní verze pro účely této práce byla prověřena konfirmatorní faktorovou analýzou dat studie ELSPAC z vln vyšetření v patnácti a sedmnácti letech věku respondentů. Tato metoda má dvě části. V naší studii využíváme pouze první část metody nazvané:

Prožívaná psychosociální zátěž: respondenti reportují o svých „problémech“ v běžném životě, a to ve čtyřech doménách: a) míra vnímané zátěže ve vzdělávání se týká problémů ve škole, tj. konfliktů s učiteli a náročnosti učiva, respektive selhávání v plnění požadavků školy (8 položek, $\alpha = .70$; např., „Často nosím poznámky“); b) problémy v rodině zahrnují konflikty mezi členy rodiny, stresující události v rodině bez specifického

určení a pocit diskomfortu v rodinném soužití (9 položek, $\alpha = .69$; např. „Hádáme se s rodiči“); c) problémy s vrstevníky analogicky popisují vztahové potíže se spolužáky, pocit nepochopení a nedostatku přátel (4 položky, $\alpha = .72$; např. „Někteří z mých vrstevníků se ke mně chovají nepřátelsky“); d) poslední dimenze zahrnuje prožívané potíže ve vztahu k vlastnímu vývoji, pocitům a schopnostem; můžeme uvažovat o problémech v oblasti „adaptace Já“ (5 položek, $\alpha = .62$; např. „Nevím si rady s některými svými pocity, které jsem dříve neznal/a“).

Ve všech případech byly vytvořeny průměrové škály. Koeficienty vnitřní konzistence škál (Cronbachovo Alfa) se pohybují v rozmezí od $\alpha = 0,62$ po $0,72$. Lze říci, že výsledky reflektují stav rozpracovanosti metody, pro výzkumné účely jsou však škály použitelné. Pro účely analýz použitých v našem výzkumu jsou jednotlivé domény prožívané zátěže užity jako manifestní proměnné k odhadu latentní proměnné „obecná psychosociální zátěž“. Souhrnná vnitřní konzistence takto vytvořené kumulativní škály z manifestních proměnných je $\alpha = 0,66$.

Výsledky

Popisné statistiky

Tabulka č 12 podává přehled o korelační matici latentních proměnných, deskriptivní statistiky použitých škál jsou uvedeny tamtéž (vyšší hodnoty vždy znamenají vyšší míru znaku).

Tabulka č. 12. Deskriptivní statistika a korelační matice latentních proměnných

	M	SD	GBJW	PBJW	MFQ	Míra prožívané zátěže
GBJW	3.45	.84	(0.74)			
PBJW	4.10	.71	0,52**	(0.77)		
MFQ	1.42	.36	-0,15**	-0,34**	(0,88)	
Míra prožívané zátěže	.69	.33	-0,21**	-0,41**	0,60**	(.66)

Pozn. Koeficient Cronbachovo Alpha je umístěn v závorkách na diagonále.

* $p < .05$, ** $p < .01$.

(GBJW – Obecná víra ve spravedlivý svět; PBJW – Osobní víra ve spravedlivý svět; MFQ – Dotazník nálady a pocitů – depresivita)

Zřetelně patrná je úzká souvislost obou aspektů víry ve spravedlivý svět způsobená zřejmě společným „g-faktorem“. Obecná víra ve spravedlnost souvisí s depresivitou a prožívanou zátěží jen marginálně, silnější je souvislost osobního aspektu víry ve spravedlnost s těmito proměnnými. Samotná míra psychosociální zátěže je dle očekávání ve vztahu s depresivitou vcelku výrazně.

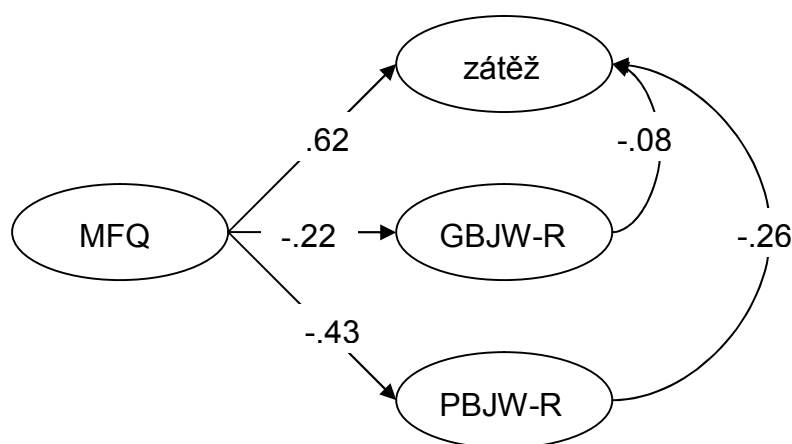
Mediační model

Ověření mediační hypotézy proběhlo v programu LISREL 8.80. Odhad parametrů modelu jsme prováděli pomocí metody maximální věrohodnosti, analyzována byla kovarianční matice.

Jednotlivé latentní proměnné jsou v modelu odhadovány z tzv. „balíčků“ („parcels“; blíže např. Hall, Snell & Foust, 1999) vytvořených jako součtové skóry vždy několika položek škály. V případě prožívané psychosociální zátěže jsou jako „balíčky“ použity jednotlivé subškály. Kovariance reziduálních proměnných jsou v modelu potlačeny; jedinou výjimkou jsou kovariance mezi rezidui dvou aspektů víry ve spravedlivý svět. Díky povolení těchto kovariancí je společný rozptyl proměnných fixován mimo vztahy latentních proměnných a tak je ve vlastním strukturním modelu (modelu latentních proměnných) ošetřena kolinearita obecné a osobní víry ve spravedlnost.

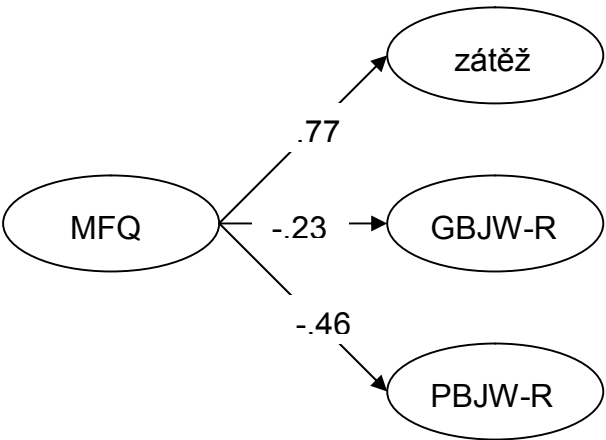
Mediační model je formulován s depresivitou jako primárním prediktorem, prožívanou psychosociální zátěží jako závisle proměnnou a osobním a obecným a osobním aspektem víry ve spravedlnost jako mediátory. Graf č. 6 přibližuje formální podobu modelu.

Graf č. 6. mediační model sledovaných proměnných (MFQ, Prožívaná psychosociální zátěž, GBJW-R, PBJW-R)

(GBJW-R – Obecná víra ve spravedlivý svět; PBJW-R – Osobní víra ve spravedlivý svět; MFQ – Dotazník nálady a pocitů – depresivita; zátěž – Prožívaná psychosociální zátěž)

Graf č. 7. Regresní model sledovaných proměnných (MFQ, Prožívaná psychosociální zátěž, GBJW-R, PBJW-R)

(GBJW-R – Obecná víra ve spravedlivý svět; PBJW-R – Osobní víra ve spravedlivý svět; MFQ – Dotazník nálady a pocitů – depresivita; zátěž – Prožívaná psychosociální zátěž)

Za předpokladu, že platí mediační hypotéza, by měla být determinace zátěže depresivitou v modelu s povolenou mediací (tzn. s volnými regresními parametry mezi aspekty víry ve spravedlnost a prožívanou zátěží) nižší než v modelu s pouze přímým účinkem („regresní model“). Rovněž by mediační model měl vykazovat lepší výsledky testů dobré shody. Konfrontace výsledků obou modelů je uvedena v tabulkách č. 13 a 14.

Tabulka č. 13. Standardizované regresní parametry

Parametr	Regresní model	Mediační model
Depresivita – > zátěž	.77	.62
Depresivita – > obecná víra ve spravedlnost	-.23	-.22
Depresivita – > osobní víra ve spravedlnost	-.46	-.43
Obecná víra ve spravedlnost – > zátěž	-	-.08
Osobní víra ve spravedlnost – > zátěž	-	-.26

Tabulka č. 14. Výsledky testů dobré shody

Test dobré shody	Regresní model	Mediační model
Chi Square/df ratio	101,37/38=2,67	86,78/36=2,41
RMSEA	0,072	0,066
Hoelter's (critical) N	201.39	227,01
Standarized RMR	0,056	0,015
GFI	0,95	0,95
AGFI	0,91	0,91
Rozdíl ve shodě modelů s daty vyjádřený χ^2 je statisticky významný ($\Delta\chi^2=14,59$; $\Delta df=2$; $p<0.01$)		

Z rozdílů regresních parametrů je možné usoudit, že osobní víra ve spravedlnost je částečným slabým mediátorem vlivu depresivity na prožívanou míru zátěže, a to ve smyslu protektivního faktoru. O úplnou mediaci se nejedná, regresní parametr depresivita $\rightarrow$ zátěž byl v mediačním modelu redukován jen částečně. Obecná víra ve spravedlnost se v mediačním modelu uplatňuje pouze marginálně.

Výsledky testů dobré shody podporují mediační model jako lépe odpovídající datům, rozdíly jsou zřetelné. I regresní model je však z hlediska shody s daty vcelku přijatelný, což vnímáme jako důsledek relativně slabého mediačního účinku aspektů víry ve spravedlnost.

Diskuse studie 3

Naším cílem bylo v souladu s dosavadními vědeckými poznatky otestovat souvislost víry ve spravedlivý svět s jedním aspektem duševního zdraví a to mírou subjektivně prožívané psychosociální zátěže. Dospěli jsme k poznání, že navržený mediační model odpovídá použitým datům lépe než regresní model. To znamená, že osobní víra ve spravedlivý svět je částečným mediátorem vlivu depresivity na prožívanou míru zátěže. Jinými slovy se nám podařilo prokázat, že jedinci, kteří věří v osobní rovině ve spravedlivý svět a vykazují depresivní symptomy, subjektivně reportují menší psychosociální zátěž než lidé, jejichž úroveň osobní víry ve spravedlivý svět je nižší. Pro obecnou víru ve spravedlivý tento model vykazoval pouze okrajový vliv.

Souhrnně můžeme na základě našeho výzkumu poukázat na několik skutečností.

Souhlasně s Lipkus, Dalbert & Siegler (1996) jsme zjistili především vztahy mezi osobní vírou ve spravedlivý svět a duševním zdravím. V korelační matici je zřetelná výrazně vyšší souvislost mezi osobní vírou ve spravedlivý svět a sledovanými aspekty duševního zdraví (depresivita a míra prožívané zátěže) než je tomu v případě obecné víry ve spravedlivý svět. Toto zjištění se dále potvrzuje i ve strukturním modelu mediačního vlivu osobní víry ve spravedlivý svět na míru prožívané zátěže. Znamená to tedy, že pro jedincovo duševní zdraví (jeho subjektivní prožívání problémů) je důležitější přesvědčení o spravedlnosti, které se odehrává v jeho vlastním životě a obecné přesvědčení o spravedlnosti ve světě působí zřejmě jen zprostředkovaně či marginálně.

Jak již bylo zmíněno v teoretické části, dospěli autoři Ritter et al. (1990) k negativní korelaci mezi vírou ve spravedlivý svět a depresivními pocity jedince. Tito autoři pracovali s dotazníkem Rubin a Peplau Scale,

která se zaměřuje na konkrétní oblasti života, ve kterých respondent hodnotí, zda jsou spravedlivé či ne (například při známkování studentů ve škole, rodiče při trestání dětí, jestli jsou odsouzeni nevinní atd.). U této škály se tedy nejedná ani o obecnou a ani o osobní víru ve spravedlivý svět v tom smyslu, jak ji používáme v naší studii, což v konečném důsledku mohlo vést k odlišným výsledkům. Rozdíl spočívá především v dimenzi obecné víry ve spravedlivý svět, která není ve vztahu s depresivitou tak, jak by se dalo očekávat. Dotazník obecné víry ve spravedlivý svět vznikl právě v reakci na kritiku Rubin a Peplau Scale ve snaze získat obecnější konstrukt stojící nad konkrétními situacemi (Dalbert 2001, Schmitt, 1997). V naší studii se přímý vztah mezi depresivitou a vírou ve spravedlivý svět dále komplikuje. Za prvé díky rozdělení na osobní a obecnou víru ve spravedlivý svět, kdy každá z těchto dvou složek vykazuje odlišnou míru korelace s depresivitou. Za druhé jsme na základě teoreticky zdůvodněného mediačního modelu dospěli k potvrzení mediačního vztahu mezi osobní vírou ve spravedlivý svět a depresivitou díky společnému rozptylu s proměnnou subjektivně prožívané zátěže.

Omezení naší studie plyne především z použitých průřezových dat. Na jejich základě nelze hovořit o kauzálních vztazích, pouze můžeme konstatovat zjištěné souvislosti. Pokud budeme vycházet z předpokladu depresivity jako stabilní rysové charakteristiky, která se v čase zásadně nemění a nelze tedy předpokládat, že bude ovlivňována vírou ve spravedlivý svět, můžeme dále spekulovat o dynamice a závislosti jednotlivých proměnných. Náš model by bylo možno v dynamickém obraze popsat následovně: depresivní nálada vede k vidění světa optikou problémů, jedinec se zaměřuje především na problémy, dramatizuje malicherné události jako problémy a v hojné míře o nich vypovídá. Dle našeho modelu do tohoto vztahu vstupuje osobní přesvědčení o spravedlnosti ve vlastním životě, které účinně brání a mírní zveličování jednotlivých problémů.

11.0 Závěr

Konstrukt víry ve spravedlivý svět není v povědomí odborné psychologické veřejnosti zcela běžný, i když se ukazuje, že pro život jedince má důležitý význam. V této práci jsme se snažili postupovat od obecného vymezení pojmů, hledali jsme filozofické kořeny úvah nad spravedlností a přes perspektivu sociálněvědních oborů jsme se dostali až k vymezení tohoto konstruktu v rámci psychologie. Z teoretické části vyplývá, že víra ve spravedlivý svět má souvislosti především s oblastmi duševního zdraví, kdy působí jako protektivní faktor, má pozitivní vliv na prožívání stresu, zlosti, má pozitivní vliv na self-esteem, důvěru, orientaci na budoucnost a v konečném důsledku i na výkonové chování.

Ve výzkumné části, která čerpala z dat sesbíraných v rámci patnáctiletého šetření longitudinální studie ELSPAC, jsme se pak zaměřili na prozkoumání samotné metody zjišťování víry ve spravedlivý svět, dále na souvislosti spojené s vývojem tohoto konstruktu u jedince v kontextu rodiny a citové vazby. Třetí část empirického zkoumání se věnovala souvislostem mezi vírou ve spravedlivý svět a duševním zdravím. Konkrétně jsme se zaměřovali na funkci víry ve spravedlivý svět, která působí jako faktor zmírňující vliv depresivity na prožívání psychosociální zátěže.

V části věnované metodě, jsme se věnovali třem škálám: obecná víra ve spravedlivý svět, osobní víra ve spravedlivý svět a víra v nespravedlivý svět. Dospěli jsme ke čtyřem hlavním poznatkům. Ukázalo se, že A) osobní víra ve spravedlivý svět a obecná víra ve spravedlivý svět jsou poměrně stabilní konstrukty. B) Z faktoru obecné víry ve spravedlivý svět v neredukované podobě se vyčlenil další faktor podporující úvahy o konečné spravedlnosti a budoucí kompenzaci. C) Problematickým se ukázal

konstrukt víry v nespravedlivý svět, který vykazoval poměrně slabou shodu s daty. D) Z původních položek použitých v dotazníku se nám podařilo vytvořit dvě základní škály obecné víry ve spravedlivý svět (GBJW-R) a osobní víry ve spravedlivý svět (PBJW-R) odpovídající teoretickým předpokladům.

Ve druhé výzkumné studii jsme se zaměřili na vztah mezi osobní vírou ve spravedlivý svět (PBJW-R) a úrovní rodičovské citové vazby z pohledu dospívajících (IPPA). Výsledky korelací ukazují, že obě sledované dimenze víry ve spravedlivý svět (GBJW-R a PBJW-R) jsou v pozitivním vztahu s rodičovskou citovou vazbou. Při další analýze sledovaných proměnných a jejich vztahů jsme dospěli k závěru, že užší vztah můžeme sledovat mezi rodičovskou citovou vazbou a osobní vírou ve spravedlivý svět. V následné regresní analýze se ukázalo, že rodičovská citová vazba je specifickým signifikantním prediktorem osobní víry ve spravedlivý svět (PBJW-R), což znamená, že osobní víra ve spravedlivý svět má specifickou složku, kterou lze predikovat pomocí vztahu s rodiči. Tento výsledný model byl schopný predikovat 46% rozptylu u chlapců a 40% rozptylu u dívek. Výsledky dále nenaznačují, že by existoval rozdíl mezi chlapci a dívkami jak ve struktuře vztahů mezi proměnnými tak v úrovni zjištěných hodnot.

Pokud shrneme naše zjištění, dospějeme k závěru, že představy dospívajících o rodičovské citové vazbě vykazují silnou souvislost především s tím, co si dospívající myslí o vlastním životě a tom jak moc věří, že jsou situace v jejich osobním životě spravedlivé.

Ve třetí studii jsme se zaměřili na problematiku duševního zdraví dospívajících. Naší snahou bylo zjistit, zda víra ve spravedlivý svět účinně snižuje vztah mezi depresivitou a mírou prožívané psychosociální zátěže. Výsledky naše předpoklady potvrdily. Ukázalo se, že osobní víra ve spravedlivý svět je částečným mediátorem vlivu depresivity na prožívanou míru zátěže. Podařilo se nám prokázat, že depresivní jedinci, kteří v osobní rovině věří ve spravedlivý svět, reportují menší úroveň vnímané

psychosociální zátěže narozdíl od těch, jejichž osobní víra ve spravedlivý svět je nízká.

U třetí studie můžeme také porovnat využití revidované metody GBJW-R a PBJW-R s výsledky studie, která využívala nerevidované škály víry ve spravedlivý svět. Ve srovnání s již publikovanou studií, která řešila stejnou problematiku a využívala k tomu shodný postup (Dalajka & Širůček, 2010), jsme dospěli k závěru, že výsledky obou studií jsou téměř shodné a využití jak nerevidované tak revidované verze škál vedlo ke srovnatelným poznatkům. Sledovaný jev – mediační efekt osobní víry ve spravedlivý svět byl výraznější při využití nerevidované verze škál.

Pro dodatečné srovnání proměnných využitých v této práci jsou korelační matice všech použitých proměnných uvedeny v přílohách.

Omezení

Je zapotřebí poukázat na omezenou generalizaci našich zjištění, která spočívá ve specifčnosti našeho vzorku. Jak již bylo zmíněno v popisu vzorku, jedná se o specifický vzorek charakteristický vysokou angažovaností rodičů do procesu výchovy a vysokou motivovaností respondentů a rodičů ke spolupráci. V průběhu jednotlivých vln šetření, došlo k poměrně velkému úbytku.

Další omezení plyne z průřezových dat, které byly v těchto studiích použity. Proměnná víry ve spravedlivý svět byla do studie ELSPAC zařazena ve vlně patnáctiletého vyšetření. Tato proměnná byla pak opět zařazena do vyšetření v devatenácti letech věku respondentů. Sběr dat v této vlně započal v květnu 2010 a v současné době stále probíhá (září 2010). S tímto opětovným sběrem dat souvisejí i výhledy na další výzkum do budoucnosti.

Možnosti dalšího výzkumu

Třetí studie otevírá otázku stability či kontextuální podmíněnosti

osobní víry ve spravedlivý svět. Jak jsme již uvedli v teoretické části, o víře ve spravedlivý svět se uvažuje jako o osobnostní dispozici, která je stabilní v čase a napříč situacím (Dalbert, 2001). Podrobnější prozkoumání by bylo vhodné v dimenzi osobní víra ve spravedlivý svět. Tento konstrukt se jeví jako stabilní napříč přímou konfrontací s (ne)spravedlností (Dalbert, 1999), dynamika tohoto konstruktu není jednoznačně popsána. Otázkou zůstává, za jakých předpokladů, či zdali vůbec, dochází ke změnám této charakteristiky. U obecné víry ve spravedlivý svět je k dispozici více studií prokazujících stabilitu (Schneider et al., 1987, cit. dle Dalbert, 2001; Dalbert & Schneider, 1995; cit. dle Dalbert, 2001; Overcash et al., 1996). U osobní víry ve spravedlivý svět je tato oblast zmapována poměrně málo. Dostupná zjištění nás vedou k úvahám, zda není osobní víra ve spravedlivý svět spíše situační, kontextuální složkou víry ve spravedlivý svět, která je proměnlivá v čase. Její změna by mohla probíhat s jistou setrvačností. Lze například předpokládat, že jedinec nebude ovlivněn pouze jednou událostí (což bylo předmětem studie Dalbert, 1999), ale na základě série pocíťovaných nespravedlností postupně dospěje k vnitřnímu přeformulování vlastních přesvědčení. Naše studie se týká vzorku 15-ti letých adolescentů. Pro toto období jsou typické značné psychosociální změny. Je možné, že v tomto období bude docházet i k proměnám víry ve spravedlivý svět, na což by se mohl zaměřit další výzkum soustředící se na dva odlišné konstrukty osobní a obecné víry ve spravedlivý svět.

Další otázkou, která již byla částečně předestřena v teoretické části práce je vztah mezi konstrukty víry ve spravedlivý svět a „centrality of justice“. Tyto dva konstrukty se vzájemně doplňují. Dá se například předpokládat, že člověk, který vysoce skóruje v JCS (tzn. ten, který se zajímá o spravedlnost a znepokojuje ho, když události v jeho okolí spravedlivé nejsou) a při tom je přesvědčen o nespravedlnosti ve světě, se bude aktivně angažovat v boji proti nespravedlnosti. Pokud se však o spravedlnost zajímat nebude (bude skórovat v JCS nízko) a bude věřit, že

svět je nespravedlivý, pak jeho vnitřní přesvědčení povede spíše k pasivitě a nespokojenosti. Z uvedené úvahy vyplývá, že možné kombinace hodnot obou konstruktů vyvolává mnohé otázky, které na podrobnější empirické zkoumání ještě čekají.

Přínos pro poznatkovou základnu oboru a přínos pro praxi

Vzhledem k velkému množství dílčích výzkumů a studií v psychologii, které nesou v názvu pojem spravedlnost, bylo naším cílem dostupné poznatky přehledně uspořádat a popsat v různých souvislostech. V teoretické části jsme vytvořili tři základní linie (oblasti), které reflektují dosavadní teoretický, ale především výzkumný zájem o téma spravedlnosti. První oblast je zaměřena na motivaci ke spravedlnosti (kapitola 3. 2. Teorie motivace ke spravedlnosti, aneb proč je důležitá spravedlnost?). Druhá oblast se věnuje hodnocení sociální spravedlnosti (kapitola 3. 3. Hodnocení spravedlnosti aneb co je spravedlivé) a samostatnou oblast víry ve spravedlivý svět (kapitola 4.0 Víra ve spravedlivý svět). Toto uspořádání usnadňuje orientaci jak z pohledu didaktických záměrů, tak z hlediska orientace v dílčích poznatcích a teoriích.

Pro případná další výzkumná šetření jsou přínosem překlad a ověření psychometrických vlastností metod víry ve spravedlivý svět. Z pohledu revidovaných verzí škál obecné víry ve spravedlivý svět (GBJW-R) a osobní víry ve spravedlivý svět (PBJW-R) jsme získali teoreticky i empiricky podložené verze, které je možné dále využívat.

Ve druhé studii jsme se snažili přispět do mozaiky vědeckých poznatků o vývoji víry ve spravedlivý svět. I když nemůžeme přímo odkazovat na kauzální vztah směrem od citové vazby k víře ve spravedlivý svět, dospěli jsme ke zjištěním, která směr popsaného vývoje naznačují. Další šetření by mohlo přinést zpřesňující výstupy.

Ve třetí studii se nám podařilo poukázat na další aspekt víry ve

spravedlivý svět a jeho vztah k duševnímu zdraví. To, že víra ve spravedlivý svět účinně snižuje silný vztah mezi depresivitou a prožíváním psychosociálních problémů, může být dále využitelné například v psychoterapeutické praxi, kde se pracuje se zvládáním depresivity a jejich projevů.

Širší možnosti využití některých konceptů spravedlnosti pro praxi spatřujeme v oblasti odměňování, konkrétně v oblasti motivace, podpory a ocenění v různých odvětvích (podniková psychologie, práce s kolektivy, vzdělávání dětí i dospělých). Z tohoto pohledu se například jeví jako velmi inspirativní poznatky a zjištění, která mají přímé využití při hodnocení žáků nejen na prvním stupni základních škol. Hodnocení by mělo probíhat více na základě projeveného úsilí či snahy než na základě výsledku, jak jsme specifikovali v části věnované distribuční spravedlnosti. Ve školství jsou využitelné i poznatky z oblasti procesuální spravedlnosti, konkrétně pak dovednost či schopnost učitelů komunikovat vlastní hodnocení žákům způsobem, kterému žáci porozumí a budou jej považovat za spravedlivé. Pocit, že se hodnocení nezakládá na principech spravedlnosti, může vést k horšímu školnímu výkonu, který nemusí odpovídat aktuálním schopnostem a možnostem a odráží spíše sníženou motivaci k výkonu.

Další oblastí, kde mohou být poznatky z výzkumu spravedlnosti přímo využity, je mediace konfliktů, kdy se obě strany dovolávají spravedlivého posouzení. Úkolem mediátora je pochopit nejen podstatu těchto konfliktů, ale také pojetí pravdy a spravedlnosti, tak jak ji chápou z perspektivy svých pozic zúčastněné strany.

Literatura:

Metody GBJW, PBJW a BUW jsou k dispozici na:

<http://www.erzwiss.uni-halle.de/gliederung/paed/ppsych/insteng.html>

Aristotelés, (1996). *Etika Níkomachova*. Aristotelé ; přeložil [a poznámkami opatřil] Antonín Kříž. 2. rozš. vyd. Praha: Rezek, 1996. ISBN 8090179673.

Abrahamson, A., Baker, L., & Caspi, A. (2002). Rebellious teens? Genetic and environmental influences on the social attitudes of adolescents. *Journal of Personality and Social Psychology*, 83, 1392-1408.

Adams, J. (1968). Effects of overpayment: Two comments on Lawler's paper. *Journal of Personality and Social Psychology*, 10, 315-316.

Altemeyer, R. (1988). *Enemies of freedom: Understanding right-wing authoritarianism*. San Francisco: Jossey-Bass.

Armsden, G. C., & Greenberg, M. T. (1987). The Inventory of Parent and Peer Attachment: Relationships to well-being in adolescence. *Journal of Youth and Adolescence*, 16, 427-454.

Bagley, C. (1980). The factorial reliability of the Middlesex Hospital Questionnaire in normal subjects. *The British journal of medical psychology*, 53, 53-58.

Baron, R., & Kenny, D. (1996). The moderator-mediator variable distinction in social psychological research: Conceptual, strategic, and statistical considerations. *Journal of personality and social psychology*, 51, 1173-1182.

- Bègue, L. (2002). Beliefs in justice and faith in people: just world, religiosity and interpersonal trust. *Personality and Individual Differences*, 32, 375-382.
- Bègue, L., & Fumey, V. (2000). Belief in a just world or self-serving strategy? *Social Behavior & Personality: An International Journal*, 28, 119 -124.
- Belk, R. W. (1998). Possessions and the Extended Self. *The Journal of Consumer Research*, 15, 139-168.
- Berlin, L., & Cassidy, J. (1999). Relations among relationships: Contributions from attachment theory and research. In J. Cassidy, & P. R. Shaver (Eds.), *Handbook of attachment: Theory, research, and clinical applications* (pp. 688-712). New York: Guilford Press.
- Black, K. A., & Schutte, E. D. (2006). Recollections of Being Loved: Implications of Childhood Experiences With Parents for Young Adults' Romantic Relationships. *Journal of Family Issues*, 27, 1459-1480.
- Boaz, D. (2002). *Liberalismus v teorii a politice*. Praha: Liberální institut.
- van den Bos, K., & Maas, M. (2009). On the Psychology of the Belief in a Just World: Exploring Experiential and Rationalistic Paths to Victim Blaming. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 35, 1567-1578.
- Bowlby, J. (1973). *Attachment and loss: Vol. 2. Separation*. New York: Basic Books.
- Bowlby, J. (1979). *The making and breaking of affectional bonds*. London: Tavistock.
- Bretherton, I., & Munholland, K. (1999). Internal working models in attachment relationships: A construct revisited. In J. Cassidy & P. R. Shaver (Eds.), *Handbook of attachment: Theory, research, and*

clinical applications (pp.89-111). New York: Guilford Press.

- Buchanan, A., & Mathieu, D. (1986). Philosophy and Justice. In R. L. Cohen (Ed.), *Justice: Views from the social sciences* (pp. 11-43). New York: Plenum Press.
- Butler, S., Fearon, P., Atkinson, L., & Parker, K. (2007). Testing an Interactive Model of Symptom Severity in Conduct Disordered Youth: Family Relationships, Antisocial Cognitions, and Social-Contextual Risk. *Criminal Justice and Behavior*, 34, 721-738.
- Callan, M. J., Ellard, J. H., Will Shead, N., & Hodgins, D. C. (2008). Gambling as a Search for Justice: Examining the Role of Personal Relative Deprivation in Gambling Urges and Gambling. *Behavior Personality and Social Psychology Bulletin*, 34, 1514-1529.
- Catlin, G., & Epstein, S. (1992). Unforgettable experiences: the relation of life events to basic beliefs about self and world. *Social cognition*, 10, 189-209.
- Collins, N. L., & Read, S. J. (1990). Adult attachment, working models, and relationship quality in dating couples. *Journal of Personality and Social Psychology*, 58, 644-663.
- Connors, J., & Heaven, P. C. (1987). Authoritarianism and just world beliefs. *Journal of Social Psychology*, 127, 345-346.
- Cook, K., & Hegtvedt, K. (1983). Distributive justice, equity, and equality. *Annual Review of Sociology*, 9, 217-241.
- Correia, I., & Vala, J. (2003). When will a victim be secondarily victimized? The effect of observer's belief in a just world, victim's innocence and persistence of suffering. *Social Justice Research*, 16, 379-400.
- Correia, I., & Vala, J. (2004). Belief in a just world, subjective well-being and trust of young adults. In C. Dalbert & H. Sallay (Eds.), *Belief in a just world, subjective well-being and trust of young adults*. (pp. 85-

100). Routledge.

- Correia, I., Vala, J., & Aguiar, P. (2001). The effects of belief in a just world and victim's innocence on secondary victimization, judgements of justice and deservingness. *Social Justice Research, 14*, 327-342.
- Costa, P. T, Jr., & McCrae, R. R. (1988). Personality in adulthood: A six-year longitudinal study of self-reports and spouse ratings on the NEO Personality Inventory. *Journal of Personality and Social Psychology, 54*, 853 – 863.
- Costa, P. T, Jr., & McCrae, R. R. (1989). *The NEO-PI/NEO-FFI manual supplement*. Odessa, FL: Psychological Assessment Resources.
- Costa, P. T, Jr., & McCrae, R. R. (1992). Normal personality assessment in clinical practice: The NEO Personality Inventory. *Psychological Assessment, 4* (1), 5 – 13.
- Crozier, S., & Joseph, S. (1997). Religiosity and Sphere-Specific Just World Beliefs in 16- to 18-Year-Olds. *Journal of Social Psychology, 137*, 510 – 513.
- Dalajka, J. (2006). Jak si představují třináctiletí spravedlnost? In M. Blatný, D. Voboril, P. Kveton, M. Jelínek & V. Sobotková (Eds.), *Sociální procesy a osobnost 2005: sborník příspěvků* (pp. 53-62). CD-R. Brno : Psychologický ústav AV ČR.
- Dalajka, J., & Širůček, J. (2010). Víra ve spravedlivý svět, psychosociální zátěž a depresivita v adolescenci: mediační model. *E-psychologie, 4* (1), 1-15.
- Dalbert, C. (1997). Coping with an unjust fate: The case of structural unemployment. *Social Justice Research, 10*, 175-189.
- Dalbert, C. (1998). Belief in a just world, well-being, and coping with an unjust fate. In L. Montada & M. J. Lerner (Eds.), *Responses to victimizations and belief in a just world* (pp. 87–105). New York:

Plenum Press.

Dalbert, C. (1999). The World is More Just for Me than Generally: About the Personal Belief in a Just World Scale's Validity. *Social Justice Research, 12*, 79-98.

Dalbert, C. (2001). *The justice motive as a personal resource: Dealing with challenges and critical life events*. New York: Plenum Press.

Dalbert, C. (2002). Beliefs in a Just World as a Buffer Against Anger. *Social Justice Research, 15*, 123-145.

Dalbert, C. (2004). The implications and functions of just and unjust experiences in school. In C. Dalbert & H. Sallay (Eds.), *The Justice Motive in Adolescence and Young Adulthood* (pp. 117-134). New York: Routledge.

Dalbert, C., & Maes, J. (2002). Belief in a Just Word as a Personal Resource in School. In M. Ross & D. T. Miller (Eds.), *The Justice Motive in Everyday Life* (pp. 365-381). New York: Cambridge University Press.

Dalbert, C., & Schneider, A. (1995). *Die Allgemeine Gerechte-Welt-Skala: Dimensionalität, Stabilität & Fremdurteiler-Validität* (Berichte aus der Arbeitsgruppe "Verantwortung, Gerechtigkeit, Moral" Nr.86). Trier: Universität Trier, Fachbereich I - Psychologie.

Dalbert, C., & Filke, E. (2007). Belief in a Personal Just World, Justice Judgments, and Their Functions for Prisoners. *Criminal Justice and Behavior, 34*, 1516-1527.

Dalbert, C., & Radant, M. (2004). Parenting and young adolescents' belief in a just world. In C. Dalbert & H. Sallay (Eds.), *The justice motive in adolescence and young adulthood: Origins and consequences* (pp. 11-25). London, UK: Routledge.

Dalbert, C., Sallay, H. (Eds.). (2004): *The Justice Motive in Adolescence*

and Young Adulthood: Origins and consequences. London: Routledge.

- Dalbert, C., & Stoeber, J. (2006). The personal belief in a just world and domain-specific beliefs about justice at school and in the family: A longitudinal study with adolescents. *International Journal of Behavioral Development, 30*, 200-207.
- Dalbert, C., & Katona-Sallay, H. (1996). The "Belief in a Just World" Construct in Hungary. *Journal of Cross-Cultural Psychology, 27*, 293-314.
- Dalbert, C., Lipkus, I., Sallay H., & Goch, I. (2001). A just and an unjust world: structure and validity of different world beliefs. *Personality and Individual Differences, 30*, 561-577.
- Dalbert, C., & Yamauchi, L. (1994). Belief in a just world and attitudes toward immigrants and foreign workers: A cultural comparison between Hawaii and Germany. *Journal of Applied Social Psychology, 24*, 1612-1626.
- Damon, W. (1975). Early Conceptions of Positive Justice as Related to the Development of Logical Operations. *Child Development, 46*, 301-312.
- Deutsch, M. (1975). Equity, equality, and need: what determines which value will be used as the basis of distributive justice? *Journal of Social Issues, 31*, 137-149.
- Devine, D., Kempton, T., & Forehand, R. (1994). Adolescent depressed mood and young adult functioning: A longitudinal study. *Journal of abnormal child psychology, 22*, 629-640.
- DiQuatro, A. (1986). Political Studies and Justice. In R. L. Cohen (Ed.), *Justice: Views from the social sciences* (pp. 85-116). New York: Plenum Press.

- Đuroška, T. (2004): Viera a spravodlivosť. *Československá psychologie*, 48, 330-350.
- Dzuka, J., & Dalbert, C. (2002). Mental Health and Personality of Slovak Unemployed Adolescents: The Impact of Belief in a Just World. *Journal of Applied Social Psychology*, 32, 732-757.
- Džuka, J. (2001). Viera slovenskej mládeže v spravodlivý svet. *Psychológia a patopsychológia dieťaťa*, 36, 225-239.
- Emerson, R. (1976). Social exchange theory. *Annual Review of Sociology*, 2, 335-362.
- Enright, R. D., Enright, W. F., & Lapsley, D. K. (1981). Distributive Justice Development and Social Class: A Replication. *Developmental Psychology*, 17, 826-832.
- Enright, R. D., Enright, W. F., Manheim, L. A., & Harris, B. E. (1980). Distributive Justice Development and Social Class. *Developmental Psychology*, 16, 555-563.
- Fetchenhauer, D., Jacobs, G., & Belschak, F. (2005). Belief in a Just World, Causal Attributions, and Adjustment to Sexual Violence. *Social Justice Research*, 18, 25-42.
- Fink, H. G., & Guttenplan, R. (1975). *Belief in a just world, interpersonal trust, and attitudes*. Unpublished manuscript. State University of New York at Brockport.
- Fondacaro, M., Jackson, S., & Luescher, J. (2002). Toward the assessment of procedural and distributive justice in resolving family disputes. *Social Justice Research*, 15, 341-371.
- Furnham, A. (1991). Just World Beliefs in Twelve Societies. *The Journal of Social Psychology*, 133, 317-329.
- Furman, W., Simon, V., Shaffer, L., & Bouchey, H. (2002). Adolescents' Working Models and Styles for Relationships with Parents, Friends,

- and Romantic Partners. *Child Development*, 73, 241-255.
- Furnham, A. (2003). Belief in a just world: research progress over the past decade. *Personality and Individual Differences*, 34, 795–817.
- Furnham, A., & Procter, E. (1989). Belief in a just world: Review and critique of the individual difference literature. *British Journal of Social Psychology*, 28, 365-384.
- Gecas, V. (1971). Parental Behavior and Dimensions of Adolescent Self-Evaluation. *Sociometry*, 34, 466-482.
- Greenberg, J. (1981). The justice of distributing scarce and abundant resources. In: M. Lerner & S. Lerner (Eds.), *The Justice Motive in Social Behavior: Adapting to Times of Scarcity and Change* (pp. 289-316). New York: Plenum Press.
- Griffith, W., & Sell, J. (1988). The effects of competition on allocators' preferences for contributive and retributive justice rules. *European Journal of Social Psychology*, 18, 443-455.
- Hafer, C. L. (2000). Investment in Long-Term Goals and Commitment to Just Means Drive the Need to Believe in a Just World. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 26, 1059-1073.
- Hafer, C., & Bègue, L. (2005): Experimental research on just-world theory: problems, developments, and future challenges. *Psychological Bulletin*, 131, 128-167.
- Hafer, C. L., & Correy, B. (1999). Mediators of the Relation Between Beliefs in a Just World and Emotional Responses to Negative Outcomes. *Social Justice Research*, 12, 189-204.
- Hafer, C., Bègue, L., Choma, B., & Dempsey J. (2005). Belief in a just world and commitment to long-term deserved outcomes. *Social Justice Research*, 18, 429-444.
- Hafer, C. L., Bogaert, A. F., & McMullen, S. (2001). Belief in a Just World

- and Condom Use in a Sample of Gay and Bisexual Men. *Journal of Applied Social Psychology*, 31, 1892-1910.
- Hall, R. J., Snell, A. F., & Foust, M. S. (1999). Item Parceling Strategies in SEM: Investigating the Subtle Effects of Unmodeled Secondary Constructs. *Organizational Research Methods*, 2 (3), 233-256.
- Hogan, R., & Emler, N. (1981). Retributive justice. In M. Lerner & S. Lerner (Eds.), *The Justice Motive in Social Behavior: Adapting to Times of Scarcity and Change* (pp. 125-144). New York: Plenum Press.
- Holsen, I., Kraft, P., & Vittersø, J. (2000). Stability in depressed mood in adolescence: results from a 6-year longitudinal panel study. *Journal of Youth and Adolescence*, 29, 61-78.
- Hřebíčková, M., & Urbánek, T. (2001). *NEO pětifaktorový osobnostní inventář (podle NEO Five-Factor Inventory P.T. Costy a R.R. McCrae)*. Praha: Testcentrum.
- Hunt, M. O. (2000). Status, Religion, and the "Belief in a Just World": Comparing African Americans, Latinos, and Whites. *Social Science Quarterly*, 81, 325 – 343.
- Christopher, A., Zabel, K., Jones, J., & Marek, P. (2008). Protestant ethic ideology: Its multifaceted relationships with just world beliefs, social dominance orientation, and right-wing authoritarianism. *Personality and Individual Differences*, 45, 473-477.
- Ježek, S., & Lacinová, L. (Eds.). (2008). *Fifteen-year-olds in Brno: A slice from a longitudinal self-reports*. Brno: Masaryk University.
- Joseph, S., & Stringer, M. (1998). Just World Beliefs in Northern Ireland. *Journal of Social Psychology*, 138, 263 – 264.
- Kenny, D. A. (2009). Models of Non-Independence in Dyadic Research. *Journal of Social and Personal Relationships*, 13, 279-294.
- Kleinke, C., & Meyer, C. (1990). Evaluation of rape victim by men and

- women with high and low belief in just world. *Psychology of Women Quarterly*, 14, 343-354.
- Kohlberg, L., & Hersh, R. H. (1977). Moral development: A review of the theory. *Theory Into Practice*, 1977, 16, 53-59.
- Kohoutek, T., Mareš, J., & Ježek, S. (2008). Coping in Adolescence. In S. Ježek, & L. Lacinová (Eds.), *Fifteen-Year-Olds in Brno: A Slice of Longitudinal Self-Reports*. (pp. 55-65). Brno: Masarykova univerzita.
- Lambert, E., Cluse-Tolar, T., Pasupuleti, S., Hall, D., & Jenkins, M. (2005). The impact of distributive and procedural justice on social service workers. *Social Justice Research*, 18, 411-427.
- Lambert, A. J., Burroughs, T., & Nguyen, T. (1999). Perceptions of Risk and the Buffering Hypothesis: The Role of Just World Beliefs and Right-Wing Authoritarianism. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 25, 643-656.
- Lench, H. C., & Chang, E. S. (2007). Belief in an unjust world: when beliefs in a just world fail. *Journal of Personality Assessment*, 89, 126-135.
- Lerner, M. (1965). Evaluation of performance as a function of performer's reward and attractiveness. *Journal of Personality and Social Psychology*, 1, 355-360.
- Lerner, M. J. (1977). The justice motive: Some Hypotheses as to its origins and forms. *Journal of Personality*, 45, 1-52.
- Lerner, M. J. (1980). *The Belief in a Just World: A Fundamental Delusion*. New York: Plenum Press.
- Lerner, M. (1981). The justice motive in human relations: some thoughts on what we know' and need to know about justice. In: M. Lerner & S. Lerner (Eds.), *The Justice Motive in Social Behavior: Adapting to Times of Scarcity and Change* (pp. 11-38). New York: Plenum

Press.

- Lerner, M. (2003). The justice motive: where social psychologists found it, how they lost it, and why they may not find it again. *Personality and Social Psychology Review*, 7, 389-399.
- Lerner, M., & Simmons, C. (1966). Observer's reaction to the "innocent victim": compassion or rejection? *Journal of Personality and Social Psychology*, 4, 203-210.
- Lind, E., & Earley, P. (1992). Procedural justice and culture. *International Journal of Psychology*, 27, 227-242.
- Lipkus, I. M., Dalbert, C., & Siegler, I. C. (1996). The Importance of Distinguishing the Belief in a Just World for Self Versus for Others: Implications for Psychological Well-Being. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 22, 666-677.
- Lovaš, L. (1995). Nespravodlivosť v interpersonálnych vzťahoch. *Československá psychologie*, 39(3), 203- 212.
- Maes, J. (1998). Immanent justice and ultimate justice: two ways of believing in justice. In L. Montada & M. Lerner (Eds.), *Responses to Victimizations and Belief in a Just World* (pp. 9-40). New York: Plenum Press.
- Maes, J., & Kals, E. (2002). Justice beliefs in school: distinguishing ultimate and immanent justice. *Social Justice Research*, 15, 229-244.
- Maes, J. (1998). Immanent Justice and Ultimate Justice: Two Ways of Believing in Justice. In L. Montada & M. J. Lerner (Eds.), *Responses to victimizations and belief in a just world* (pp. 9-40). New York: Plenum Press.
- Maes, J., & Kals, E. (2002). Justice Beliefs in School: Distinguishing Ultimate and Immanent Justice. *Social Justice Research*, 15, 229-244.

- Maes, J., & Kals, E. (2004). Two facets of the belief in a just world and achievement behaviour at school. In C. Dalbert & H. Sallay (Eds.), *Belief in a just world, subjective well-being and trust of young adults* (pp. 135-152). Routledge.
- Maes, J. & Schmitt, M. (1999). More on Ultimate and Immanent Justice: Results from the Research Project "Justice as a Problem within Reunified Germany". *Social Justice Research, Springer, 12*, 65-78.
- Masopustová, Z., Michalčáková, R., Lacinová, L., & Ježek, S. (2008). Depressive Symptoms in Adolescence. In S. Ježek, & L. Lacinová (Eds.), *Fifteen-Year-Olds in Brno: A Slice of Longitudinal Self-Reports*. (pp. 72-77). Brno: Masarykova univerzita.
- Mikulincer, M., & Shaver, P. R., (2007). *Attachment in Adulthood: Structure, Dynamics, and Change*. The Guilford Press.
- Mohiyeddini, C., & Montada, L. (1998). BJW and Self-Efficacy in Coping with Observed Victimization. In L. Montada & M. Lerner (Eds.), *Responses to Victimizations and Belief in a Just World* (pp. 41-54). New York: Plenum Press.
- Montada, L., & Lerner, M. (Eds.). (1998). *Responses to Victimizations and Belief in a Just World BJW and Self-Efficacy in Coping with Observed Victimization*. Plenum Publishing Corporation.
- Montada, L. (1998a). Belief in a just world: a hybrid of justice motive and self-interest? In L. Montada & M. Lerner (Eds.), *Responses to Victimizations and Belief in a Just World* (pp. 217-246). New York: Plenum Press.
- Montada, L. (1998b). Justice: just a rational choice? *Social Justice Research, 11*, 81-101.
- Montada, L. (2002). Doing justice to the justice motive. In M. Ross & D. Miller (Eds.), *The Justice Motive in Everyday Life* (pp. 41-62). Cambridge: Cambridge University Press.

- Mudrack, P. (2005). An outcomes-based approach to just world belief. *Personality and Individual Differences*, 38, 817-830.
- Muris, P., Meesters, C., van Melick, M., & Zwambag, L. (2001). Self-reported attachment style, attachment quality, and symptoms of anxiety and depression in young adolescents. *Personality and Individual Differences*, 30, 809-818.
- Nader, L., & Sursock, A. (1986). Anthropology and Justice. In Cohen, R. L. (Ed.), *Justice: Views from the social sciences*. (pp. 205-234). New York: Plenum Press.
- O'Connor, W. E., Morrisoti, T. G., McLeod, L. D., & Anderson, D. (1996). A Meta-Analytic Review of the Relationship Between Gender and Belief in a Just World. *Journal of Sociat Behavior and Personality*, 11, 141-148.
- Olson, J., Vernon, P., Harris, J., & Jang, K. (2001). The heritability of attitudes: A study of twins. *Journal of Personality and Social Psychology*, 80, 845-860.
- Oppenheimer, J. (2005). Justice and the belief in a just world: a developmental perspective. *Personality and Individual Differences*, 38, 1793-1803.
- Oskamp, S., & Schultz, P.V. (2005). *Attitudes and Opinions*. London: Lawrence Erlbaum Assoc Inc.
- Overcash, W. S., Calhoun, L. G., Cann, A., & Tedeschi, R. G. (1996). Coping with crises: an examination of the impact of traumatic events on religious beliefs. *Journal of Genetic Psychology*, 157, 455-464.
- Peplau, L. A., & Tyler, T. (1975). *Belief in a just world and political attitudes*. Paper presented at the meeting of the Western Psychological Association, Sacramento, CA.

- Piaget, J. (1932/2007). *The Moral Judgment of the Child*. New York: The Free Press.
- Ritter, C., Benson, D. E., & Snyder, C. (1990). Belief in a just world and depression. *Sociological Perspectives*, 33, 235 – 252.
- Roche, D. (2006). Dimensions of restorative justice. *Journal of Social Issues*, 62, 217-238.
- Rubin, Z., & Peplau, A. (1973). Belief in a Just World and Reactions to Another's Lot: A Study of Participants in the National Draft Lottery. *Journal of Social Issues*, 29, 73 – 93.
- Rubin, Z., & Peplau, L. A. (1975). Who Believes in a Just World? *Journal of Social Issues*, 31, 65-89.
- Rytina, S. (1986). Sociology and Justice. In R. L. Cohen (Ed.), *Justice: Views from the social sciences* (pp. 117-152). New York: Plenum Press.
- Sabbagh, C. (2003). Evaluating society's "spheres of justice": the Israeli case. *Social Psychology Quarterly*, 66, 254-271.
- Sabbagh, C., Dar, Y., & Resh, N. (1994): The structure of social justice judgments: a facet approach. *Social Psychology Quarterly*, 57, 244-261.
- Sejrková, E. (1999). Tradice brněnského longitudinálu pokračuje. *Psychológia a patopsychológia dieťaťa*, 34, 265 – 269.
- Schmitt, M. (1997). *Challenges to the construct validity of belief in a just world scales*. Berichte aus der Arbeitsgruppe "Verantwortung, Gerechtigkeit, Moral" der Universität Trier, FBI - Psychologie, Nr. 107, ISSN 1430-1148, [Vyhledáno 1.10.2006 na <http://www.gerechtigkeitsforschung.de/berichte/beri107.pdf>]
- Shmitt, M. J. (1998). Methodological Strategies in Research to Validate

- Measures of Belief in a Just World. In L. Montada & M. Lerner (Eds.), *Responses to Victimizations and Belief in a Just World* (pp. 187-216). New York: Plenum Press.
- Schneider, A., Meissner, A., Montada, L., & Reichle, B. (1987). Validierung von Selbstberichten über Fremdratings. E.S.–Bericht Nr. 5 (= *Berichte aus der Arbeitsgruppe "Verantwortung, Gerechtigkeit und Moral" Nr. 41*). Trier: Universität Trier.
- Schönpflug, U., & Bilz, L. (2004). Transmission of the belief in a just world in the family. In C. Dalbert & H. Sallay (Eds.), *The justice motive in adolescence and young adulthood: Origins and consequences* (pp. 43-63). London: Routledge.
- Schroeder, D., Steel, J., Woodell, A., & Bembeneck, A. (2003). Justice within social dilemmas. *Personality and Social Psychology Review*, 7, 375-387.
- Simmons, C. H. (1981). Theoretical Issues in the Development of Social Justice. In M. Lerner & S. Lerner (Eds.). *The Justice Motive in Social Behavior: Adapting to Times of Scarcity and Change* (pp. 41-56). New York: Plenum Press.
- Skitka, L. (2003): Of different minds: an accessible identity model of justice reasoning. *Personality and Social Psychology Review*, 7, 286-297.
- Skitka, L., & Crosby, F. (2003). *Trends in the social psychological study of justice. Personality and Social Psychology Review*, 7, 282-285.
- Smékal, V., Lacinová, L., & Kukla L. (Eds.). (2004). *Dítě na prahu dospívání*. Brno: Barrister & Principal.
- Smékal, V., & Macek, P. (Eds.). (2002). *Utváření a vývoj osobnosti: Psychologické, sociální a pedagogické aspekty*. Brno: Barrister & Principal.
- Soltan, K. (1986). Public Policy and Justice. In R. L. Cohen (Ed.), *Justice:*

Views from the social sciences (pp. 235-268). New York: Plenum Press.

Stahl, T., Van Prooijen, J. W., & Vermunt, R. (2004). On the psychology of procedural justice: reactions to procedures of ingroup vs. outgroup authorities. *European Journal of Social Psychology*, 34, 173-189.

Stock, R. E. (2003). Explaining the Choice of Distribution Rule: The Role of Mental Representations. *Sociological Inquiry*, 73, 177-189.

Sund, A. M., Larsson, B., & Wichstrom, L. (2001). Depressive symptoms among young Norwegian adolescents as measured by the Mood and Feelings Questionnaire (MFQ). *European child & adolescent psychiatry*, 10, 222-229.

Sutton, R. M., & Douglas, K. M. (2005). Justice for all, or just for me? More evidence of the importance of the self-other distinction in just-world beliefs. *Personality and Individual Differences*, 39, 637-645.

Širůček, L., & Lacinová, L. (2008). Relationship with Parents from Perspective of Attachment Theory. In S. Ježek, & L. Lacinová (Eds.), *Fifteen-year-olds in Brno: A slice of longitudinal self-reports* (pp. 124-131). Brno: Masarykova univerzita.

Tajfel, H. (1982). Social Psychology of Intergroup Relations. *Annual Review of Psychology*. 33, 1-39.

Tesser, A. (1993). The importance of heritability in psychological research: The case of attitudes. *Psychological Review*, 100, 129-142.

Thibaut, J. W., & Walker, L. (1975). *Procedural justice: A psychological analysis*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.

Tomaka, J., & Blascovich, J. (1994). Effects of justice beliefs on cognitive appraisal of and subjective, physiological, and behavioral responses to potential stress. *Journal of Personality and Social Psychology*, 67, 732-740.

- Tyler, T. (1994). Psychological models of the justice motive: antecedents of distributive and procedural justice. *Journal of Personality and Social Psychology*, 67, 850-863.
- Váně, J. (2006). *Teorie spravedlnosti: Pokus o typologii*. Disertační práce. Masarykova univerzita v Brně, Fakulta filozofická. Katedra filozofie.
- Wagstaff, G. (1998): Equity, justice, and altruism. *Current Psychology*, 17, 111-135.
- Weinfield, N., Sroufe, L., Egeland, B., & Carlson, E. (1999). The Nature of Individual Differences in Infant-Caregiver Attachment. In J. Cassidy & P. R. Shaver (Eds.), *Handbook of attachment: Theory, research, and clinical applications* (pp. 68-88). New York: Guilford Press.
- Wilkinson, R., & Walford, W. (2001). Attachment and personality in the psychological health of adolescents. *Personality and Individual Differences*, 31, 473-484.
- Witt, L. A. (1989). Urban-Nonurban Differences in Social Cognition: Locus of Control and Perceptions of a Just World. *Journal of Social Psychology*, 129, 715-717.
- Wolfradt, U., & Dalbert, C. (2003). Personality, values and belief in a just world. *Personality and Individual Differences*, 35, 1911-1918.
- Worland, S.T. (1986). Economics and Justice. In R. L. Cohen (Ed.), *Justice: Views from the social sciences* (pp. 47-84). New York: Plenum Press.
- Zuckerman, M., & Gerbasi, K. C. (1977). Belief in internal control or belief in a just world: The use and misuse of the I-E scale in prediction of attitudes and behavior. *Journal of Personality*, 45, 356-378.

Seznam tabulek:

Tabulka č. 1. Srovnání pojetí spravedlnosti z pohledu motivace, identity a morálky	23
Tabulka č. 2. Rozdělení strategií pro udržení víry ve spravedlivý svět podle Lerner (1980)	72
Tabulka č. 3. Úbytek vzorku během jednotlivých vln individuálního psychologického vyšetření	82
Tabulka č. 4. Deskriptivní statistiky použitých škál (GBJW, PBJW, BUW) ..	85
Tabulka č. 5. Hodnoty Cronbachova alpha v dostupných studiích	85
Tabulka č. 6. Korelace mezi použitými škálami	86
Tabulka č. 7. Ukazatele dobré shody pro odhadované modely víry ve spravedlivý svět	87
Tabulka č. 8. Deskriptivní statistika a korelace mezi proměnnými	97
Tabulka č. 9. Standardizované regresní parametry	100
Tabulka č. 10. Ukazatele dobré shody pro odhadované modely GBJW-R, PBJW-R a citové vazby jsou pro oba modely shodné	101
Tabulka č. 11. Analýza lineární regrese proměnných predikujících Osobní víru ve spravedlivý svět – R.	102
Tabulka č. 12. Deskriptivní statistika a korelační matice latentních proměnných	112
Tabulka č. 13. Standardizované regresní parametry	114
Tabulka č. 14. Výsledky testů dobré shody	115

Seznam grafů:

Graf č. 1. Model 1 – očekávaná třífaktorová struktura tří korelovaných škál (GBJW, BUW, PBJW)	86
Graf č. 2. Redukovaný model 2 bez škály víra v nespravedlivý svět (s výjimkou otázky 9).....	88
Graf č. 3. Redukovaný model č 3	89
Graf č. 4 Mediační model 1, kde PBJW-R je mediátorem vztahu mezi citovou vazbou a GBJW-R	99
Graf č. 5 Mediační model 2, kde GBJW-R je mediátorem vztahu mezi citovou vazbou a PBJW-R.	100
Graf č. 6. mediační model sledovaných proměnných (MFQ, Prožívaná psychosociální zátěž, GBJW-R, PBJW-R)	113
Graf č. 7. Regresní model sledovaných proměnných (MFQ, Prožívaná psychosociální zátěž, GBJW-R, PBJW-R)	114

Jmenný rejstřík:

- Abrahamson, 50
Adams, 20
Aguiar, 72
Altemeyer, 69
Anderson, 42
Aristoteles, 9
Armsden, 51, 95
Armseden, 52
Atkinson, 51
Bagley, 110
Baker, 50
Baron, 108
Bègue, 33, 43, 56, 63, 73, 77, 94, 105
Belk, 21, 23
Belschak, 61
Benson, 107
Berlin, 53
Bilz, 50, 105
Black, 52
Blascovich, 32, 67
Boaz, 12
Bogaert, 70, 103
Bouchey, 52
Bowlby, 52
Bretherton, 52
Buchanan, 10, 11, 12
Burroughs, 66
Butler, 51
Calhoun, 46
Callan, 70
Cann, 46
Carlson, 53
Caspi, 50
Cassidy, 53
Catlin, 53, 104
Collins, 104
Connors, 33
Cook, 28, 29
Correia, 58, 77, 80
Correy, 60
Corriera, 72
Costa, 96, 97
Crosby, 17, 18, 23, 28
Crozier, 43
Dalajka, 120
Dalbert, 24, 32, 33, 35, 36, 37, 38, 41, 43, 44, 45, 46, 47, 50, 53, 54, 56, 57, 58, 59, 61, 62, 63, 65, 67, 68, 69, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 79, 83, 84, 85, 90, 91, 103, 104, 108, 116, 117, 121
Damon, 49
Dar, 13, 25, 26, 27, 28
Dempsey, 66
Deutsch, 17
Devine, 110
DiQuatro, 13
Douglas, 75
Đuroška, 31
Dzuka, 32, 54, 63
Džuka, 47, 79
Early, 17, 28
Egeland, 53
Ellard, 70
Emerson, 19
Emler, 30
Enright, 49
Epstein, 53, 104
Fearon, 51
Fetchenhauer, 61
Filke, 59
Fink, 63, 105
Fondacaro, 29
Forehand, 110
Foust, 113
Furman, 52
Furmey, 43

Furnham, 32, 44, 73, 75, 79
 Gecas, 52
 Gerbasi, 63, 66
 Goch, 46, 84, 85
 Greenberg, 51, 52, 95
 Griffith, 29
 Guttenplan, 63, 105
 Hafer, 33, 56, 60, 64, 66, 70, 73, 77, 103
 Haffer, 59
 Hall, 113
 Harris, 49, 50
 Heaven, 33
 Hegtvedt, 28, 29
 Hodgins, 70
 Hogan, 30
 Holsen, 110
 Hřebíčková, 93, 96, 151
 Hunt, 33
 Hunt, 42
 Chang, 37, 54
 Christopher, 33
 Jackson, 29
 Jacobs, 61
 Jang, 50
 Ježek, 81, 109, 110
 Jones, 33
 Joseph, 43
 Kals, 39, 41, 74, 90
 Katona-Sallay, 43, 79
 Kattona-Sallay, 91
 Kempton, 110
 Kenny, 108
 Kleinke, 72
 Kohlberg, 22, 23
 Kohlberg, 50
 Kohoutek, 110
 Kraft, 110
 Kukla, 81
 Lacinová, 81, 95, 109
 Lambert, 66, 69, 70
 Lapsley, 49
 Larsson, 109
 Lench, 37, 54
 Lerner, 16, 17, 19, 20, 23, 32, 33, 37, 39, 48, 56, 58, 60, 65, 71, 72, 76
 Lerner, 48
 Lind, 17, 28
 Lipkus, 35, 46, 54, 74, 75, 84, 116
 Lovaš, 75
 Luescher, 29
 Maas, 32, 40
 Macek, 81
 Maes, 33, 35, 36, 38, 39, 40, 41, 42, 68, 69, 74, 90
 Mannheim, 49
 Marek, 33
 Mareš, 110
 Masopustová, 109
 Mathieu, 10, 11, 12
 McCrae, 96, 97
 McLeod, 42
 McMullen, 70, 103
 Meesters, 51
 Meissner, 44
 Meyer, 72
 Michalčáková, 109
 Mikulincer, 94
 Mohiyeddini, 32
 Montada, 20, 23, 28, 32, 34, 44
 Morrisoti, 42
 Mudrak, 74, 75
 Munholland, 52
 Muris, 51
 Nader, 14
 Nguyen, 66
 O'Connor, 42
 Olson, 50
 Oppenheimer, 50, 83, 84, 85
 Oskamp, 51
 Overcash, 46, 77, 121
 Parker, 52
 Peplau, 46, 54, 63, 64, 73, 74, 94,

105, 116, 117
 Piaget, 38, 39
 Piaget, 48
 Procter, 73
 Radant, 50, 79, 103, 104
 Read, 104
 Reichle, 44
 Resh, 13, 25, 26, 27, 28
 Ritter, 107, 116
 Roche, 30
 Rubin, 46, 54, 63, 64, 73, 74, 79,
 94, 105, 116, 117
 Rytina, 14
 Sabbagh, 13, 25, 26, 27, 28
 Sallay, 46, 56, 84, 85
 Sejrková, 81
 Sell, 29
 Shaffer, 52
 Shaver, 94
 Shead, 70
 Schmitt, 23, 24, 33, 40, 42, 74, 75,
 79, 117
 Schneider, 44, 45, 121
 Schonpflug, 105
 Schönpflug, 50
 Schultz, 51
 Schutte, 52
 Siegler, 35, 54, 116
 Simmons, 39, 57
 Simon, 52
 Skitka, 17, 18, 19, 21, 22, 23, 28,
 49
 Smékal, 81
 Snell, 113
 Snyder, 107
 Soltan, 15
 Sroufe, 53
 Stahl, 18
 Stock, 48
 Stoeber, 50
 Stringer, 43
 Sund, 109
 Sursock, 14
 Sutton, 75
 Širůček, 95, 120
 Tajfel, 22, 23
 Tedesch, 77
 Tedeschi, 46
 Tesser, 50
 Thibaut, 23, 28
 Tomaka, 32, 67
 Tyler, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 29,
 64
 Urbánek, 93, 96, 151
 Vala, 58, 72, 77, 80
 van den Bos, 32, 40
 van Melick, 51
 Van Prooijen, 18
 Váně, 10, 12
 Vermut, 18
 Vernon, 50
 Vittersø, 110
 Wagstaff, 20, 23
 Walford, 52
 Walker, 23, 28
 Weinfield, 53
 Wichstrom, 109
 Wilkinson, 52
 Witt, 33, 42
 Wolfradt, 53
 Worland, 12
 Worland, 13
 Yamauchi, 45
 Zabel, 33
 Zuckerman, 63, 66
 Zwambag, 51

Přílohy:

Znění použitých dotazníků

GBJW

Škála obecné víry ve spravedlivý svět (GBJW – General Belief in a Just World Scale, 6 položek; Dalbert, 2001)

(číslo uvádí pořadí položky v dotazníku slučujícím všechny tři škály)

- 1) Myslím si, že svět je v podstatě spravedlivý.
- 3) Věřím, že obecně lidé dostanou, co si zaslouží.
- 8) Silně věřím v to, že nespravedlnosti ve všech oblastech života (např. práce, rodina, politika) jsou spíše výjimečné než pravidelné.
- 11) Jsem přesvědčený/á, že lidé dříve či později jsou odškodněni za nespravedlnost, která se jim přihodila.
- 12) Myslím si, že se lidé snaží být fér, když činí důležitá rozhodnutí.
- 14) Jsem přesvědčený/á, že spravedlnost vždycky zvítězí nad nespravedlností.

PBJW

Škála osobní víry ve spravedlivý svět (PBJW – Personal Belief in a Just World Scale, 7 položek; Dalbert, 1999)

- 2) Věřím, že obvykle dostanu, co si zasloužím.
- 5) Obvykle jednám spravedlivě.
- 7) Věřím, že si obecně zasloužím to, co se mi stane.
- 10) Celkově jsou události v mém životě spravedlivé.
- 13) V mém životě je nespravedlnost spíše výjimkou než pravidlem.
- 15) Věřím, že většina věcí, které se mi v životě stanou, jsou spravedlivé.

- 17) Myslím si, že důležitá rozhodnutí týkající se mě jsou obvykle spravedlivá.

UBJW

Škála víry v nespravedlivý svět (BUW – Belief in an Unjust World Scale; 4 položky; Dalbert, et al., 2001)

- 4) Hodně lidí doplatí na nespravedlivý osud.
6) Mám pocit, že důležitá rozhodnutí jsou většinou nespravedlivá.
9) Myslím si, že svět je v podstatě nespravedlivý.
16) Mám pocit, že lidé nebývají odškodněni za nespravedlnost, která se jim přihodila.

Originální verze metod v angličtině jsou k dispozici na

<http://www.erzwiss.uni-halle.de/gliederung/paed/ppsych/insteng.html>

dotazník zahrnující všechny tři škály BJW

Níže nalezneš tvrzení, se kterými můžeš souhlasit, nesouhlasit, nebo ti budou připadat neutrální. Čti pozorně a označ odpověď, které nejlépe vystihuje to, co si myslíš.

	silně souhlasím	souhlasím	částečně souhlasím	částečně nesouhlasím	nesouhlasím	silně nesouhlasím
■ Myslím si, že svět je v podstatě spravedlivý.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
■ Věřím, že obvykle dostanu, co si zasloužím.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
■ Věřím, že obecně lidé dostanou, co si zaslouží.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
■ Hodně lidí doplatí na nespravedlivý osud.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
■ Obvykle jednám spravedlivě.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
■ Mám pocit, že důležitá rozhodnutí jsou většinou nespravedlivá.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
■ Věřím, že si obecně zasloužím to, co se mi stane.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
■ Silně věřím v to, že nespravedlnosti ve všech oblastech života (např. práce, rodina, politika) jsou spíše výjimečné než pravidelné.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
■ Myslím si, že svět je v podstatě nespravedlivý.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
■ Celkově jsou události v mém životě spravedlivé.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
■ Jsem přesvědčený/á, že lidé dříve či později jsou odškodněni za nespravedlnost, která se jim přihodila.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
■ Myslím si, že se lidé snaží být féroví, když činí důležitá rozhodnutí.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
■ V mém životě je nespravedlnost spíše výjimkou než pravidlem.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
■ Jsem přesvědčený/á, že spravedlnost vždycky zvítězí nad nespravedlností.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
■ Věřím, že většina věcí, které se mi v životě stanou, jsou spravedlivé.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
■ Mám pocit, že lidé nebývají odškodněni za nespravedlnost, která se jim přihodila.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
■ Myslím si, že důležitá rozhodnutí týkající se mě jsou obvykle spravedlivá.	☐	☐	☐	☐	☐	☐

© 2006 Institut pro výzkum dětí, mládeže a rodiny při Masarykově univerzitě

Vyšetření v 15 letech - list E

Zvolenou odpověď pečlivě vyčerni obyčejnou tužkou. Pokud se spleteš, původní odpověď vygumuj a vyčerni novou. Můžeš použít také fix a opravy dělat korektorem. Ke značení zvolených odpovědí nepoužívej křížky, ani zakroužkování - pouze vyčernění.

	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
A								B		

U následujících tvrzení vždy označ, do jaké míry platí o Tvých rodičích.

	vždy nebo téměř vždy	často	někdy	zřídka	nikdy nebo téměř nikdy
■ Rodiče respektují moje pocity.	☐	☐	☐	☐	☐
■ Moji rodiče jsou dobří rodiče.	☐	☐	☐	☐	☐
■ Přál(a) bych si mít jiné rodiče.	☐	☐	☐	☐	☐
■ Rodiče mě berou takového, jaký jsem/takovou jaká jsem.	☐	☐	☐	☐	☐
■ Nemohu se spolehnout, že mi rodiče pomohou s řešením problémů.	☐	☐	☐	☐	☐
■ Když mám s něčím starosti, rád/a si vyslechnu, co si o tom myslí rodiče.	☐	☐	☐	☐	☐
■ Rodiče poznají, když jsem kvůli něčemu rozrušený/á nebo rozčilený/á.	☐	☐	☐	☐	☐
■ Když s rodiči mluvím o svých problémech, stydím se nebo si připadám hloupě.	☐	☐	☐	☐	☐
■ Rodiče ode mne očekávají příliš mnoho.	☐	☐	☐	☐	☐
■ Jsem naštvaný/á nebo se trápím mnohem častěji než si rodiče myslí.	☐	☐	☐	☐	☐
■ Když s rodiči o něčem mluvím, berou vážně, co si myslím.	☐	☐	☐	☐	☐
■ Rodiče berou vážně mé názory.	☐	☐	☐	☐	☐
■ Rodiče mají své vlastní problémy, tak je neobtěžuji s těmi svými.	☐	☐	☐	☐	☐
■ Rodiče mi pomáhají, abych sám/sama sobě lépe porozuměl/a.	☐	☐	☐	☐	☐
■ Svěřuji se rodičům se svými problémy a nesnázemi.	☐	☐	☐	☐	☐
■ Zlobím se na své rodiče.	☐	☐	☐	☐	☐
■ Doma mi nevěnují moc pozornosti.	☐	☐	☐	☐	☐
■ Rodiče mě povzbuzují v tom, abych mluvil/a o svých starostech.	☐	☐	☐	☐	☐
■ Rodiče mě chápou.	☐	☐	☐	☐	☐
■ Nevím, na koho se mohu spolehnout.	☐	☐	☐	☐	☐
■ Když jsem kvůli něčemu rozhněvaný/á, rodiče se to snaží pochopit.	☐	☐	☐	☐	☐
■ Důvěřuji svým rodičům.	☐	☐	☐	☐	☐
■ Rodiče nechápou moje problémy.	☐	☐	☐	☐	☐
■ Když potřebuji mluvit o nějakém problému, mohu počítat se svými rodiči.	☐	☐	☐	☐	☐
■ Když rodiče vědí, že mě něco trápí nebo štve, zeptají se mně na to.	☐	☐	☐	☐	☐

CTK – část psychosociální zátěž

Vyšetření v 15 letech - list H

Zvolenou odpověď pečlivě vyčerni obyčejnou tužkou. Pokud se spleteš, původní odpověď vygumuj a vyčerni novou. Můžeš použít také fix a opravy dělat korektorem. Ke značení zvolených odpovědí nepoužívej křížky, ani zakroužkování - pouze vyčernění.

	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
☐										
☐										
☐										
☐										
A										
B										

Každý se může v životě setkat s řadou změn, potíží i problémů. Zkus prosím vyjádřit, jak moc se Tě týkají následující výroky, které o sobě říkají lidé Tvého věku. Uvažuj prosím o období zhruba posledního půl roku.

	vůbec neplatí	trochu platí	docela platí	platí
■ Hádáme se s rodiči.	☐	☐	☐	☐
■ Rodiče se mezi sebou hádají.	☐	☐	☐	☐
■ Špatně se snášíme se sourozencem/sourozenci.	☐	☐	☐	☐
■ V naší rodině došlo k nějaké závažné nepříznivé události.	☐	☐	☐	☐
■ Mám pocit, že mě rodiče příliš omezují.	☐	☐	☐	☐
■ Rodiče nejsou spokojeni s mými kamarády.	☐	☐	☐	☐
■ Rodiče jsou nespokojeni s mým školním prospěchem.	☐	☐	☐	☐
■ Rodiče nesouhlasí s tím, jak se chovám a jak se upravuji.	☐	☐	☐	☐
■ Mám pocit, že nemůžu zvládnout učivo tak, jak bych měl/a.	☐	☐	☐	☐
■ Často nosím poznámky.	☐	☐	☐	☐
■ Mám neshody a problémy s některými z učitelů.	☐	☐	☐	☐
■ Škola mě nebaví, nejraději bych už do školy nechodil/a.	☐	☐	☐	☐
■ V naší třídě jsou špatné vztahy.	☐	☐	☐	☐
■ Někteří z mých vrstevníků se ke mně chovají nepřátelsky.	☐	☐	☐	☐
■ Mám potíže s láskou.	☐	☐	☐	☐
■ S většinou svých vrstevníků si nerozumím.	☐	☐	☐	☐
■ Schází mi dobrý kamarád/kamarádka.	☐	☐	☐	☐
■ Mám málo volného času, který bych mohl/a trávit s kamarády/kamarádkami.	☐	☐	☐	☐
■ Mám zdravotní problémy.	☐	☐	☐	☐
■ Jsem nespokojený/á se svými schopnostmi, s tím, co dovedu.	☐	☐	☐	☐
■ Trápí mě, že nevím, co chci dělat po ukončení školy.	☐	☐	☐	☐
■ Mám více neshod s dospělými než dřív.	☐	☐	☐	☐
■ Nemůžu se věnovat tomu, co chci a co plánuji.	☐	☐	☐	☐
■ Nevím si rady s některými svými pocity, které jsem dříve neznal/a.	☐	☐	☐	☐
■ Na řadu věcí se teď dívám o hodně jinak, než když jsem byl/a mladší.	☐	☐	☐	☐
■ Mám pocit, že nevím, co vlastně chci.	☐	☐	☐	☐
■ Představuji si, že bych chtěl/a hodně věcí ve svém životě změnit.	☐	☐	☐	☐
■ S mnoha lidmi si rozumím lépe než dřív.	☐	☐	☐	☐

MFQ

Dotazník nálady a pocitů (The Mood and Feelings Questionnaire - MFQ;
Sund, Larsson & Wichstrom, 2001)

Následující otázky se ptají na to, jak ses cítil/a během posledních 14 dnů. Pokud ses cítil/a tak, jak to říká daná věta, označ odpověď „ano“. Pokud ses tak cítil/a jenom někdy nebo chvílemi, označ odpověď „občas“. Pokud ses tak vůbec necítil/a, označ „vůbec ne“.

		ano	občas	vůbec ne
■	Cítil/a jsem se mizerně.	☐	☐	☐
■	Nic mě nebavilo.	☐	☐	☐
■	Cítil/a jsem se neklidný/á.	☐	☐	☐
■	Měl/a jsem pocit, že už za nic nestojím.	☐	☐	☐
■	Hodně jsem plakal/a.	☐	☐	☐
■	Měl/a jsem pocit, že mě v budoucnosti nic dobrého nečeká.	☐	☐	☐
■	Měl/a jsem pocit, že nestojí za to žít.	☐	☐	☐
■	Měl/a jsem pocit, že mé rodině by beze mě bylo líp.	☐	☐	☐
■	Nenáviděl/a jsem se.	☐	☐	☐
■	Cítil/a jsem, že jsem špatný člověk.	☐	☐	☐
■	Myslel/a jsem si, že jsem ošklivý/á.	☐	☐	☐
■	Cítil/a jsem se osamělý/á.	☐	☐	☐
■	Měl/a jsem pocit, že mě nikdo nemá rád.	☐	☐	☐
■	Měl/a jsem pocit, že nikdy nebudu tak dobrý/á jako ostatní.	☐	☐	☐
■	Všechno, co jsem udělal/a, bylo špatně.	☐	☐	☐

NEO – FFI

Pětifaktorový osobnostní inventář (Hřebíčková & Urbánek, 2001)

Následujícími 60 tvrzeními byste mohli popsat sami sebe. Přečtěte si pozorně každé tvrzení a posuďte, do jaké míry Vás vystihuje. Jednotlivá tvrzení sama o sobě nejsou dobrá ani špatná, proto není možné dosáhnout dobrých či špatných výsledků. Volte z následujících odpovědí:

0 = tvrzení mě vůbec nevystihuje
1 = tvrzení mě spíše nevystihuje
2 = tvrzení mě ani nevystihuje ani vystihuje
3 = tvrzení mě spíše vystihuje
4 = tvrzení mě úplně vystihuje

	0	1	2	3	4
■ Obvykle si nedělám starosti.	☐	☐	☐	☐	☐
■ Mám rád(a) kolem sebe mnoho lidí.	☐	☐	☐	☐	☐
■ Nerad(a) ztrácím čas denním sněním.	☐	☐	☐	☐	☐
■ Snažím se být zdvořilý(á) ke každému, s kým se setkám.	☐	☐	☐	☐	☐
■ Svě věci udržuji v pořádku a čistotě.	☐	☐	☐	☐	☐
■ Často se cítím horší než ostatní.	☐	☐	☐	☐	☐
■ Snadno se rozesměji.	☐	☐	☐	☐	☐
■ Neměním vyzkoušené způsoby jak něčeho dosáhnout.	☐	☐	☐	☐	☐
■ Často se dostanu do sporu se svou rodinou.	☐	☐	☐	☐	☐
■ Svůj čas si dovedu dobře zorganizovat tak, abych vyřídil(a) všechny nutné záležitosti.	☐	☐	☐	☐	☐
■ Pokud jsem vystaven(a) velkému stresu, mám občas pocit, že se zhroutím.	☐	☐	☐	☐	☐
■ Nepovažuji sám (sama) sebe za příliš veselého (veselou).	☐	☐	☐	☐	☐
■ Jsem fascinován(a) motivy, které nalézám v umění a v přírodě.	☐	☐	☐	☐	☐
■ Někteří lidé si o mně myslí, že jsem sobecký(ý) a egoistický(á).	☐	☐	☐	☐	☐
■ Nejsem příliš systematickým člověkem.	☐	☐	☐	☐	☐
■ Málokdy se cítím osamělý(á) nebo smutný(á).	☐	☐	☐	☐	☐
■ Velmi rád(a) se bavím s cizími lidmi.	☐	☐	☐	☐	☐
■ Je zbytečné, aby člověk naslouchal jiným názorům, protože si z nich stejně nedovede žádný vybrat.	☐	☐	☐	☐	☐
■ Raději bych s ostatními spolupracoval(a), než soupeřil(a).	☐	☐	☐	☐	☐
■ Pokouším se o splnění všech svěřených úkolů s maximální svědomitostí.	☐	☐	☐	☐	☐
■ Často se cítím upjatý(á) a sevřený(á).	☐	☐	☐	☐	☐
■ Jsem rád(a) tam, kde se něco děje.	☐	☐	☐	☐	☐
■ Poezie má na mě malý nebo žádný účinek.	☐	☐	☐	☐	☐
■ Vůči záměrům druhých jsem nedůvěřivý(á) a rezervovaný(á).	☐	☐	☐	☐	☐
■ Mám přesně vymezené cíle a pracuji systematicky na jejich dosažení.	☐	☐	☐	☐	☐
■ Někdy se cítím zcela bezcenný(á).	☐	☐	☐	☐	☐
■ Raději bývám sám (sama) než ve společnosti.	☐	☐	☐	☐	☐
■ Mám-li možnost, rád(a) si dávám nová nebo cizokrajná jídla.	☐	☐	☐	☐	☐
■ Když to člověk dovolí, tak ho ostatní zneužijí pro své cíle.	☐	☐	☐	☐	☐
■ Promarním mnoho času, než se pustím do práce.	☐	☐	☐	☐	☐
■ Málokdy pocítím strach nebo úzkost.	☐	☐	☐	☐	☐
■ Často mám pocit, že překypuji energií.	☐	☐	☐	☐	☐
■ Málokdy si u sebe povšimnu nálad nebo pocitů vyvolaných okolními vlivy.	☐	☐	☐	☐	☐
■ Většina lidí, které znám, mě má ráda.	☐	☐	☐	☐	☐
■ Pracuji tvrdě na dosažení svých cílů.	☐	☐	☐	☐	☐
■ Často mě rozčilí, jak se mnou lidé jednají.	☐	☐	☐	☐	☐
■ Jsem radostný, dobře naladěný člověk.	☐	☐	☐	☐	☐
■ Při řešení závažných životních situací se řídím názory autorit.	☐	☐	☐	☐	☐

Následujícími 60 tvrzeními byste mohli popsat sami sebe. Přečtěte si pozorně každé tvrzení a posuďte, do jaké míry Vás vystihuje. Jednotlivá tvrzení sama o sobě nejsou dobrá ani špatná, proto není možné dosáhnout dobrých či špatných výsledků. Volte z následujících odpovědí:

0 = tvrzení mě vůbec nevystihuje
 1 = tvrzení mě spíše nevystihuje
 2 = tvrzení mě ani nevystihuje ani vystihuje
 3 = tvrzení mě spíše vystihuje
 4 = tvrzení mě úplně vystihuje

	0	1	2	3	4
■ Někteří lidé mě považují za chladného (chladnou) a vypočítavého (vypočítavou).	☐	☐	☐	☐	☐
■ Pokud něco slíbím, vždy to dodržím.	☐	☐	☐	☐	☐
■ Pokud se něco nedaří, až příliš často se nechávám odradit a mám pocit, že to vzdám.	☐	☐	☐	☐	☐
■ Nejsem příliš optimistický(á).	☐	☐	☐	☐	☐
■ Při čtení poezie či pohledu na umělecké dílo mi někdy naskakuje husí kůže a pocívuji mrazení.	☐	☐	☐	☐	☐
■ Ve svých postojích jsem tvrdší(á) a neústupný(á).	☐	☐	☐	☐	☐
■ Někdy na mě není takové spolehnutí, jaké by mělo být.	☐	☐	☐	☐	☐
■ Málokdy jsem smutný(á) a depresivní.	☐	☐	☐	☐	☐
■ Často žiji v rychlém tempu.	☐	☐	☐	☐	☐
■ Nemám zájem hloubat o podstatě světa nebo smyslu existence člověka.	☐	☐	☐	☐	☐
■ Obvykle se snažím být ohleduplný(á) a citlivý(á).	☐	☐	☐	☐	☐
■ Jsem výkonný(á) a svou práci vždy zvládnou.	☐	☐	☐	☐	☐
■ Často se cítím bezmocný(á) a potřebuji někoho, kdo by mi pomohl vyřešit mé problémy.	☐	☐	☐	☐	☐
■ Jsem velmi aktivní.	☐	☐	☐	☐	☐
■ Toužím po poznání a vědomostech.	☐	☐	☐	☐	☐
■ Pokud někoho nemám rád(a), dám to dotyčnému najevo.	☐	☐	☐	☐	☐
■ Snad nikdy nebudu schopen (schopna) uspořádat si své záležitosti.	☐	☐	☐	☐	☐
■ Někdy se tak stydím, že bych se nejraději neviděl(a).	☐	☐	☐	☐	☐
■ Nebaví mě vést druhé lidi.	☐	☐	☐	☐	☐
■ Často si rád(a) pohrávám s teoriemi nebo abstraktními myšlenkami.	☐	☐	☐	☐	☐
■ Je-li to nutné, neváhám manipulovat lidmi, abych dosáhl(a) toho, čeho chci.	☐	☐	☐	☐	☐
■ Usiluji o dokonalost ve všem, co dělám.	☐	☐	☐	☐	☐

Korelační matice

Korelační matice původních verzí škál víry ve spravedlivý svět (GBJW; PBJW; BUW), upravených verzí škál víry ve spravedlivý svět GBJW-R; PBJW-R) a proměnných použitých v e studiích 1 a 2, včetně subškál.

		General Belief in a Just World	Personal Belief in a Just World	Belief in an Unjust World	General Belief in a Just World - R	Personal Belief in a Just World - R
General Belief in a Just World	Pearson Correlation	1	,553**	-,380**	,889**	,554**
	Sig. (2-tailed)		,000	,000	,000	,000
	N	551	551	550	548	533
Personal Belief in a Just World	Pearson Correlation	,553**	1	-,206**	,499**	,951**
	Sig. (2-tailed)	,000		,000	,000	,000
	N	551	551	550	548	533
Belief in an Unjust World	Pearson Correlation	-,380**	-,206**	1	-,514**	-,265**
	Sig. (2-tailed)	,000	,000		,000	,000
	N	550	550	550	547	532
General Belief in a Just - R	Pearson Correlation	,889**	,499**	-,514**	1	,518**
	Sig. (2-tailed)	,000	,000	,000		,000
	N	548	548	547	548	532
Personal Belief in a Just World - R	Pearson Correlation	,554**	,951**	-,265**	,518**	1
	Sig. (2-tailed)	,000	,000	,000	,000	
	N	533	533	532	532	533
IPPA - attachment – celkové skóre	Pearson Correlation	-,183**	-,371**	,122**	-,135**	-,394**
	Sig. (2-tailed)	,000	,000	,004	,002	,000
	N	550	550	549	547	532
IPPA - Trust	Pearson Correlation	,175**	,375**	-,130**	,144**	,400**
	Sig. (2-tailed)	,000	,000	,002	,001	,000
	N	548	548	547	545	530
IPPA - Communication	Pearson Correlation	,187**	,306**	-,009	,102*	,300**
	Sig. (2-tailed)	,000	,000	,837	,017	,000
	N	550	550	549	547	532
IPPA - Alienation	Pearson Correlation	-,114**	-,303**	,191**	-,110**	-,349**
	Sig. (2-tailed)	,007	,000	,000	,010	,000
	N	550	550	549	547	532
MFQ	Pearson Correlation	-,094*	-,266**	,187**	-,146**	-,342**
	Sig. (2-tailed)	,027	,000	,000	,001	,000
	N	550	550	549	547	533

CTK - mira prozivane zateze	Pearson Correlation	-,132 [*]	-,375 ^{**}	,178 ^{**}	-,211 ^{**}	-,412 ^{**}
	Sig. (2-tailed)	,014	,000	,001	,000	,000
	N	349	349	348	347	338
CTK - Problemy v rodine	Pearson Correlation	-,115 [*]	-,308 ^{**}	,164 ^{**}	-,143 ^{**}	-,353 ^{**}
	Sig. (2-tailed)	,033	,000	,002	,008	,000
	N	341	341	340	340	331
CTK - Problemy se skolou	Pearson Correlation	-,077	-,271 ^{**}	,143 ^{**}	-,119 [*]	-,295 ^{**}
	Sig. (2-tailed)	,153	,000	,008	,028	,000
	N	343	343	342	341	332
CTK - Problemy s novymi pocity	Pearson Correlation	-,130 [*]	-,242 ^{**}	,127 [*]	-,192 ^{**}	-,265 ^{**}
	Sig. (2-tailed)	,016	,000	,018	,000	,000
	N	347	347	346	345	336
CTK - Problemy s vrstevniky	Pearson Correlation	-,056	-,244 ^{**}	,100	-,140 ^{**}	-,266 ^{**}
	Sig. (2-tailed)	,298	,000	,063	,009	,000
	N	346	346	345	344	335
NEO - Neuroticism	Pearson Correlation	-,128 ^{**}	-,320 ^{**}	,195 ^{**}	-,210 ^{**}	-,367 ^{**}
	Sig. (2-tailed)	,003	,000	,000	,000	,000
	N	551	551	550	548	533
NEO - Openness to experience	Pearson Correlation	-,073	,073	-,071	-,072	,041
	Sig. (2-tailed)	,087	,087	,094	,093	,351
	N	550	550	549	547	532
NEO - Aggreeableness	Pearson Correlation	,214 ^{**}	,392 ^{**}	-,109 [*]	,171 ^{**}	,377 ^{**}
	Sig. (2-tailed)	,000	,000	,011	,000	,000
	N	550	550	549	547	532